

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

М. В. Корнієнко, Д. В. Головін

**КОНТРОЛЬ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНІВ
У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ,
ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН,
ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ:
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

Монографія

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Рецензенти:

Л. М. Аркуша – доктор юридичних наук, професор Національного університету «Одеська юридична академія»;

А. В. Баб'як – кандидат юридичних наук, доцент Львівського державного університету внутрішніх справ

*Ухвалено до друку Вченою радою
Одеського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 7 від 30.06.2022 р.)*

Корнієнко М. В., Головін Д. В.

К67 Контроль за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: організаційно-правові аспекти : монографія / М. В. Корнієнко, Д. В. Головін. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 188 с.

ISBN 978-617-554-028-2

У монографії наведена характеристика такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Здійснено ґрунтовний аналіз правової основи проведення контролю за вчиненням наркозлочинів. Наводиться криміналістична характеристика вказаних злочинів.

Висвітлюються організаційно-тактичні основи проведення контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Визначаються напрями удосконалення проведення контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, обґрунтовуються конкретні заходи, у тому числі й щодо забезпечення безпеки осіб, які залучаються до проведення цього негласного слідчого (розшукового) заходу.

УДК 343.575

ISBN 978-617-554-028-2

© М. В. Корнієнко, Д. В. Головін, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	5
-------	---

РОЗДІЛ 1 НАУКОЗНАВЧІ ЗАСАДИ ГНОСЕОЛОГІЇ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ	11
--	----

1.1. Стан наукової розробленості проблеми та методологічні засади дослідження	12
1.2. Контроль за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: нормативне регулювання	28
1.3. Криміналістична характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів	45
Висновки до розділу 1	61
Список використаних джерел	65

РОЗДІЛ 2 КОНТРОЛЬ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ЗАСАДИ	70
--	----

2.1. Проведення оперативної закупки наркотичних засобів і психотропних речовин	72
2.2. Проведення контрольованої поставки наркотичних засобів і психотропних речовин	85
2.3. Взаємодія слідчого, прокурора з органами та підрозділами Національної поліції України при проведенні контролю за вчиненням злочинів	98
Висновки до розділу 2	115
Список використаних джерел	119

РОЗДІЛ 3 ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОВЕДЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ НАРКОЗЛОЧИНІВ	126
3.1. Удосконалення напрямів використання результатів проведення контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів	127
3.2. Забезпечення безпеки осіб, які залучаються до проведення контролю за вчиненням наркозлочинів	143
Висновки до розділу 3	158
Список використаних джерел	161
ВИСНОВКИ	165
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	171
ДОДАТКИ	185

ВСТУП

Проблематикою, що є перманентно актуальною в будь-якому суспільстві, виступає протидія правопорушенням загалом і злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, зокрема, чинником чого є різновекторний вплив наркозлочинності на загальний стан злочинності як на внутрішньодержавному так і міжнародному рівнях.

За даними Національної поліції протягом 2020 року було задокументовано 27 437 кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних і психотропних засобів; вилучено більше 6 тонн заборонених речовин, що складає 7 млн доз. Було перекрито дев'ять міжнародних каналів ввезення в Україну цих речовин. Кожної доби Національна поліція розкриває 50 наркозлочинів. Перманентною є тенденція збільшення кількості кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, випадків вживання таких речовин неповнолітніми. При цьому вживання таких засобів є факторами вчинення під їх впливом інших злочинів, а також інших форм десоціалізації особи.

У 2021 році статистичні показники наркозлочинності зросли. Так, протягом 2021 року було викрито на 5 % більше наркозлочинів (28 852 кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних і психотропних засобів). При цьому не можна не відзначити, що значно зросла (на 27 %) частка тяжких та особливо тяжких їх видів (12 287). Виявлено на 30 % більше фактів збуту наркотичних речовин, з яких майже 1,9 тис. (або кожен п'ятий) вчинено з використанням мережі Інтернет. Зросла на 36 % кількість розкритих таких кримінальних правопорушень. Повідомлено про підозру 2,8 тис. наркозбувачам, що на 10 % більше ніж у 2020 році. Водночас стосовно 1,3 тис. правопорушників судами обрано запобіжний захід у вигляді взяття під варту. Розслідувано на 27 % більше фактів збуту наркотичних речовин.

Відтак, протидія наркозлочинності є проблемою, що постійно перебуває в центрі уваги науковців і потребує розв'язання через

удосконалення заходів протидії, що вживаються органами правопорядку. Значну роль серед таких заходів відіграє контроль за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. Аналіз практики національних судових органів вказує, що саме результати проведення контролю за вчиненням наркозлочинів використовуються як докази у кримінальному провадженні при притягненні винної особи до кримінальної відповідальності.

Окремі аспекти проведення контролю за вчиненням вказаної категорії злочинів були предметом пізнання вітчизняних науковців. Однак, на сьогодні існує необхідність комплексного вивчення проблематики проведення контролю за вчиненням наркозлочинів, яке (як й інші заходи протидії цьому негативному явищу) буде ураховувати особливості злочинів у сфері обігу наркотичних і психотропних речовин у сучасних умовах

Мета дослідження полягає у розробленні авторських положень і рекомендацій науково-прикладного характеру, спрямованих на підвищення ефективності проведення контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів підрозділами Національної поліції України.

Для досягнення означеної мети були поставлені наступні дослідницькі завдання:

- висвітлити сутність та зміст проведення контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, з'ясувати стан наукової розробленості проблеми;
- охарактеризувати нормативно-правове регулювання проведення контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів і надати пропозиції щодо його удосконалення;
- провести криміналістичну характеристику злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;
- визначити особливості проведення оперативної закупки наркотичних засобів і психотропних речовин;

– з'ясувати специфіку проведення контрольованої поставки наркотичних засобів і психотропних речовин;

– охарактеризувати форми взаємодії органів досудового розслідування з оперативними та іншими підрозділами під час підготовки та проведення контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;

– визначити шляхи удосконалення використання відомостей, одержаних під час проведення контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, як доказів у кримінальному провадженні;

– з'ясувати напрями забезпечення безпеки осіб, які залучаються до проведення контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі проведення контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Предметом дослідження є проведення контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

У дослідженні ми зосередили увагу на двох формах контролю за вчиненням злочину. Це обумовлено тим, що, результатами проведеного нами анкетування вказали на доцільність використання саме цих форм для протидії наркозлочинам. При цьому, результати аналізу суддівської практики, також вказують на використання правоохоронними органами саме цих форм контролю за вчиненням наркозлочинів. Особливості злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів також вказують на доцільність використання саме вказаних форм контролю. В межах цієї розвідки була визначена можливість/неможливість проведення за досліджуваною категорією злочинів спеціального слідчого експерименту, результати якої оприлюднювались на науковій конференції. Однак, це питання є доволі дискусійним, у тому числі й щодо правової природи самого спеціального слідчого експерименту. Вважаємо, що саме ця тематика має стати предметом окремого наукового дослідження.

Відзначимо також, що важливим аспектом протидії злочинності, у тому числі й наркозлочинності, є її профілактика. У тексті роботи ми декілька разів вказуємо на профілактику злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, однак, саме питання залишається поза увагою. Зрозуміло, що питання запобігання кримінальним правопорушенням має дуже важливе значення. Загальновідомою є істина про те, що краще запобігти злочину, ніж потім мати негативні наслідки для суспільства та намагатися відновити правопорядок. Однак, означене питання дещо виходить за межі предмету дослідження, тому ми й не розглядали його детально. Значною мірою це проблематика є складовою кримінології. Варто також зазначити, що питання запобігання наркозлочинам не повинно вирішуватись суто правовими засобами, це загально соціальна проблема, яка потребує комплексного вирішення.

Багатоаспектність предмета пізнання обумовлює необхідність використання системи гносеологічних принципів, підходів і методів. В основу дослідження покладено діяльнісний та системний підходи, які обумовлюють необхідність висвітлення складових діяльності органів правопорядку щодо протидії наркозлочинності, зокрема, організаційних і тактичних аспектів проведення контролю за вчиненням означеної категорії злочинів, форм і напрямів взаємодії слідчого, прокурора з органами та підрозділами Національної поліції України при проведенні контролю за вчиненням злочинів, а також заходів забезпечення безпеки осіб, які залучаються до проведення контролю за вчиненням цих злочинів (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.2, 3.3). Системний підхід дозволив також охарактеризувати систему нормативного забезпечення проведення контролю за вчиненням наркозлочинів (підрозділ 1.2). Структурно-функціональний підхід дозволив висвітлити криміналістичну характеристику злочинів у сфері обігу психотропних і наркотичних засобів (підрозділ 1.3), а також з'ясувати особливості окремих форм контролю за вчиненням наркозлочинів та здійснити їх характеристику (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3).

Необхідність дотримання органами протидії наркозлочинності прав людини, принципу верховенства права зумовило потребу

використання аксіологічного підходу, який впливає на зміст законодавчого регулювання діяльності правоохоронних органів та вимагає визначення напрямів удосконалення проведення контролю за вчиненням наркозлочинів (підрозділи 1.2, 3.1., 3.2., 3.3).

Герменевтичний підхід дозволив провести контент-аналіз як нормативно-правової основи діяльності органів Національної поліції з протидії наркозлочинності, так і реалізації відповідних правових приписів (підрозділ 1.2, розділи 2 і 3).

За допомогою логічних методів синтезу та аналізу з'ясовано стан наукової розробленості проблеми проведення контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних і психотропних речовин та визначено методологічні засади дослідження (підрозділ 1.1), а також сформульовано висновки до розділів та загальні висновки, проаналізовано поняття, які стосувалися предмета дослідження.

Емпіричну базу складають: дані статистичної звітності Міністерства внутрішніх справ України, реєстрів судових рішень, рішень Європейського суду з прав людини, матеріали аналізу матеріалів кримінальних проваджень, відомості, одержані в результаті анкетування й опитування 200 працівників органів досудового розслідування і оперативних підрозділів Національної поліції, а також особистий досвід роботи автора в оперативних підрозділах Національної поліції України.

Наголосимо, що характеризуючи нормативно-правову основу проведення контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів ми переважно акцентуємо увагу на законодавчих актах та актах міжнародного права. І лише незначною мірою торкаємось питання підзаконного нормативно-правового забезпечення. Обумовлено це наступним. Правова природа негласних слідчих (розшукових) дій передбачає обмеження прав людини. Саме тому такій діяльності органів публічної влади цивілізовані держави приділяють особливу увагу та ставлять підвищені вимоги щодо її правового регулювання, яке має відповідати принципу юридичної визначеності. При цьому важливим є саме законодавче регулювання такої діяльності, а не підзаконне, яке переважно має обмежений доступ. Саме цей підхід

дозволяє ефективний демократичний цивільний контроль за діяльністю органів правопорядку.

Відзначимо також, що наприкінці листопада 2021 року у справі пов'язаній з контролем за вчиненням злочину Верховний суд вкотре відзначив, що недотримання вимог і правил, які установлені тими підзаконними нормативно-правовими актами, що визначають організаційні аспекти діяльності органів і посадових осіб, які залучаються до сфери кримінального судочинства, не може визнаватися істотним порушенням вимог кримінально-процесуального законодавства і мати наслідки у виді визнання доказів недопустимими. У цьому ж рішенні Верховний суд вказав, що Кримінальний процесуальний кодекс визнає суб'єктом кримінального провадження оперативні підрозділи, а не окремих оперативних працівників, при цьому у кримінально-процесуальних відносинах оперативний підрозділ виступає в особі його керівника. Надання ним доручень підлеглим знаходиться поза межами правового регулювання і не може бути підставою для визнання доказів такими, що отримані з порушенням кримінально-процесуального законодавства. Багато у чому саме сприйняття цієї правової позиції і обумовило зроблений нами акцент на законодавчому регулюванні контролю за вчиненням злочинів.

Висловлюю подяку тим вченим, що долучились до аналізу результатів цього дослідження та надали свої пропозиції з його удосконалення, надавали підтримку та спрямовували процес розвідки протидії наркозлочинності через застосування окремих негласних (слідчих) розшукових дій.

РОЗДІЛ 1

НАУКОЗНАВЧІ ЗАСАДИ ГНОСЕОЛОГІЇ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ

У цьому розділі висвітлюються загальні положення дослідження проведення контролю за вчиненням наркозлочинів, зокрема, з'ясовується стан розробленості проблематики (з цією метою аналізується джерельна база та класифікуються наукові розробки за відповідним предметом пізнання), що дозволяє виокремити тематику, на якій зосереджено увагу науковців у сфері права, а також визначити недостатньо вивчені аспекти проблематики протидії злочинності у сфері обігу наркотичних і психотропних засобів.

Зважаючи на важливість використання наукового інструментарію, який і забезпечує отримання об'єктивних і повних знань про предмет пізнання, у цій частині дослідження визначається методологія роботи та вказуються ті положення, що були отримані за допомогою конкретного гносеологічного засобу.

Ураховуючи важливість реалізації в діяльності органів правопорядку принципу верховенства права та необхідність дотримання вимог законності (що слід розглядати як складову правовладдя), у цьому розділі монографії висвітлюється нормативна основа проведення контролю за вчиненням досліджуваної категорії кримінальних правопорушень. Оскільки органи публічної влади діють лише у межах та у спосіб, що передбачені Конституцією України та законами України, то характеристика нормативно-правової основи протидії злочинам у досліджуваній сфері дозволяє з'ясувати можливі напрями удосконалення законодавства через закріплення

відповідних повноважень державних органів, які протидіють вказаній категорії злочинів.

До цього варто додати, що отримана в порушення вимог законодавства відповідними державними органами інформація про ті чи інші дані, що мають значення для юридичної кваліфікації діяння та притягнення винних осіб до відповідальності, не буде мати доказової сили та не зможе бути використана у кримінальному провадженні (згадаємо доктрину «плодів отруєного дерева» – Fruit of the Poisonous Tree), що і визначає необхідність з'ясування означеного питання.

Науковознавчі засади проведення контролю за вчиненням злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин, обумовлюють і необхідність висвітлення криміналістичної характеристики цих злочинів.

1.1. Стан наукової розробленості проблеми та методологічні засади дослідження

В умовах становлення України як правової держави особливої уваги потребує питання забезпечення людських прав та основоположних свобод. В усіх державах одним із факторів, що суттєво впливає на їх реалізацію, є рівень злочинності. Тому кожна держава створює систему органів правопорядку, які протидіють злочинності, вживають заходів для профілактики цьому негативному соціальному явищу, виявляють винних та притягають їх до юридичної відповідальності.

В аспекті протидії злочинності особливої уваги потребує питання боротьби з наркозлочинністю. Так, з'ясовуючи особливості явища наркозлочинності в сучасній українській державі, Є. Гладкова цілком слушно відзначає наступне: «Наркотизація населення та пов'язана з нею наркозлочинність є одними з найбільших проблем сучасної правоохоронної діяльності. Водночас суто реактивна протидія злочинам у цій сфері, спрямована лише на виявлення, розкриття та покарання, не може вважатися ефективною. Натомість дедалі більшої актуальності набуває проактивна діяльність, спрямована на

попередження та профілактику злочинів, пов'язаних із наркотиками» [1, с. 56].

Зважаючи на поширеність наркоманії, отримуваний дохід від виробництва та продажу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, з наведеними словами важко не погодитись. До цього варто додати, що стан наркотичного сп'яніння у багатьох випадках є фактором, що спричиняє вчинення інших злочинів: проти власності, проти життя та здоров'я особи, проти громадської безпеки та громадського порядку та ін.

Саме тому проблематика ефективної протидії вказаній категорії наркозлочинів є важливим завданням сучасної держави, у тому числі в Україні.

В умовах правовладдя органи публічної влади зобов'язані діяти відповідно до приписів законодавства, що, своєю чергою, посилює вимоги до правотворчої діяльності парламенту та вимагає наукового опрацювання означеної проблематики, яке дозволить сформулювати ефективно діючі правові конструкції, здійснювати правове регулювання на належному рівні.

Одним із заходів, що дозволяє протидіяти злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, є проведення контролю за вчиненням вказаних злочинів.

Однак, не зважаючи на важливість наукового пізнання означеного заходу, ця тематика є малодослідженою та потребує нагального розв'язання. Водночас, не можна не вказати, що окремі аспекти предмета пізнання були об'єктом дослідження окремих вітчизняних науковців.

Загалом, джерельну базу дослідження контролю за вчиненням окресленої категорії кримінальних правопорушень доцільно поділити на декілька груп, взявши за основу класифікації критерій предмета дослідження.

Першу групу складають наукові роботи, предметом дослідження яких є загальна характеристика наркозлочинності. У цих джерелах визначаються особливості цього виду злочинів, наводиться їх характеристика, розкривається механізм вчинення, наводиться

характеристика умов і обставин, що сприяють вчиненню злочинів у сфері обігу наркотичних речовин, а також висвітлюється особа злочинця.

Відповідно ця група джерел є підґрунтям висвітлення окремих заходів, спрямованих на протидію наркозлочинності, зокрема, і контролю за вчиненням цих злочинів, оскільки розуміючи механізм функціонування відповідного соціального явища (у тому числі й негативно), можна визначати засоби впливу на нього, контролю за ним, зміни, аж до його припинення у випадку його небажаності чи соціальної шкідливості.

Серед науковців, які займалися дослідженням означених аспектів наркозлочинності, слід згадати таких як А. Андрушко, А. Бабенко, А. Баб'як, Ю. Баулін, О. Бандурка, А. Венедіктов, Є. Гладкова, А. Зелінський, О. Козаченко, В. Конопельський, О. Литвинов, А. Музика, Д. Назаренко, І. Однолько, В. Примаченко, С. Рашевський, Я. Ступник, А. Терещенко, В. Тимошенко, В. Шаблистий, В. Шакур, С. Шалгунова, П. Фріс, Х. Ярмачі та ін.

Окремо слід згадати дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, проведене Є. Гладковою, у якій «комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень правової науки на системному рівні аналізу та узагальнення виявлено, описано і пояснено феномен кримінологічних засад стратегії й тактики протидії наркозлочинності в Україні, спрогнозовано тенденції їх розвитку і трансформації в умовах сьогодення, а також запропоновано розгалужену систему заходів удосконалення» [2, с. 33].

Окремі висновки та положення роботи були враховані нами при вивченні предмета, що складає це дослідження. Окремо відзначимо інтерпретацію Є. Гладковою тактики протидії наркозлочинності як «оптимального сполучення індивідуальних форм впливу, гласних і негласних оперативних-розшукових заходів, методів і засобів переконання та примусу з метою профілактики й припинення наркозлочинів» [3, с. 27].

Важливою для адекватного сприйняття наркозлочинності є теза Є. Гладкової про те, що «кримінально-наркотичне життя» взагалі законспіроване. Не можна забувати і те, що в основі злочинів,

скоєних у цій сфері і на ґрунті наркоманії, лежать міжособистісні відносини» [4, с. 226].

Окрім цього значимість робіт цієї групи в аспекті предмета нашого дослідження проявляється через розуміння таких соціальних явищ як «наркозлочинність», «наркозлочин» тощо.

Так, в основу ґносеології предмета роботи ми поклали розуміння:

- наркозлочинності як складного соціального явища, що позначає немедичне вживання психотропних і наркотичних речовин, а також незаконні дії, пов'язані з цими речовинами, відповідальність за які передбачена кримінальним законодавством [1, с. 56–63];
- наркозлочинів, як таких кримінально-караних діянь, що включають в себе незаконне виготовлення, виробництво, транспортування, контрабанду, збут, зберігання, придбання, вживання психотропних і наркотичних речовин, порушення порядку їх обігу, вирощування нарковмісних речовин тощо [5, с. 278–279].

Згадаємо також дисертаційне дослідження С. Рашевського, присвячене регіональній моделі запобігання наркозлочинності. У цій роботі автором серед іншого системно проаналізовано методологічну і правову складові проблематики забезпечення профілактики наркозлочинності та наркобізнесу і запобігання наркотизації населення Дніпропетровської області. Відзначимо значний емпіричний матеріал, використаний С. Рашевським при дослідженні регіональної моделі запобігання наркозлочинності [6, с. 3–4]. Описана вітчизняним науковцем регіональна модель відіграє важливу роль для розуміння наркозлочинності як соціального явища, з'ясування механізмів протидії цьому різновиду злочинів, включаючи їх припинення та запобігання, а тому була урахована нами при проведенні нашого дослідження (з урахуванням предмету і завдань нашої роботи).

Механізм протидії наркозлочинності (одним з елементів якого є проведення контролю за вчиненням досліджуваної категорії наркозлочинів) був предметом пізнання Я. Ступника. Одним із висновків, зроблених автором, є наступний: «Елементами механізму протидії наркозлочинності є: по-перше, середовище реалізації організуючого потенціалу механізму, яким виступає організаційна структура

системи протидії злочинності, в цілому представлена комплексами цілей, задач, суб'єктів, об'єктів, рівнів, форм і принципів протидії злочинності; по-друге, юридичні підстави (норми, правозастосовні акти, практика) здійснення різних форм кримінологічного впливу на наркозлочинність; по-третє, засоби і методи кримінологічного впливу; по-четверте, процес удосконалення як комплекс відповідних організаційних, правових та інших заходів» [7, с. 15–16].

Загалом можна погодитись з А. Бабенком та О. Мазуренком відносно того, що протягом останніх років науковий доробок щодо протидії наркозлочинності доволі значно кількісно зріс: «упродовж десяти років підготовлено більше сотні тематичних монографій і дисертацій, надруковано величезну кількість наукових доповідей і статей з проблем вивчення феномену і розробки шляхів протидії наркозлочинності» [8, с. 14].

Відзначимо наведені вказаними авторами статистичні дані щодо кількості вчинених злочинів в Україні протягом 2008–2018 років загалом, кількість наркозлочинів та масову частку наркозлочинів у загальній злочинності. І хоча статистика вказує на суттєве зменшення кількості наркозлочинів (з близько 64 тисяч злочинів у 2008 році до трохи більше 27 тисяч злочинів у 2018 році), автори цілком слушно вказують, що ситуація кардинально змінюється при порівнянні показників динаміки виявлених наркозалежних і загальної їх кількості натеper.

Так, якщо у 2011 р. в Україні налічувалося 278 тис. споживачів ін'єкційних наркотиків [9], то станом на 1 січня 2017 р. їх кількість збільшилася удвічі і дорівнювала 694 928 осіб [8, с. 15]. Додамо, що Україна належить до держав, у яких найбільша кількість наркозалежних осіб (у порівнянні з іншими європейськими державами).

Другу групу складають наукові роботи, предметом дослідження яких є окремі аспекти (кримінально-процесуальні, криміналістичні та ін.) протидії вказаній категорії кримінальних правопорушень, у тому числі й заходи, що проводяться в межах здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Серед науковців, які займалися дослідженням означених аспектів протидії наркозлочинності, слід згадати таких як С. Албул,

А. Андрушко, А. Бабенко, А. Баб'як, Ю. Баулін, О. Білічак, Р. Благута, К. Волков, Є. Гладкова, Р. Грень, А. Гринь, Л. Дорош, Т. Ільєв, І. Ковальчук, В. Комашко, М. Корнієнко, О. Коровайко, О. Кравченко, С. Кудінов, Є. Лизогубенко, М. Макаров, В. Недільський, В. Остапенко, О. Полухович, С. Рашевський, О. Сало, О. Сачко, О. Сергєєва, В. Тарасенко, В. Тертишник, Р. Тракало, В. Уваров, А. Черкесова, В. Шерудило, І. Шинкаренко, А. Яровий та ін.

Наголосимо, що ці роботи значною мірою стосуються предмета нашого дослідження, тому їх основні положення та висновки будуть аналізуватися нижче при висвітленні відповідного питання, а тому ми не будемо у цій частині дослідження приділяти їм особливу увагу, навівши лише окремі з них, що обумовлено логікою викладення матеріалу.

Так, відзначимо дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Р. Греня, у якому комплексно розв'язується «наукове і прикладне завдання щодо оптимізації діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України у протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів» [10, с. 2].

Одним із важливих здобутків вказаного вітчизняного науковця є доведення того, що «протидія злочинам у сфері обігу наркотичних засобів залежить від розроблення і запровадження оперативними підрозділами правоохоронних органів України спеціальних методик з виявлення, попередження і припинення зазначених злочинів» [10, с. 26]. Наведене визначає актуальність і нашого дослідження.

Не можна не згадати і авторську дефініцію контролю за вчиненням злочину, що сформульована В. Комашко. На думку цього науковця під контролем за вчиненням злочину як негласної слідчої (розшукової) дії слід розуміти «комплекс взаємопов'язаних правових, організаційно-тактичних дій, які здійснюються виключно за рішенням прокурора у визначених чинним законодавством формах та полягають у перевірці уповноваженими суб'єктами відповідності наявності та достовірності підстав вважати, що вчиняється (вчинено) тяжкий або особливо тяжкий злочин, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України» [11, с. 10]. Наведена дефініція

взята нами за основу при дослідженні форм контролю за вчиненням злочину, що використовуються у провадженнях по наркозлочинах.

У межах цієї підгрупи джерел можна виокремити і роботи, у яких сформульовано розуміння негласних слідчих (розшукових) дій. Так, більшість науковців інтерпретує означене поняття як дії спеціально уповноважених органів, їх посадових осіб у конкретному кримінальному провадженні, метою яких є отримання доказів (перевірка наявних доказів) про злочин, а також особу, яка його вчинила, при цьому відомості щодо яких та методів їх проведення не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених кримінальним процесуальним законодавством [11, с. 42].

Важливим етапом наукового дослідження є з'ясування методології, адже саме використання наукових засобів пізнання є однією з характеристик дисертації.

Водночас, слід відзначити, що не зважаючи на вказане, у вітчизняній правничій науці і до сьогодні не склалось єдиного підходу до розуміння змісту методології сучасного правознавства, її структури, переліку гносеологічних засобів тощо. Чи не єдиним, у чому сходяться вітчизняні дослідники, є значимість методології для отримання повних та максимально об'єктивних знань.

У цьому контексті не можна не згадати вітчизняних вчених А. Кучука та В. Пекарчука, які намагаючись критично осмислити стан методології сучасного правознавства, дійшли висновку про те, що «існує необхідність у переосмисленні сутності та ролі методології у вивченні правових явищ і процесів» [12, с. 30], наголошуючи на невиконанні «методами, які означаються вітчизняними юристами-науковцями при проведенні наукових розвідок в царині права, функції забезпечення верифікації отриманих знань. У правових дослідженнях важливе значення має, у першу чергу, ментальна (ідеологічна) складова, яка є фактором отримання вченим відповідних результатів» [12, с. 30].

З наведеними словами вітчизняних вчених, зважаючи на загальний стан вітчизняної методології правознавства, важко не погодитись. А відтак необхідно більш детально зупинитись на описі методологічних засад дослідження проведення контролю за вчиненням

злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин.

Термін «методологія» містить основи двох слів – *methodos* та *logos* – які відповідно інтерпретуються як спосіб, засіб та вчення, наука. Відповідно, можна припустити, що методологію сучасного правознавства слід розуміти як вчення про ті засоби, способи, що використовуються для отримання знань про правові явища та процеси.

Наступним гносеологічним кроком є визначення сукупності тих методологічних засобів, за допомогою яких отримується нове знання. Наголосимо, що у цьому питанні вітчизняні вчені не дійшли єдиного розуміння. Так, аналіз авторефератів дисертацій дозволяє зробити висновок про певну усталеність виокремлення трискладової структури методології правознавства: філософські методи пізнання; загальнонаукові методи пізнання; спеціально-наукові (конкретно-наукові) методи пізнання (під якими розуміють зазвичай саме спеціально-правові методи).

Водночас, доволі переконливою є позиція значної частини вчених, які заперечують трирівневу структуру, означену вище. Так, наприклад, відомий український дослідник М. Костицький вказував, що «коли йдеться про методологію в юридичній науці, то необхідно відмовитися від ієрархій методологій, що визначається як філософська, загальнонаукова, конкретно-наукова. Методології слід «розташувати» по горизонталі й використовувати їх може вчений за власним вибором. Це може бути юснатуралістична, позитивістська, діалектична, синергетична чи інша методологія» [13, с. 10].

На нашу думку, більш обґрунтованою видається позиція вітчизняного вченого, який як методологію правознавства розглядає «наукову категорію, якою позначається іманентне науці рефлексивне явище, що являє собою інструментарій, а також систему узагальненого знання про цей інструментарій та можливості його застосування для пізнання права і правових явищ» [14, с. 268]. При цьому, правник включає до структури методології наукового пізнання (точніше до методологічного інструментарію) наступні три елементи: принципи пізнання права та інших правових явищ;

підходи пізнання права та інших правових явищ; методи пізнання права та інших правових явищ [14, с. 268].

Принципи пізнання правових явищ є незаперечними вимогами, основоположними ідеями, які є обов'язковими для дослідника та забезпечують отримання саме наукових знань. Зазвичай серед них вказуються наступні: принцип об'єктивності, принцип всебічності та повноти.

Принцип об'єктивності обумовлює необхідність дослідження «державно-правових явищ у всій багатогранності, складності та суперечливості, виходячи з сукупності позитивних і негативних моментів, незалежно від їх суб'єктивного сприйняття та оцінки» [15, с. 21]. Так, у контексті нашого дослідження означений принцип вимагає необхідності урахування різних поглядів науковців щодо предмета пізнання, при описі нормативно-правової основи проведення контролю за вчиненням досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, а також під час визначення напрямів удосконалення законодавчого регулювання вказаного правового заходу доцільно виходити не лише з бачення працівника органу правопорядку, але і зважати на необхідність дотримання людських прав і основоположних свобод, відносно яких ця дія проводиться, на принцип правовладдя, який серед іншого передбачає і обмеження свавілля органів публічної влади, у тому числі й органів виконавчої влади.

Принцип всебічності та повноти, як зазначають окремі вітчизняні автори [16, с. 8–11], обумовлює необхідність гносеології «різних аспектів державно-правових явищ, їх взаємозв'язків і взаємодії як між собою, так і з іншими, близькими до них соціальними явищами. Наука не повинна акцентувати увагу лише на окремих властивостях явища, ігноруючи інші, вважаючи їх несуттєвими» [15, с. 21]. Зважаючи на предмет нашого дослідження, використання принципу всебічності та повноти обумовило необхідність з'ясування стану наукового пізнання окресленої проблематики, інших теоретико-правових засад проведення контролю за вчиненням наркозлочинів, вивчення, організації й тактики проведення контролю за вчиненням злочинів у означеній сфері обігу, а також встановлення напрямків удосконалення проведення досліджуваного заходу.

Окрім цього, опис вказаного вище здійснювався, зважаючи на урахування положень чинного законодавства про принципи діяльності органів державної влади, щодо їх повноважень, мети і завдань протидії злочинності у сфері незаконного обігу наркотичних і психотропних речовин.

Варто також наголосити на тому, що саме принцип всебічності та повноти обумовив необхідність з'ясування окремих аспектів досліджуваної тематики в контексті компаративного дослідження через дослідження досвіду зарубіжних держав щодо проведення контролю за вчиненням наркозлочинів.

Додамо, що окрім означених принципів, А. Кучук вказує також на принцип правового поліцентризму як гносеологічний інструментарій, що використовується для пізнання права та інших правових явищ [17, с. 43–46]. Однак, у цьому аспекті можна погодитись з вітчизняним правником лише частково (не будемо вдаватись у дискусію щодо змісту та сутності означеного принципу, виходячи з того, що це питання дещо виходить за межі предмета нашого дослідження), відзначивши, що сучасне дослідження правових явищ, яке здійснюється в межах національної системи права, не може ґрунтуватися суто на положеннях нормативістської школи права, за якої право ототожнюється з волею пануючого класу та, відповідно, саме органи державної влади визначають, що є правовим, а що таким не являється (у тому числі й якими правами наділяються жителі відповідної держави, що вказує на відсутність обмеження повноважень публічної влади). Конституція та законодавство України ґрунтується на положеннях природно-правової школи, відповідно до якої саме людина є основною цінністю, а її права є межами для повноважень органів державної влади, відтак законодавство, яке порушує людські права, не розглядається як таке, що набуває характеру «правності», тобто не інтерпретується як право.

Саме тому наше дослідження і виходить з принципів природно-правового розуміння права, а аналіз нормативно-правового регулювання проведення контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів,

здійснено з урахуванням вимог принципу правовладдя (відзначимо, що і цей принцип є складовою природного розуміння права).

Аналіз правничої наукової літератури дозволяє зробити висновок про доцільність інтерпретації терміносполуки «методологічний підхід» як такого гносеологічного інструментарію, за допомогою якого визначається напрям пізнання та який спрямовує інтенцію вченого на певний аспект предмета епістемології.

Виходячи з такого розуміння підходу як елементу методології правознавства, а також урахуваючи соціокультурну природу права (черговий раз відзначимо, що право не обмежується законодавством, а має й інші форми відображення, зокрема, принципи, звичаї, норми моралі тощо, що обумовлює його природу як явища культури відповідного суспільства; саме соціокультурність права є фактором існування різних правових культур (систем права), вважаємо, що одним із важливих підходів, що використовується у дослідженнях правових явищ, має бути аксіологічний. Як відомо, аксіологія є вченням про цінності та акцентує увагу на ціннісних складових соціального буття.

В аспекті нашого дослідження використання *аксіологічного підходу* зумовлює необхідність урахування таких ціннісних складових системи права як людські права, людська гідність, що, своєю чергою, дозволяє розглядати проведення контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, не просто як діяльність спеціально уповноважених державних органів, спрямовану на досягнення відповідної мети, а як діяльність цих органів, що здійснюється зважаючи на людські права, на людську гідність (наголосимо, що людина, яка підозрюється у вчиненні злочину, має і людську гідність, і права та не може бути їх позбавлена).

Це є фактором оцінки діяльності органів публічної влади щодо протидії злочинності у досліджуваній сфері. Згадаємо конституційний припис, закріплений у ст. 3 Конституції України: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності

держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [18].

Ми навели зміст норми повною мірою, зважаючи на закріплення у ній положень, що виступають орієнтиром для будь-якої діяльності органів державної влади, у тому числі й тих, що протидіють злочинності. Ця стаття вказує на ціннісну складову життєдіяльності суспільства, роблячи акцент на людині, а не на колективі, суспільному інтересі чи чомусь подібному, не на інтересах служби тощо.

Використання аксіологічного підходу, а також аналіз нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері протидії злочинності, обумовлюють необхідність застосування *герменевтичного підходу*.

Варто погодитись з вітчизняним правником І. Онищуком відносно того, що герменевтичний підхід у царині права має в основі систему принципів та методів інтерпретації правничих текстів, які можуть мати різну форму: як нормативно-правових актів, так й інших правових документів, наукових монографій, інших праць вчених. Такий підхід превалує в аналітичній юриспруденції. Тлумачення норм права розглядається як своєрідний посередник між загальною та абстрактною нормами і конкретними життєвими ситуаціями, до яких застосовуються ці норми [19, с. 38].

Герменевтичний підхід дозволяє дослідити проведення контролю за вчиненням злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, зважаючи на аксіологічну складову, а також урахуваючи необхідність адекватного сприйняття правничого тексту, відображеного у різних джерелах (формах) права, зокрема, і нормативних приписів, закріплених у тексті нормативно-правових актів.

До цього слід додати, що герменевтичний підхід дозволяє інтерпретувати і сам процес проведення контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів як правовий акт, що дозволяє виявити прогалини, колізії та інші вади правового регулювання протидії злочинності у відповідній сфері.

Епістемологія проведення контролю за вчиненням наркозлочинів буде неповною без використання *діяльнісного підходу*. Цілком

слушною є теза вітчизняного правника Є. Білозьорова про те, що «важливим для об'єктивного і всебічного дослідження права та правових явищ є їх гносеологія не зі статичних характеристик, а, в першу чергу, з динамічних. Використання положень теорії про людську діяльність дозволить з'ясувати механізм дії права, визначити можливі правові засоби для удосконалення регулятивних можливостей права, зрозуміти специфіку впливу імперативів на людську поведінку тощо» [20, с. 4].

Використання діяльнісного підходу спрямовує увагу дослідника на висвітлення таких аспектів предмета пізнання як:

- суб'єкт діяльності (у нашому контексті – це спеціально уповноважені державні органи протидії наркозлочинності);
- мета протидії означеній діяльності (у контексті предмета нашого дослідження – це притягнення винних до юридичної відповідальності та запобігання злочинності в означеній сфері);
- засоби діяльності (зважаючи на предмет нашого дослідження, основний акцент зроблено не на матеріально-технічній складовій протидії вказаних злочинності, а на нормативно-правовій; як було відзначено вище, в умовах правовладдя та розбудови правової держави основним засобом діяльності органів публічної влади, у тому числі й органів правопорядку, є правові засоби: державні органи зобов'язані діяти лише в межах повноважень і способ, що передбачений законом – який відповідає «якості закону», тобто принципу верховенства права).

У цьому контексті не можна не згадати й інший підхід – *системний*, який є складовою сучасних досліджень, у тому числі й правових явищ. Означений гносеологічний засіб дозволяє розглядати явища і процеси на мікро- та макрорівнях, зосереджуючи увагу на окремих складових, а також встановлюючи взаємозв'язки між структурними компонентами досліджуваного предмета. На думку Л. Заморської, з якою ми цілком погоджуємось, «відобразити систему – означає виокремити її елементи, їх властивості, взаємозв'язки між ними і так званий концепт – основоположну ідею системи. Саме остання умова не завжди заслуговує на належну увагу у правових дослідженнях, незважаючи на її очевидне, першочергове значення. Концепт

системи є сенс розглядати як ідею системи, її мету та основне призначення» [21, с. 42].

Наведені слова, як ми вказали, відображають зміст, дуже тісно пов'язаний зі змістом діяльнісного підходу. І в контексті нашого дослідження їх комплексне використання дозволило розв'язати низку завдань, зокрема, висвітлити організацію і тактику проведення контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, а також взаємодію слідчого, прокурора з органами та підрозділами Національної поліції України при проведенні контролю за вчиненням означених злочинів. Використання системного підходу є одним із факторів отримання всебічних та повних знань відносно предмета дослідження, оскільки цей гносеологічний засіб є основою отримання системних даних про предмет пізнання.

Додамо також, що ефективність проведення контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, залежить від системної взаємодії усіх залучених до проведення цього заходу правоохоронних органів, належної організації їх взаємодії.

Близьким до системного є *структурно-функціональний підхід*. Використовуючи цей гносеологічний інструмент, увага вченого спрямовується на функціональне призначення окремих елементів структури досліджуваного процесу чи явища, що особливо важливо зважаючи на те, що правові явища є динамічними та мають своє функціональне призначення. Відтак, застосування окресленого методологічного засобу дозволяє простежити саме процес функціонування відповідного явища, виявивши окремі недоліки та визначивши шляхи їх усунення.

В аспекті нашого дослідження застосування структурно-функціонального підходу дозволило висвітлити організацію і тактику проведення контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом психотропних і наркотичних речовин. «Цей метод верифікації, відповідно, спрямований на виокремлення як ключових в оцінюваному знанні двох сторін предмета оцінки: структури пропонованого твердження

і функцій, які виконують його елементи, а також здатність взаємодії цих функцій з іншими компонентами вже існуючого наукового знання» [22, с. 32], – відзначає М. Казаков.

Окрім цього, знання, отримані за допомогою структурно-функціонального методу, були основою для визначення напрямів удосконалення взаємодії слідчого, прокурора з органами та підрозділами Національної поліції України при проведенні контролю за вчиненням розглядуваних злочинів.

Основним безпосереднім методологічним інструментарієм є методи наукового пізнання, якими виступають логічні методи. Будь-яке наукове дослідження здійснюється з використанням логічних методів аналізу та синтезу. Як відомо, аналіз пов'язаний з розчленуванням пізнаваного об'єкта та вивченням виокремлених складових, синтез же, навпаки, розуміється як процес поєднання окремих частин в ціле. Відтак, означені методи дозволяють встановлювати ознаки предметів та явищ, формулювати дефініції, висновки щодо об'єкта епістемології.

Не можна не погодитись з вітчизняною вченою, яка, досліджуючи методологію дослідження обмежень в окремій галузі права, виокремлює також і вказані нами логічні методи аналізу і синтезу, наголошуючи, що «виявляючи діалектичний взаємозв'язок між ними, зазначимо, що аналіз і синтез навряд чи можна прийняти за окремі, уособлені способи пізнання. Вони існують лише разом, бо є сутністю, двома частинами, двома моментами одного повного пізнання. Кінцевий результат пізнання завжди представлений діалектичною єдністю аналізу й синтезу» [23, с. 167]. Дійсно, ці логічні прийоми фактично завжди використовуються комплексно, і лише таке їх застосування дозволяє отримати нові знання. Так, у контексті предмета нашого дослідження не можна не відзначити, що аналіз стану дослідження проведення контролю за вчиненням окресленої категорії кримінальних правопорушень завершується синтезом отриманої інформації, що дозволяє з'ясувати малодосліджені або недосліджені аспекти проблематики, що вивчається.

Використання синтезу інформації, отриманої в результаті аналізу нормативно-правового забезпечення проведення контролю за

вчиненням злочинів у окресленій сфері, дозволяє з'ясувати наявні недоліки правового регулювання, зокрема, колізії, прогалини, надмірну регульованість окремих процесуальних дій тощо, а це, своєю чергою, є основою для напрацювання пропозицій з удосконалення чинного законодавства.

Зважаючи на предмет пізнання, доцільно виокремити і такий методологічний засіб як метод *правового моделювання*. Цей метод відносно нещодавно почав виокремлюватися в дослідженнях державно-правових явищ і процесів.

Цілком слушно відзначає Х. Кметик-Подубінська потенціал цього методу: «перебуваючи у тісному системному зв'язку з іншими методами наукових досліджень, метод моделювання сприяє розширенню горизонтів правового пізнання, отриманню значущих для теорії та практики права висновків не тільки щодо наслідування правової поведінки суб'єктів, а й щодо створення нових і корекції існуючих правових норм та інститутів» [24, с. 215].

У нормах права закладена певна модель соціальної поведінки. Здійснюючи свої повноваження, органи державної влади реалізують цю модель (ми не акцентуємо увагу на поведінці фізичних осіб, зважаючи на предмет нашого дослідження). Відповідно, аналізуючи нормативно-правову основу проведення контролю за вчиненням злочинів, пов'язаних з незаконним обігом психотропних речовин і наркотичних засобів, вивчаючи практичну реалізацію відповідних правових приписів, дослідник виходить із законодавчої моделі та зіставляє з нею процес імплементації, що і дозволяє визначити напрями удосконалення діяльності правоохоронних органів з протидії злочинності в окресленій нами сфері.

Таким чином, проведений аналіз стану наукового пізнання проблематики проведення контролю за вчиненням наркозлочинів дозволяє зробити висновок про її недостатню розробленість, що не сприяє формуванню України як правової держави та вказує на актуальність обраної тематики.

Отримання об'єктивних, повних та усебічних знань про предмет роботи забезпечується використанням низки методологічних підходів та методів, які необхідно реалізовувати комплексно.

1.2. Контроль за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: нормативне регулювання

Відповідно до ст. 1 Конституції України наша держава визначається як правова [18]. Наголосимо, що у правовій державі, як вказує сама назва, органи публічної влади обмежені правом, яке виступає основним регулятором суспільних відносин.

У цьому ж контексті варто згадати ст. 8 Основного закону, що закріплює принцип верховенства права [18]. Акцентуємо увагу, що зміст цього принципу конституційний припис не містить. Більше того, у законодавчих актах, що визначають порядок організації та діяльності органів правопорядку і які містять положення про вказаний принцип, зазначається, що верховенство права має розумітися через практику Європейського суду з прав людини, тобто йдеться про необхідність імплементації інтерпретації принципу правовладдя вказаною інституцією Ради Європи (додамо, що Європейський суд з прав людини дотримується принципу динамічного тлумачення, а це обумовлює потребу перманентного вивчення практики цього Суду, інакше неможливо буде реалізувати законодавчі приписи про принцип верховенства права як принцип діяльності правоохоронних органів). Не можемо не вказати, що саме на такому розумінні принципу верховенства права вказується в ст. 8 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України), яка визначає верховенство права як принцип кримінального провадження. «Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини» [25], – зазначається у ч. 2 ст. 8 КПК України. До цього варто додати і ч. 2 ст. 19 Конституції України, яка зобов'язує органи державної влади діяти «лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [18].

Відтак, наведене вказує на актуальність питання нормативно-правового забезпечення діяльності органів правопорядку щодо

протидії злочинності, у тому числі проведення контролю за вчиненням злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів.

Слід акцентувати увагу на тому, що практика Європейського суду з прав людини є джерелом права в Україні і передбачає використання при перевірці наявності/відсутності порушення державою-відповідачем положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод трискладового тесту (йдеться про три стадії перевірки: по-перше, Європейський суд з прав людини перевіряє законність обмеження прав людини; по-друге, з'ясовує наявність/відсутність легітимної мети такого обмеження; по-третє, встановлює пропорційність застосованих заходів щодо обмеження прав людини. При цьому, якщо одна з вказаних підстав відсутня, то відсутня необхідність аналізу наступних).

Як бачимо, першим, що з'ясовує Європейський суд з прав людини, розглядаючи справу про порушення прав людини органами публічної влади, є законність дій цих органів. Зазначене актуалізує необхідність висвітлення положень законодавства, яким визначається порядок проведення контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів.

Висвітлюючи окреслене питання, ми будемо виходити з установлені у вітчизняній правничій доктрині класифікації нормативно-правових актів за юридичною силою. Так, за вказаним критерієм поділу законодавства виокремлюються закони та підзаконні нормативно-правові акти. Загальновідомим є факт, що саме закони мають вищу юридичну силу (саме тому у вказаному вище конституційному приписі, закріпленому у ч. 2 ст. 19 Конституції України, йдеться про закони, а не підзаконні нормативно-правові акти або нормативно-правові акти загалом, або законодавство).

Саме тому спочатку ми зосередимо увагу на конституційних приписах, які визначають суспільні відносини щодо проведення контролю за вчиненням досліджуваної категорії кримінальних правопорушень.

Однак, слід наголосити на певних особливостях конституційно-правових норм та конституційно-правовому регулюванні. Так, як вказує О. Майданник, нормам конституційного права на відміну

від норм інших галузей права серед іншого притаманні такі особливості: зміст, сфера суспільних відносин, що ними регулюється; форми об'єктивації, зокрема, найважливіші норми (які мають вищу юридичну силу) закріплюються в Основному законі; установчий характер цих норм [26, с. 17].

Наголосимо, що у цілому погоджуючись із вказаними вітчизняним правником ознаками конституційно-правових норм, ми не сприймаємо наведену означенням автором дефініцію цих норм. Так, на думку автора, «конституційно-правові норми – це встановлені, санкціоновані державою загальнообов'язкові правила поведінки, що регулюють суспільні відносини і складають однорідну групу» [26, с. 17].

Як бачимо, це розуміння норм права суто нормативістське, а Конституція України відтворює природне розуміння права (і як ми наголошували, сучасне розуміння права в правовій державі не може ґрунтуватися на його нормативістському сприйнятті, оскільки право не обмежується тільки законодавством, більше того, право і закон – це різні явища). На підтвердження нашої думки наведемо цитату з рішення Конституційного Суду України у справі про призначення судом більш м'якого покарання. Так, орган конституційної юстиції відзначив наступне: «Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо. ... Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права» [27]. Крім того, слід вказати, що сучасне розуміння Конституції виходить з її сприйняття як своєрідного суспільного договору між публічною владою та народом, що її створює, уповноважуючи на виконання певних завдань. Відтак, Конституція є актом установчої влади народу, а не простий нормативний акт, в якому відображена воля держави (як це вказується у визначенні конституційних норм О. Майданник).

Наведене дозволяє зрозуміти, що конституційно-правові норми безпосередньо не регулюють відносини, пов'язані з проведенням контролю за вчиненням досліджуваного різновиду злочинів, більше того, текст Конституції України не містить термінів «контроль за вчиненням злочину», «наркотичний засіб», «прекурсор» та ін. Однак, це не означає, що Основний закон Української держави не впливає на правове регулювання вказаної діяльності спеціально уповноважених державою органів щодо протидії наркозлочинності. Конституційно-правове регулювання відносин, пов'язаних з проведенням контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, на нашу думку, слід розглядати через висвітлення наступних аспектів.

По-перше, Конституція України визначає зміст і спрямованість діяльності органів публічної влади, у тому числі і спеціально уповноважених державних органів з протидії наркозлочинності.

Так, уже згадувана ст. 3 Основного закону чітко визначає, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [18]. Наведений конституційний припис зобов'язує органи, що здійснюють контроль за вчиненням досліджуваного різновиду кримінальних правопорушень, зважати не на «інтереси служби», а на права людини. Особа, що підозрюється у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину (ми наголошуємо саме на цих видах кримінальних правопорушень, виходячи з того, що саме у випадку їх вчинення може проводитись контроль за вчиненням злочинів), залишається людиною з властивими їй гідністю та правами, що вимагає належного до неї ставлення.

Так, показовим у цьому аспекті є рішення Європейського суду з прав людини у справі Яллох проти Німеччини (*Jalloh v. Germany*), у якому серед іншого Суд визнав порушення державою ст. 3 (поводження, що принижує людську гідність) Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. За обставинами цієї справи поліцейські помітили, як заявник декілька разів діставав із рота маленькі пластикові пакетики, які передавав різним людям, отримуючи

гроші. Підозрюючи, що відбувається продаж наркотичних засобів, поліцейські прийняли рішення про затримання заявника. Доки вони підходили до нього, заявник проковтнув один пакетик. Оскільки інших наркотичних засобів у заявника не було виявлено, прокурор прийняв рішення застосувати до нього блювотний засіб з метою отримання як доказу вчинення злочину пакетика з наркотичним засобом. Заявника було доставлено до лікарні та оглянуто лікарем. Сам заявник відмовився приймати відповідні ліки, що викликають блювання; четверо поліцейських його тримали, а лікар насильно ввів йому через ніс сольовий розчин та блювотний засіб, а також деякі інші лікарські засоби. Заявника вирвало, і в результаті було виявлено маленький пакет кокаїну. Через деякий час лікар оглянув заявника і встановив, що його стан здоров'я допускає тримання під вартою [28].

Європейський суд з прав людини вказав, що відносно медичних втручань, яким затримана особа піддається проти її волі, то ст. 3 Конвенції покладає на державу обов'язок захищати фізичне благополуччя осіб, позбавлених волі, наприклад шляхом надання їм необхідної медичної допомоги. Навіть якщо це не мотивовано причинами медичної необхідності, ст. 3 і 8 Конвенції не забороняють вдаватися до медичної процедури всупереч волі підозрюваного з метою отримання від нього доказів його причетності до вчинення кримінального правопорушення [28].

В аналізованому випадку органи влади піддали заявника проти його волі серйозному втручанню в його фізичне та психічне життя. Вони змусили його відригнути не з терапевтичних міркувань, а для того, щоб отримати докази, які вони також могли отримати менш нав'язливими методами. Застосований поліцейськими спосіб міг викликати у заявника почуття страху та меншовартості, могли його принизити. Крім того, процедура спричиняла ризики для здоров'я заявника, не в останню чергу через відсутність попереднього отримання належного анамнезу [28].

Доволі об'ємний аналіз цієї справи обумовлений прецедентним характером рішень Європейського суду з прав людини, який дотримується сформульованих ним правоположень та відходить від них

лише за умов суттєвої зміни обставин, а також чітко визначених у рішенні критеріїв оцінки правомірності діяльності правоохоронних органів, необхідність неухильного дотримання прав особи, що обґрунтовано підозрюється у вчиненні злочину тощо.

Метою відповідної діяльності має бути не притягнути винного до юридичної відповідальності будь-яким способом, а лише таким, в який не порушуються його права і свободи; поведіння посадових осіб органів правопорядку з підозрюваними не має досягати мінімального рівня жорстокості.

По-друге, Конституція України визначає засоби та межі діяльності органів публічної влади, у тому числі і спеціально уповноважених державних органів з протидії наркозлочинності.

У цьому контексті варто згадати цитовану вище ч. 2 ст. 19 Конституції України, що зобов'язує органи публічної влади діяти лише в межах передбачених законом повноважень та у визначений законом спосіб. Наведені положення справи Яллох проти Німеччини (*Jalloh v. Germany*) значною мірою характеризують і той аспект конституційно-правового регулювання, що нами розглядається.

Закріплені Конституцією України права людини (хоча слід наголосити, що не лише ці права, а й ті, які не знайшли формального відображення у тексті Основного закону; на це вказує і ч. 1 ст. 22: «права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними» [18]) є тим фактором, що обумовлює вибір застосованих засобів посадовими особами органів правопорядку.

Засоби, що застосовують спеціально уповноважені державою органи щодо протидії злочинності, у тому числі й наркозлочинності, не повинні виходити за межі правового поля. У цьому контексті не можна не згадати ч. 3 ст. 62 Конституції України, відповідно до якої «обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь» [18].

Наведене положення є складовою презумпції невинуватості, «формулу» якої доволі системно виклав академік В. Нор: «обвинувачений вважається невинуватим доти, доки той, хто вважає його винним на суб'єктивному рівні (слідчий, прокурор, потерпілий чи

інший суб'єкт процесу), не доведе у встановленому законом порядку (тобто у кримінально-процесуальній формі) його вини перед належним судом, допустимими і достовірними доказами. Лише коли суд погодиться з ними, на їх основі ухвалить обвинувальний вирок щодо обвинуваченого (в суді він підсудний), і цей вирок набере законної сили, лише з цього моменту обвинувачений вважається винним у вчиненні злочину, і лише з цього часу можна вважати і називати його злочинцем» [29, с. 4]. Вказане має бути важливим орієнтиром для осіб, що проводять контроль за вчиненням досліджуваної категорії кримінальних правопорушень. Лише чітке дотримання вимог презумпції невинуватості може бути чинником отримання допустимих доказів.

Загалом можна погодитись з оцінкою цього конституційного принципу, висловленою вітчизняною дослідницею Т. Фулей: «Таким чином, презумпція невинуватості є основоположним принципом (насамперед кримінально-процесуального права) і водночас правом людини, елементом права на справедливий суд. Вона тісно пов'язана з іншими правами, зокрема на свободу і особисту недоторканність, правом на повагу до приватного життя, правом власності тощо. Розгляд презумпції невинуватості в ширшому контексті сучасних викликів, які постають перед кожним демократичним суспільством, вимагає нових підходів до її розуміння, і від цього значною мірою залежатиме успішне втілення на практиці КПК 2012 р.» [30, с. 52–53]. Означене дозволяє зрозуміти значимість конституційно-правових приписів для регулювання діяльності з протидії злочинам, пов'язаним з незаконним обігом наркотичних засобів.

Додамо, що відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються «судоустрій, судочинство, статус суддів; засади судової експертизи; організація і діяльність прокуратури, нотаріату, органів досудового розслідування, органів і установ виконання покарань; порядок виконання судових рішень; засади організації та діяльності адвокатури» [18].

Окреслений нами аспект конституційно-правового регулювання протидії наркозлочинам актуалізує тезу вітчизняного правника Р. Антонова про те, що значна частина порушення конституційних

вимог спричиняє негативні наслідки (як правового, так і морального характеру) для людей і пов'язується саме з оперативно-розшуковою діяльністю, з негласними слідчими (розшуковими) діями, які проводяться в процесі досудового слідства [31, с. 137]. Вказаний науковець, досліджуючи особливості оперативно-розшукового забезпечення прав і свобод людини, їх безпеки у процесі досудового розслідування, дійшов правильних висновків про те, що «діяльність слідчого й оперативного працівника об'єднує така правова закономірність: якщо фактичні дані (доказова інформація) були отримані з грубим порушенням чинного оперативно-розшукового чи кримінально-процесуального законодавства, а тим більше, якщо вони отримані в результаті порушення конституційних принципів, то такі фактичні дані завжди викликають сумнів у їх достовірності й допустимості для використання в кримінальному судочинстві, встановлення об'єктивної істини» [31, с. 142].

Відзначимо той акцент, який зробив Р. Антонов на негативних наслідках для визнання доказової бази порушенням саме конституційних принципів. З означеним не можна не погодитись, зважаючи на особливості конституційно-правових норм зокрема та конституційного права загалом (яке виступає основою національної системи права).

Таким чином, зважаючи на наведене, а також ураховуючи, що доволі часто в правничій діяльності збереглося відношення до принципів права та конституційно-правових норм, які закріплюють права людини, межі повноважень органів публічної влади та органів правопорядку зокрема, суто як до декларацій (порушення яких не спричиняє застосування заходів державного впливу), існує нагальна необхідність переосмислення значимості конституційно-правових норм для правоохоронної діяльності, у тому числі й оперативно-розшукової.

Наступним рівнем нормативно-правового регулювання протидії наркозлочинності є міжнародно-правове регулювання. Відзначимо, що серед науковців відсутнє єдине розуміння того, яке місце займають норми міжнародного права по відношенню до внутрішньодержавного законодавства. Доволі специфічним є положення

Конституції України, відповідно до якого міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана українським парламентом, є частиною національного законодавства України [18].

До цього варто додати також, що з'ясовуючи зміст терміну «законодавство», використаного у ст. 21 Кодексу законів про працю, Конституційний Суд України дійшов висновку, що цим терміном охоплюються «закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України і законів України» [32].

Загалом можна виокремити два підходи до вирішення питання співвідношення норм міжнародного та внутрішньодержавного права. Перший з них передбачає пріоритет саме норм міжнародного права, другий – навпаки внутрішньодержавного. Наголосимо, що значна частина кодифікованих законодавчих актів (як частина і не кодифікованих) містить колізійні норми, які віддають пріоритет саме нормам міжнародного права. Доречно також згадати, що відповідно до ч. 2 ст. 1 КПК України «кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України» [25].

Як бачимо, у наведеному нормативному приписі міжнародно-правовий рівень регулювання кримінального провадження вказується після конституційно-правового та перед внутрішньодержавними законами. Водночас, наголосимо, що кримінально-процесуальне законодавство, як бачимо, відповідно до наведеного положення інтерпретується у вузькому розумінні терміну «законодавство», обмежуючись виключно нормативно-правовими актами, що мають вищу юридичну силу, що є цілком правильним, зважаючи на ч. 2 ст. 19 Конституції України.

Зважаючи на зміст конституційно-правового забезпечення протидії наркозлочинності, характеристику міжнародно-правового

регулювання проведення контролю за вчиненням досліджуваного різновиду наркозлочинів, слід розпочати з Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, особливо зважаючи на те, що Конституція України закріплює більш широкий перелік людських прав, у порівнянні з Конвенцією.

І хоча текст Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод не має безпосереднього відношення до такого заходу як контроль за вчиненням наркозлочинів, як ми вище визначали, закони, що визначають діяльність правоохоронних органів, КПК України пов'язують розуміння принципу верховенства права з його інтерпретацією Європейським судом з прав людини (практика якого ґрунтується на положеннях Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод). Більше того, варто також згадати і нормативне положення про Конвенцію та практику Європейського суду з прав людини як джерело національного права в Україні, закріплене у ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [33].

Так, у цьому контексті варто загадати рішення Європейського суду з прав людини у справі Волохи проти України (*Volokhy v. Ukraine*); хоча справа не стосувалась проведення контролю за вчиненням наркозлочинів, але мова йшла про такий захід як виїмка поштової кореспонденції, і у справі були сформульовані положення, які мають відношення до всіх заходів, що таємно проводяться спеціально уповноваженими державними органами з протидії злочинності та які відображають зміст принципу верховенства права.

За обставинами справи, здійснюючи кримінальне переслідування особи, було прийнято рішення про здійснення виїмки поштової кореспонденції. Усі вимоги, передбачені чинним на той час кримінально-процесуальним законодавством з цього приводу, було дотримано. Однак, аналізуючи це законодавство, Європейський суд з прав людини визнав його невідповідність верховенству права, а відтак, не визнав обмеження прав заявників державою як такі, що здійснені відповідно до закону: «Суд завжди дотримувався думки, що словосполучення «згідно із законом» не просто відсилає до національного законодавства, а й пов'язане з вимогою

якості «закону», тобто вимогою дотримання принципу «верховенства права», про що прямо говорить у преамбулі Конвенції... Отже, цей вислів означає – і це впливає з предмета і мети статті 8, – що в національному законодавстві має існувати засіб правового захисту від свавільного втручання державних органів у права, гарантовані пунктом 1... Ризик такої свавільності є особливо очевидним в умовах, коли повноваження виконавчої влади здійснюються таємно...» [34]. Окрім цього, Європейський суд з прав людини додатково наголосив, що повноваження органів публічної влади на проведення таємного спостереження за громадянами в процесі кримінального розслідування визнаються Конвенцією в тій мірі, в якій вони є необхідними для захисту демократичних інститутів [34].

Відзначимо, що ще в 1978 році у справі Класс та інші проти Німеччини (Klass and Others v. Germany) Європейським судом з прав людини було сформульовано низку положень, які є актуальними і на сьогодні. Наголосимо, що справа стосувалась оспорування відповідності верховенству права Закону щодо таємниці поштової кореспонденції, поштового і телекомунікаційного зв'язку, який, на думку заявників, наділяв державні органи, що проводять таємне спостереження, надзвичайними повноваженнями, не покладаючи обов'язків повідомлення осіб про ці заходи після їх проведення; виключав можливість судового захисту через прийняття рішення про таємне спостереження.

Європейський суд з прав людини вказав серед іншого наступне:

- по-перше, будь-який індивідуальний захід спостереження має відповідати суворим умовам і процедурам, встановленим самим законодавством;
- по-друге, вирішуючи питання віднаходження балансу між проведенням таємного спостереження та правом на приватність, слід урахувати наступні фактори: першим є технічні досягнення у засобах таємного спостереження; другим є рівень тероризму в Європі за останні роки [35].

Страсбурзький суд вказав, що нині демократичні суспільства опиняються під загрозою витончених форм шпигунства та тероризму, в результаті чого держава повинна мати можливість (з метою

ефективної протидії таким загрозам) здійснювати таємний нагляд за підривними елементами, що діють в межах її юрисдикції. Тому Суд має визнати, що існування деяких законодавчих актів, які надають повноваження таємного спостереження, за виняткових умов є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки та/або для запобігання безладу чи злочинності [35].

Європейський суд з прав людини наголосив, що система стеження має передбачати достатні та ефективні гарантії проти зловживань. Оцінка наявності чи відсутності цих гарантій має відносний характер і залежить від усіх обставин справи, таких як характер, масштаб і тривалість можливих заходів, підстави, необхідні для видання розпорядження про застосування таких заходів, а також від того, який саме засіб правового захисту передбачає при цьому національний закон [35].

Окрім Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, характеризуючи міжнародно-правове забезпечення проведення контролю за вчиненням досліджуваного різновиду наркозлочинів, варто також назвати ті міжнародні договори, які мають безпосереднє відношення до регулювання суспільних відносин у сфері обігу наркотичних та інших означених засобів.

У цьому контексті варто згадати Єдину конвенцію про наркотичні засоби 1961 року, а також Конвенцію про психотропні речовини 1971 року [36]. Як вказує сама назва означених міжнародних договорів та тексти преамбул, їх прийняття обумовлено необхідністю міжнародного урегулювання питань запобігання зловживанням такими речовинами, неконтрольованого їх обігу, що суттєво впливає на стан здоров'я населення, та потребою вжиття суворих заходів для обмеження використання наркотичних та психотропних речовин законними цілями.

Водночас, використання цих засобів у медичних та наукових цілях є вкрай важливим. Так, у преамбулі Єдиної конвенції про наркотичні засоби 1961 року прямо зазначається, що використання наркотичних засобів у медицині продовжує бути необхідним для полегшення болю та страждань і що повинні бути вжиті належні заходи для задоволення потреб у наркотичних засобах для таких цілей [37].

Виходячи з необхідності виконання вимог указаних міжнародних договорів, відповідно до принципу *pacta sunt servanda* Україною було внесено відповідні зміни до національного законодавства.

Окремої уваги заслуговує Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 року, яка була підписана Україною у березні 1989 року та набула чинності для нашої держави з 27 листопада 1991 року.

Наголосимо, що держави-учасниці Конвенції відзначили у преамбулі цього документу стурбованість «масштабами і тенденцією зростання незаконного виробництва, попиту і обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, що становлять серйозну загрозу для здоров'я і добробуту людей і справляють негативний вплив на економічні, культурні й політичні основи суспільства», а також вказали на «взаємозв'язок між незаконним обігом та іншими пов'язаними з ним формами організованої злочинності, що підривають законну економіку і створюють загрозу для стабільності, безпеки і суверенітету держав» [38]. До цього варто додати і негативний вплив на формування здорового покоління, що висвітлював М. Корнієнко [39].

Відзначимо також, що ст. 11 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин визначає питання контрольованих поставок наркотичних засобів. Відповідно до положень цієї статті в межах національного законодавства держави-учасниці вживають заходи щодо здійснення контрольованих поставок на міжнародному рівні відповідно до взаємних домовленостей чи взаємоприйнятних угод з метою виявлення та кримінального переслідування осіб, які беруть участь у наркозлочинах [38].

Наведені положення є важливою передумовою ефективної боротьби з наркозлочинністю на міжнародному рівні в аспекті проведення контрольованих поставок.

Як і у випадку конвенцій про наркотичні засоби та психотропні речовини, аналізована Конвенція стала фактором змін національного законодавства, зокрема прийняття низки законодавчих актів, які будуть проаналізовані нижче.

Серед національного законодавства, що регулює відносини у сфері протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з незаконним обігом психотропних та наркотичних речовин, слід відзначити наступні закони:

- Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори;
- Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними.

Слід відзначити, що відповідно до ст. 19 Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» підрозділи, які згідно із законодавством наділяються повноваженнями здійснювати оперативно-розшукову діяльність, мають право без ліцензії використовувати наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори для проведення контрольованого постачання і оперативної закупівлі, оперативного експерименту, відбору зразків для дослідження цих засобів і речовин, інших оперативно-розшукових заходів [40]. Водночас, це фактично єдина норма вказаного законодавчого акта, що безпосередньо стосується предмета нашого дослідження. Інші приписи цього Закону стосуються загальних засад регулювання державної політики відносно обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а також механізму державного контролю у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Більшою мірою до предмета нашого пізнання має відношення Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» [41]. Відповідно до положень цього законодавчого акта, визначено перелік органів, які здійснюють протидію незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, до яких віднесено наступні: Національна поліція, Служба безпеки України, Офіс Генерального прокурора, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах захисту державного кордону, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, центральний орган

виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах протидії їх незаконному обігу; інші органи виконавчої влади в межах наданих їм законом повноважень [41].

Ст. 4 аналізованого Закону регулює правові засади здійснення контрольованої поставки, а ст. 5 – оперативної закупки. Закон визначає легітимну мету проведення контрольованої поставки, якою може бути: виявлення джерел і каналів незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; виявлення осіб, які беруть участь у незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. При цьому легітимною метою проведення оперативної закупки визначено «одержання доказів кримінально протиправної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» [41].

Означені статті аналізованого Закону містять бланкетну норму, що визначає підстави проведення відповідного оперативно-розшукового заходу: для контрольованої поставки – це відсилання до норм Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», КПК України та Митного кодексу України; для оперативної закупки – відсилання до норм Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», КПК України. У першому випадку згідка Митного кодексу України пов'язана з можливістю проведення контрольованої поставки у випадку ввезення в Україну, вивезення з України чи транзит через її територію наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Наведене вище, як і предмет нашого дослідження, обумовлює необхідність розгляду також Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», який безпосередньо містить норми, що визначають загальні аспекти проведення контролю за вчиненням означеної категорії наркозлочинів. У цьому законі визначаються загальні положення щодо поняття, завдань, принципів, суб'єктів здійснення, правової основи, підстав проведення оперативно-розшукової діяльності, повноважень підрозділів, що здійснюють цю діяльність. Важливими є і нормативні приписи про строки ведення оперативно-розшукових справ, а також підстав їх закриття. Окрім цього, не можна не відзначити і законодавче регулювання

можливостей використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності. Усі ці положення мають безпосереднє відношення до правового забезпечення проведення контролю за вчиненням означеної категорії наркозлочинів.

Нормативно-правовою основою проведення контролю за вчиненням наркозлочинів є КПК України. У чинному КПК України, в параграфі, що визначає інші види негласних слідчих (розшукових) дій, є норма, яка безпосередньо визначає форми проведення контролю за вчиненням злочину. Так, відповідно до ст. 271. КПК України «Контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, та проводиться в таких формах: 1) контрольована поставка; 2) контрольована та оперативна закупка; 3) спеціальний слідчий експеримент; 4) імітування обстановки злочину» [25].

Окремі аспекти проведення контролю за вчиненням наркозлочинів визначені і Митним кодексом України (у випадках необхідності залучення до проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії митних органів).

Оскільки окремі положення законів, що складають правову основу проведення контролю за вчиненням наркозлочинів, тією чи іншою мірою будуть аналізуватися нижче, то в цій частині дослідження ми не зупиняємось на їх детальній дескрипції.

У цій частині дослідження не можна не згадати і Кримінальний кодекс України. Саме в цьому нормативно-правовому акті вказуються склади наркозлочинів загалом, а також ті з них, за якими можливо проводити контроль за їх вчиненням.

Так, розділ XIII Кримінального кодексу України, як вказує його назва, містить склади кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення [42]. Цей розділ містить ст. 305–320, які передбачають відповідальність за наркозлочини. Відзначимо, що контроль за вчиненням злочину може проводитися лише за тяжкими чи особливо тяжкими злочинами.

Системний аналіз ст. 12 Кримінального кодексу України дозволяє зробити висновок, що тяжким є злочин, санкція за вчинення якого передбачає штраф у розмірі не менше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не менше п'яти років [42].

Визначаючи у кожному конкретному випадку можливість проведення контролю за вчиненням наркозлочину, необхідно ухвалювати, що санкція за вчинення злочину, склад якого закріплено у ч. 1 відповідної статті, є меншою, ніж за вчинення цього ж злочину з кваліфікуючими ознаками. Так, наприклад, «незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів з метою їх використання для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин» (ч. 1 ст. 311 Кримінального кодексу України), як і вчинення цих дій «повторно або за попередньою змовою групою осіб, або у великих розмірах, або з метою збуту, а також незаконний збут прекурсорів» (ч. 2 ст. 311 Кримінального кодексу України) не є тяжкими злочинами та, відповідно, у провадженнях за ними відсутня правова підстава проведення контролю за вчиненням злочину. Водночас, вчинення злочину, закріпленого у ч. 3 ст. 311 Кримінального кодексу України (ті ж самі дії, вчинені організованою групою або в особливо великих розмірах), будучи тяжким злочином, передбачає можливість проведення контролю за вчиненням злочину.

При цьому також можна відзначити, що склад злочину, закріплений у ч. 3 ст. 309 Кримінального кодексу України, виходячи з санкції статті, є тяжким. Однак, проведення контролю за вчиненням цього злочину є, на нашу думку, недоцільним, виходячи з мети злочину та задіяваних сил і засобів (у аспекті саме цього злочину). Саме тому ми не вбачаємо необхідності у цій роботі наводити перелік статей Кримінального кодексу України, за якими можливе (за формальним критерієм) проведення контролю за вчиненням злочинів.

Зважаючи на те, що органи, що здійснюють контроль за вчиненням злочину, переважно не належать до центральних органів виконавчої влади, то правове регулювання їх діяльності здійснюється

також значною мірою підзаконними нормативно-правовими актами (відомчими і міжвідомчими актами).

Згадаємо такі підзаконні акти:

- Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;
- Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні;
- Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні;
- Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу.

При визначенні нормативної основи проведення контролю за вчиненням злочину також слід урахувати негласний характер досліджуваного заходу, що обумовлює необхідність «спеціального» правового регулювання, яке, однак, не може суперечити положенням, які ми вище висвітлили.

Таким чином, у цілому можна стверджувати нормативно-правову урегульованість проведення контролю за вчиненням наркозлочинів. Відтак, важливим питанням є проблематика втілення приписів нормативно-правових актів у конкретні суспільні відносини щодо протидії наркозлочинності, особливо за умов наявності контрадикційних положень у законодавстві (що відзначили 73 % респондентів [Додаток А]).

1.3. Криміналістична характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів

З'ясувавши загальнометодологічні аспекти пізнання предмета дослідження, доцільно зосередитись на висвітленні спеціальних аспектів окресленої проблематики. Без чіткого розуміння

криміналістичної характеристики наркозлочинів неефективною буде протидія цим злочинам.

Саме тому ця частина дослідження присвячена комплексному висвітленню криміналістичної характеристики означеного нами різновиду наркозлочинів, з'ясуванню предмета злочинного посягання, а також встановленню обставин, що підлягають доказуванню у процесі розслідування наркозлочинів.

Одразу слід відзначити, що однією з найбільших проблем будь-якого суспільства, у тому числі й сучасного, є ефективна протидія злочинності, зокрема, організованій. Вказане негативне соціальне явище властиве і демократичному суспільству та проявляється, навіть, у правовій державі. У цілому можна стверджувати, що злочинність супроводжує суспільство протягом усього його розвитку, відтак буде існувати і в майбутньому (принаймні, в найближчому).

Отже, головною проблемою є не питання ліквідації злочинності (що є нереальним завданням), а ефективна протидія їй. Саме тому усі держави світу приділяють значну увагу ґносеології злочинності: її характеристикам, формам прояву, напрямам запобігання та припинення, виявлення на ранніх стадіях, з'ясуванню та дослідженню особи злочинця тощо.

Для української держави, як і для інших, означена проблематика також є вкрай актуальною та потребує свого розв'язання. Злочинність посягає на правопорядок у соціумі, на усталені суспільні відносини, що охороняються кримінальним законодавством та міжнародно-правовими актами.

Таким чином, виходячи з соціальної природи злочинності та ураховуючи значимість протидії їй, ефективність заходів з припинення та запобігання злочинності багато в чому визначається належною співпрацею органів правопорядку, судових органів, іншими соціальними інституціями та громадськістю загалом.

Не зважаючи на означене, як ми з'ясували вище, у науковій юридичній літературі проблематика методики розслідування наркозлочинів недостатньо досліджена; що, своєю чергою, є негативним фактором у питанні протидії наркозлочинності спеціально уповноваженими на це правоохоронними органами.

У вказаному контексті не можна не згадати слова вітчизняних правників І. Пирога та О. Чернецької про те, що значні темпи та масштаби поширення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів є тим чинником, що створює загрозу для життєво важливих інтересів людини, а також суспільства та держави загалом. Окрім цього, ці злочини мають негативний вплив на фізичне і моральне здоров'я нації, соціальну стабільність українського суспільства; до того ж, доволі часто призводять до неминучої деградації окремої особистості, а також є криміногенним фактором, що сприяє вчиненню інших видів злочинів [43, с. 120].

Є. Гладкова ще більш глобально оцінює наслідки наркозлочинності: «проблема протидії наркозлочинності є однією з найгостріших соціальних і правових проблем України кінця XX – початку XXI століття. Власне кажучи, мова йде про загрозу ґенофонду нації і національній безпеці України» [2, с. 4].

Додамо, що у вітчизняній правовій криміналістичній літературі не наводиться детальна дескрипція криміналістичної характеристики вказаної категорії злочинів. Відповідно, можна стверджувати, що на сьогодні існує потреба переосмислення існуючого механізму протидії досліджуваним категорії злочинів та вироблення нової ефективної моделі, яка дозволить працівникам органів правопорядку покращити свою діяльність щодо припинення та профілактики вказаного виду злочинів.

Слід відзначити, що окремі аспекти вказаної проблематики певною мірою знайшли відображення у працях таких науковців як Ю. Аленін, П. Берназ, Р. Белкін, Т. Боголюбов, В. Бурданов, Є. Гладкова, В. Голіна, О. Іщук, В. Колмаков, В. Комарков, М. Корнієнко, В. Лисенко, О. Литвинов, Г. Меретуков, І. Пиріг, К. Чаплинський, В. Шепітько, М. Шумило, О. Юхно, М. Яблоков та ін.

У роботах цих авторів висвітлюються окремі положення методики розслідування, криміналістична характеристика окремих видів наркозлочинів.

Водночас, у працях вказаних науковців залишилась поза увагою проблематика криміналістичної характеристики вказаного різновиду злочинів, або ж частина наведених положень потребує

переосмислення у зв'язку із змінами, внесеними у кримінально-процесуальне законодавство. Таким чином, можна зробити висновок про те, що нині існує необхідність у проведенні наукової розвідки щодо ґносеології та конкретизації структурних елементів криміналістичної характеристики означеної категорії злочинів.

Зауважимо, що криміналістична характеристика злочинів являє собою сукупність відомостей про відповідний злочин, що складаються з основних елементів та містять інформацію про суб'єкта злочину, спосіб вчинення злочину, час та місце, предмет посягання, особу потерпілого, знаряддя та засоби, що є основою протидії злочинності. Вся ця інформація є важливою для виявлення, розкриття та розслідування таких правопорушень. Науковцями доведено, що криміналістична характеристика злочинів – це наукова категорія, що займає провідне місце в методиці розслідування злочинів. Всебічне, повне зібрання криміналістично значущих ознак дає змогу побудувати вдалі типові версії, що використовуються при вирішенні конкретних слідчих завдань [44, с. 108–109].

На думку М. Салтевського, під криміналістичною характеристикою злочинів слід розуміти інформаційну модель, яка представляє собою якісно-кількісну систему дескрипції типових ознак конкретного різновиду (групи) злочинів [45, с. 390].

Водночас, необхідно наголосити на існуванні у вітчизняній правничій науці різних підходів до виокремлення структурних елементів криміналістичної характеристики злочинів. Так, наприклад, Л. Сергєєв серед елементів досліджуваного поняття вказує наступні: спосіб вчинення злочину; умови вчинення злочину, а також особливості обстановки; обставини, що пов'язані з безпосередніми об'єктами злочинних посягань, суб'єктами та суб'єктивною стороною злочину; зв'язки злочинів певного різновиду з іншими злочинами, а також окремими діями, які не є кримінально караними, але збігаються з цими злочинами за окремими об'єктивними ознаками; взаємозв'язки між вказаними групами обставин [46, с. 4–5].

Загалом варто погодитись з науково-педагогічними працівниками кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, які відзначають, що «одним

із найбільш дискусійних в теорії криміналістичної характеристики злочинів є питання про кількісний і якісний склад елементів, тобто криміналістично-значущих ознак, які повинні складати ядро криміналістичної характеристики» [47]. На думку вказаного авторського колективу мультимедійного підручника, до основних структурних елементів криміналістичної характеристики конкретного різновиду злочинів доцільно віднести ті, яким притаманна пошуково-розшукова спрямованість: характеристика предмета злочинного посягання; типові способи вчинення злочину; типова «слідова картина» події; характеристика особи злочинця; характеристика особи потерпілого; мотив та мета вчинення злочинів [47].

Наведене підтверджує наявність плюралізму підходів до визначення елементів криміналістичної характеристики злочинів у їх кількісному та структурному вимірах. Водночас, більшість вітчизняних науковців висвітлюють досліджуване явище через наступні складові: предмет посягання; спосіб вчинення злочину; слідова картину злочину; обстановка вчинення злочину; характеристика особи злочинця; характеристика особи потерпілого.

Хоча слід наголосити, що означений перелік складових елементів криміналістичної характеристики окремої групи злочинів не має зобов'язального характеру для дослідника (а також для особи, що провадить розслідування цих злочинів) та використовується як рекомендація. При цьому ми значною мірою сприймаємо такий підхід як такий, що дозволяє достатньо повно охарактеризувати юридично значимі аспекти злочинів, водночас, необхідно вказати, що окремі групи злочинів можуть вирізнятися від інших, що призводить до того, що окремі з названих елементів криміналістичної характеристики злочинів не матимуть правового значення та, відповідно, не будуть мати значення для розкриття цих злочинів, їх розслідування [48, с. 225–226].

Таким чином, при висвітленні питання, винесеного у назву підрозділу, нами буде взято за основу означений вище підхід (як більш усталений) до розуміння структури криміналістичної характеристики злочинів, однак він буде адаптований до особливостей злочинів, предметом яких є наркотичні засоби.

Предмет посягання як структурний елемент криміналістичної характеристики злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Як випливає з самої назви різновиду злочинів, що досліджується, предметом злочинного посягання можуть бути наступні речовини та засоби.

Наркотичні засоби: відповідно до абз. 13 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» від 15 лютого 1995 року «наркотичні засоби – речовини природні чи синтетичні, препарати, рослини, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» [40].

Психотропні речовини: відповідно до абз. 20 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» від 15 лютого 1995 року – це «речовини природні чи синтетичні, препарати, природні матеріали, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» [40].

Прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин: їх визначення також наводиться в означеному Законі. Законодавча дефініція інтерпретує їх як «речовини, які використовуються для виробництва, виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» [40].

Аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин: відповідно до законодавчого визначення означеної категорії, наведеного у цитованому Законі, це поняття слід розуміти як «заборонені до обігу на території України речовини синтетичні чи природні, не включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, хімічна структура та властивості яких подібні до хімічної структури та властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких вони відтворюють» [40].

Як бачимо, під час законодавчого визначення тих речовин і засобів, що складають предмет досліджуваного різновиду злочинів, суб'єкт правотворчості застосував бланкетний спосіб викладення норми права у статті нормативно-правового акта, передбачаючи

необхідність прийняття Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

При цьому не можна розглядати як наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин ті речовини, що не включені до вказаного переліку. Відповідно такі речовини не можуть бути предметом злочинів, що досліджуються нами (за винятком аналогів наркотичних засобів і психотропних речовин, які навпаки не включені до означеного підзаконного нормативно-правового акта).

Відзначимо також, що неодноразово згаданий Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів являє собою «згруповані у списки наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин, включені до таблиць I–IV згідно із законодавством України та міжнародними договорами України» [40].

Право прийняття цього нормативно-правового акта делеговане Кабінету Міністрів України, водночас правова ініціатива має виходити від центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері обігу означених засобів і речовин, протидії їх незаконному обігу.

Акцентуємо увагу на тому, що для визначення того, чи є відповідна речовина наркотичним засобом, психотропною речовиною, їх аналогом або прекурсором, необхідно володіти спеціальними знаннями, що є фактором необхідності проведення відповідної експертизи.

Для категорії злочинів, що досліджується, предмет є обов'язковим елементом складу кримінального правопорушення, відповідно відсутність предмета виключає злочин, а відтак і можливість оперативно-розшукових заходів. Відповідно до ч. 1 ст. 2 Кримінального кодексу України (далі – КК України) саме склад кримінального правопорушення є єдиною підставою кримінальної відповідальності [42].

Однак відзначимо, що детальний опис назв наркотиків, психотропних речовин, а також прекурсорів, їх властивостей тощо виходить за межі предмета нашого дослідження.

Спосіб вчинення злочину як структурний елемент криміналістичної характеристики досліджуваного різновиду кримінальних правопорушень.

Як відзначив Р. Белкін, під способом вчинення злочину слід розуміти цілісний комплекс пов'язаних між собою дій, що спрямовані на підготовку, вчинення, а також приховування кримінально караного діяння, який здійснюється з використанням сприятливих обставин, часу та місця, необхідних засобів і знарядь [49, с. 69].

На думку вітчизняного науковця В. Шепітька, «спосіб злочину – це образ дій злочинця, що виражається в певній системі операцій і прийомів» [50, с. 275].

Загалом варто погодитись з наведеними інтерпретаціями цього елемента об'єктивної сторони кримінального правопорушення та додати, що означені сприйняття способу вчинення кримінально караного діяння дозволяють зробити певні висновки щодо значимості цього елемента складу кримінального правопорушення. У цьому контексті на окрему увагу заслуговує теза М. Войчишеної про те, що «спосіб учинення кримінального правопорушення як елемент криміналістичної характеристики методики розслідування має значення для встановлення обставин скоєного кримінального правопорушення, особи злочинця та його характерних особливостей, взаємозв'язку елементів криміналістичної характеристики та їх взаємозалежності. Дослідження способу вчинення кримінального правопорушення дає можливість сформулювати рекомендації щодо методики розслідування кримінальних правопорушень, а на практиці – здійснення попередження, виявлення і розслідування кримінальних правопорушень, висунення слідчих версій і застосування тактичних прийомів щодо збирання доказової інформації та виявлення осіб злочинців» [51, с. 181]. І хоча авторка досліджувала способи вчинення кримінальних правопорушень у сфері обігу порнографічних предметів, зроблені нею загальноправові висновки повною мірою описують досліджуваний нами елемент криміналістичної характеристики злочинів.

Варто також наголосити, що способи вчинення досліджуваного нами різновиду злочинів утворюють закріплені у кримінальному законодавстві як самостійні склади злочинів. Так, суб'єкт

законотворення виокремлює наступні способи вчинення злочинів: незаконне виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилка, збут, контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів.

В залежності від виду наркотичних засобів існують різні види та способи виготовлення останніх. Виокремлюють такі групи:

- 1) виготовлення наркотиків незаконним шляхом, за допомогою втягу їх з препаратів медичної групи;
- 2) виготовлення наркотичних засобів із культур, які незаконно вирощені та з яких можливе виготовлення заборонених наркотичних засобів (у тому числі із сортів маку та коноплі);
- 3) виготовлення наркотиків хімічним шляхом [52, с. 7–8].

Висвітлюючи проблематику способів учинення наркозлочинів, не можна не згадати постанову Пленуму Верховного Суду України № 4 від 26 квітня 2002 року (яка була прийнята одною з перших після набуття чинності КК України у 2001 році), у абз. 3 п. 3 якої відзначається, що «незаконне виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин – це всі дії (включаючи рафінування, підвищення в препараті концентрації наркотичних засобів і психотропних речовин чи їх переробку), здійснені всупереч встановленого законом порядку, у результаті яких на основі наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин одержуються готові до використання та (або) вживання форми наркотичних засобів, психотропних речовин або лікарські засоби, що їх містять, чи інші наркотичні засоби, психотропні речовини» [53].

Варто наголосити, що окремі способи розкрадань наркотичних засобів реалізуються через буденні дії у житті людини. Серед таких, наприклад, доцільно згадати виписування рецептів медичними працівниками (однак, у випадку вчинення злочинів йдеться про рецепти на неіснуючих людей або хворих, які не потребують використання таких речовин тощо). Це може бути списання наркотичних засобів на лікування тяжко хворих у якості знеболювального.

Непоодинокими є випадки, коли недобросовісний персонал відповідної медичної установи може замінити наркотичні речовини,

що мають бути застосовані для певного пацієнта, іншими речовинами, які не є наркотичними.

На жаль, доводиться констатувати, що доволі поширеними є ситуації, коли відбувається списання наркотичних засобів на нібито проведення наукових досліджень, розробок тощо.

Доволі системно ці способи вчинення наркозлочинів описав В. Шевчук: «способи розкрадань наркотичних засобів можуть бути такими:

а) виписування рецептів на вигаданих хворих і осіб, яким не прописане медичне споживання наркотичних засобів;

б) заміна наркотиків в ампулах та інших ємкостях іншими речовинами;

в) фіктивне списання наркотичних засобів на наукові дослідження, лікування онкологічних або інших категорій хворих;

г) оформлення підроблених документів на знищення медикаментів, що містять наркотики, з простроченими термінами зберігання» [54, с. 358].

Слід відзначити, що інтерпретацію способів учинення досліджуваної категорії кримінальних правопорушень доволі системно наводить Верховний Суд України у вказаній вище постанові, розкриваючи зміст понять «серійне одержання наркотичних засобів, психотропних речовин з хімічних речовин та (або) рослин», «незаконне виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин», «незаконне виготовлення прекурсорів», «незаконне придбання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів», «незаконне зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів», «незаконне перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів», «незаконне пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів»; відтак у цій частині дослідження ми не будемо відтворювати існуючі положення судової практики, акцентувавши увагу на окремих особливостях досліджуваного явища.

Наводячи криміналістичну характеристику способу учинення досліджуваного різновиду кримінальних правопорушень, не можна не відзначити наступний факт. Оскільки предмет цих злочинів має

достатньо невеликий розмір (маємо на увазі самі речовини та їх кількість, необхідну для притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у їх незаконному обігу), а також їх легко замаскувати під лікарські засоби (черговий раз наголошуємо на необхідності наявності спеціальних знань для встановлення предмета злочину, про що йшлося вище), то це є факторами ускладнення виявлення таких речовин працівниками правоохоронних органів, вимагає наявності відповідного досвіду протидії та знань особливостей способів учинення цих кримінальних правопорушень.

Як відомо, найбільш поширеними місцями приховування засобів і речовин, що складають предмет наркозлочинів, є житлові приміщення, предмети меблів, побутові предмети, одяг тощо. Важливо звернути увагу на зберігання наркотиків в автотранспорті. Зазвичай їх зберігають під сидінням, під запасними колесами, у багажнику, у декоративних подушках тощо. На сьогоднішній день поширені випадки пересилки поштою з іншим різним товаром (упаковка сигарет, консервовані банки, серед насіння соняшнику, скляна тара) наркотичних засобів.

Важливим аспектом в контексті предмета нашого дослідження є поширений протягом останніх декількох років безконтактний збут наркотичних засобів. Як вказує М. Грига, актуальними є «замовлення» наркотичних засобів і психотропних речовин через використання мережі «Інтернет». Так, інформацію про електронні адреси відповідних ресурсів можна отримати від інших осіб, які таким чином отримували наркотичні речовини або безпосередньо у громадських місцях через спеціальні «повідомлення»: «написах графіті («шишки», «сіль», «фен» «картель», «спайс» тощо), нанесених на стінах будинків, поблизу торговельних центрів, пунктів продажу води, входів у метро, підземні переходи, на парканах біля навчальних закладів, шкіл, коледжів, професійних училищ та в інших людних місцях. Споживачам наркотичних засобів не потрібно особисто шукати розповсюджувачів наркотиків і спілкуватися з ними, домовлятися про зустрічі. Достатньо знайти на стіні графіті з інформацією про канал-месенджер для смартфонів або спеціальний сайт і зробити замовлення» [55, с. 63].

Варто наголосити, що в описаному випадку безконтактним є і сам факт передачі-отримання наркотичного засобу чи психотропної речовини. Зазвичай через месенджер (наприклад, Telegram або інший) покупцю повідомляється про місцезнаходження відповідної речовини, яку той самостійно «знаходить», наприклад, у клумбі біля під'їзду багатоповерхового будинку або в приватному секторі, під каменем, що знаходиться неподалік житлових будівель, на дитячих майданчиках тощо).

У цьому контексті варто згадати вирок Корабельного районного суду м. Миколаєва, яким особу було визнано винною у вчиненні кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 309 КК України за наступних обставин. Винний за допомогою мережі «Інтернет» замовив психотропну речовину амфетаміну; отримав за допомогою месенджера Telegram точне місцезнаходження вказаної психотропної речовини та прибувши за вказаною у месенджері адресою: м. Миколаїв, вул. Приозерна, 229, знайшов два поліетиленових згортки, обмотаних помаранчевою ізоляцією, в яких знаходився амфетамін [56].

Такий спосіб вчинення розглядуваного виду злочинів важко виявити суб'єктам правоохоронної діяльності та фактично неможливо провести контрольну закупівлю, без якої процес викриття винних та притягнення їх до кримінальної відповідальності значно утруднюється, що може бути фактором зниження ефективності протидії цим наркозлочинам. Своєю чергою, чинником описаного є відсутність контакту «з рук у руки» під час передачі наркотиків між збувальником та покупцем. Війну із «закладками» зараз ведуть не лише представники органів правопорядку, а й усі небайдужі активісти [44, с. 109–110].

Особа злочинця як структурний елемент криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом психотропних і наркотичних речовин. Досліджуваній категорії злочинів іманентний переважно груповий характер, більш того, можна стверджувати, що саме ієрархічно-організований.

У криміналістиці чи не загальноприйнятим є положення, що її в першу чергу цікавлять такі дані про особу суб'єкта злочину, які

вказують на закономірні зв'язки між ним і вчиненим злочином, що виявляються зовні – у різних наслідках вчиненого діяння. Відповідно, особу злочинця слід розглядати як слідоутворюючий об'єкт. З наведеною тезою важко не погодитись, зважаючи на те, що саме особа злочинця є зазвичай фактором, що визначає обстановку вчинення кримінального правопорушення, спосіб учинення цього правопорушення. У цьому контексті варто згадати інших вітчизняних правників – О. Чернецьку та І. Пирога – які також дійшли висновків, що чим більше злочинець пов'язаний із предметом злочинного посягання, тим його дії щодо вчинення й приховування слідів кримінального правопорушення є більш досконалішими. Таким чином, властивості особи злочинця впливають на обставини злочину, а вивчення судово-слідчої практики може бути використане для встановлення важливих ознак особи злочинця [43, с. 35].

Досліджуючи особу наркозлочинця, у першу чергу слід відзначити виробників наркотичної сировини і наркотичних засобів. Виробником таких речовин можуть бути як особи, що культивують наркозмісні сорти рослин, при цьому вони можуть володіти (або не мати таких) знаннями з біології, хімії, медицини тощо; а також і працівники наукових медичних (аграрних) лабораторій, працівники аптек, студенти медичних чи аграрних закладів освіти тощо.

Характеризуючи особу наркозлочинця, відзначимо, що це можуть бути як сільські жителі, так і міські. Так, наприклад, Малиновський районний суд м. Одеси визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 310 КК України (посів або вирощування снотворного маку чи конопель), громадянина (середньо-спеціальна освіта, розлучений, маючий на утриманні неповнолітню дитину 2002 року народження, офіційно не працюючий) за те, що останній придбав насіння коноплі та обладнав одну з кімнат власного будинку (в якому він також і проживав), пристосувавши її до вирощування рослин роду коноплі, що містять в собі наркотичні засоби, «у вигляді встановлення спеціальної конструкції, яка була виготовлена з матеріалу, схожого на фольгу, та візуально нагадувала теплицю, з метою створення спеціального мікроклімату для вирощування рослин». ... висадив у ґрунт, який

перебував у вазонах, вищезазначені зерна рослини роду коноплі, а також висадив зерна рослини роду коноплі в ґрунт на території подвір'я біля будинку» [58].

23 вересня 2021 року Лубенський міськрайонний суд визнав винним громадянина України (освіта середня, неодружений, не працюючий, раніше не судимий) у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 310 КК України. Об'єктивна сторона вчиненого кримінального правопорушення полягала у незаконному вирощуванні рослин коноплі (періодично прополював, підв'язував та доглядав за цими рослинами) за місцем свого проживання [59].

Характеризуючи виробників наркотичних засобів та психотропних речовин, слід наголосити, що в більшості випадків ними є студенти медичних закладів вищої освіти, а також ті особи, хто має доступ до тих хімічних речовин, які використовуються для незаконного виготовлення наркотичних засобів. В означеному аспекті варто навести пояснення студента 2 курсу Кам'янець-Подільського медичного коледжу щодо обставин справи, у якій його звинувачували у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 308 та ч. 1 ст. 309 КК України. Студент відзначив, що «коли в черговий раз їхав на річку, вирішив зірвати пару рослин коноплі для наукової роботи, оскільки навчається в медичному коледжі і вирішив написати роботу, щоб отримати додаткові бали з навчання» [60].

Криміналістична характеристика особи злочинця обумовлює необхідність висвітлення питання про осіб, які розповсюджують наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або прекурсори. Зазвичай такими особами виступають наркомани або ті особи, що раніше були наркоманами. При цьому переважним їх місцем проживання є «наркотизовані» міські райони.

Якщо такі особи проживають у невеликих містах чи сільській місцевості, то можуть самостійно виготовляти макову соломку.

Щодо гендерної характеристики особи злочинця означеної категорії справ, то переважно це особи чоловічої статі; хоча доволі часто це бувають і жінки. Такі особи мають зазвичай середній вік та неповний середній або середній рівень освіти.

Переважна частина засуджених за досліджуваний різновид злочинів не має постійного місця роботи (наведені вище приклади з вироків національних судів, що не були спеціально виокремлені у контексті аналізу на предмет місця роботи, тільки підтверджують означене нами положення). Інша частина винних – це працюючі, або ж учні закладів освіти передвищої чи вищої освіти, а також пенсіонери.

Доцільно охарактеризувати і перевізників наркотичних засобів та психотропних речовин. Найбільш часто ними виступають особи, що є посередниками між виробниками наркотиків та особами, що їх розповсюджують, безпосередньо збувальники, споживачі. До них відносять такі категорії осіб: водії, працівники повітряного та залізничного транспорту, кур'єри тощо. Часто функцію перевізників виконують близькі родичі, сусіди, попутники. Непоодинокі випадки, коли в цій ролі виступають провідники поїздів, які не знають що саме їм доводиться перевозити, хто саме являється першочерговим власником (джерелом розповсюдження) наркотиків і навіть випадкові люди, які стали знаряддям передачі посилки адресату та інші [44, с. 109–110].

Загалом, не можна не згадати і системної характеристики особи злочинця, який вчиняє кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом психотропних і наркотичних засобів, що надали С. Албул і С. Андрусенко. На думку вітчизняних правників, яка ґрунтується на результатах узагальнення слідчої практики, найбільш часто означені злочини вчиняються особами чоловічої статі, вік яких становить від 18 до 30 років та у яких переважно відсутні сім'ї. Серед таких осіб вказані автори виокремлюють:

- а) осіб, що виготовляють наркосировину або наркотики;
- б) осіб, які вживають наркотики систематично (наркомани);
- в) викрадачів наркотиків (осіб, які мають доступ до них через службове становище);
- г) осіб, які займаються оптовою скупкою і збутом наркотиків (наркобізнесом);
- д) осіб, які епізодично вживають наркотики (зазвичай неповнолітні або особи молодого віку);
- е) службових осіб органів державної влади і самоврядування, які виконують функцію «прикриття» злочину [61, с. 21–22].

Наведена характеристика у цілому відповідає отриманим нами результатам узагальнення рішень національних судів у справах за вказаними видами кримінальних правопорушень.

Загалом варто черговий раз наголосити, що особа злочинця є важливою структурною частиною криміналістичної характеристики злочинів, що є предметом нашого пізнання. Інформація про особу наркозлочинця має бути урахована працівниками правоохоронних органів при визначенні засобів протидії такій злочинності та при припиненні конкретного кримінального правопорушення. Ці дані мають бути використані для обрання ефективних слідчих (у тому числі негласних) та оперативних-розшукових дій, виявлення причини та умови, що сприяють учиненню цього різновиду злочинів та їх усунення. Саме злочинець зазвичай визначає місце, способи, а також час та обстановку вчинення злочину. Якщо несприятливі умови, то злочин може і не бути вчинений. Відтак визначення цього аспекту є важливою умовою з'ясування суттєвих обставин у кримінальному провадженні.

Потерпілий як структурний елемент криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом психотропних і наркотичних речовин.

Не можна не згадати і про осіб, що споживають наркотичні та психотропні речовини. Переважно споживачами наркотиків є хворі люди, головним симптомом захворювання яких є компульсивний потяг до вживання наркотиків. Такі особи найчастіше раніше засуджені, у яких проявляється деградація особистості, які систематично або епізодично вживають наркотики, при цьому вони можуть бути різного віку – повнолітні люди молодого віку чи старші.

При цьому необхідно зауважити, що наркотична залежність є чинником руйнівного впливу на соціальне життя людини, на її здоров'я і життя, а також на оточуючих.

Слідова картина як структурний елемент криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом психотропних і наркотичних речовин.

Важливе значення для правничої науки мають матеріальні сліди злочинної діяльності. Це положення повною мірою стосується і злочинів, пов'язаних з незаконним обігом психотропних і наркотичних

речовин. У цьому контексті відзначимо, що для «наявності» наркозлочину має бути відповідний предмет – про що ми вказали вище. Відтак, важливим завданням органів, що протидіють наркозлочинності, є фіксація наявності цього предмета (у цьому аспекті важливими є висновки експерта).

Щодо окремих способів вчинення наркозлочинів, то «джерелом» слідової картини вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень може бути і особа злочинця.

Не можемо не відзначити і можливість наявності ідеальних слідів. Це питання було нами детально висвітлено в одній з публікацій, присвяченій означеній тематиці [62, с. 116–124].

Таким чином, до слідової картини наркозлочинів слід віднести можливу наявність як матеріальних так й ідеальних слідів.

Дескрипція криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом психотропних і наркотичних речовин обумовлює необхідність відзначення того, що типовими криміналістичними ознаками досліджуваної групи злочинів є матеріальні сліди, збільшення кількості осіб, які вживають наркотичні та психотропні речовини у конкретних мікрорайонах, виявлення організованих злочинних угруповань, порушення встановлених державними органами правил обігу наркотичних засобів з боку медичних працівників, особливо з боку осіб, які відповідають за їх збереження [44, с. 110].

Таким чином, у цій частині дослідження ми з'ясували зміст криміналістичної характеристики злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, зосередивши увагу на предметі наркозлочину, способах вчинення цих злочинів, особі злочинця, особі потерпілого. А також з'ясували, що криміналістична характеристика є джерелом відомостей про досліджувану категорію злочинів, сприяючи ефективній протидії відповідним антисоціальним явищам.

Висновки до розділу 1

1. Аналіз наукової правничої літератури, об'єктом пізнання якої є загальна характеристика наркозлочинності, а також заходи протидії

їй, зокрема, припинення та запобігання, дозволяє зробити висновок про недостатню дослідженість проведення контролю за вчиненням наркозлочинів, особливо зважаючи на зміни законодавства, що регулює суспільні відносини у сфері протидії наркозлочинності.

Недостатня вивченість проблеми проведення контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом психотропних і наркотичних речовин, визначає актуальність обраної теми дослідження та є фактором необхідності нагального розв'язання окресленої проблеми. Ефективна протидія злочинності, у тому числі й наркозлочинності, впливає на загальний стан цього соціального явища, його поширеність та, в кінцевому результаті, на стан правопорядку в державі, що доволі важливо для розбудови України як демократичної, соціальної, правової держави.

Проведення ґносеологічної розвідки щодо проведення контролю за вчиненням наркозлочинів має ґрунтуватися на положеннях та висновках, сформульованих сучасною правовою доктриною, що обумовлює вивчення наукового доробку вітчизняних правників за вказаною тематикою. Значний масив такої джерельної бази є фактором необхідності її класифікації. При цьому, за критерій виокремлення джерел має бути взятий предмет дослідження. Відповідно, наукові роботи доцільно поділити на дві групи:

– *першу групу* складають наукові роботи, предметом дослідження яких є загальна характеристика наркозлочинності (вони є підґрунтям розуміння об'єкта протидії, механізму вчинення наркозлочинів тощо, що впливає на ефективність їх припинення та запобігання). У роботах цієї групи, зокрема, наводиться розуміння наркозлочинів та наркозлочинності;

– *другу групу* складають наукові роботи, предметом дослідження яких є окремі аспекти (кримінологічні, кримінально-процесуальні та ін.) протидії кримінальним правопорушенням, що пов'язані з незаконним обігом психотропних і наркотичних речовин, у тому числі й заходи, що проводяться в межах здійснення оперативно-розшукової діяльності. У роботах цієї групи визначається розуміння контролю за вчиненням злочину, негласних слідчих (розшукових) дій та ін.

2. Фактором отримання об'єктивних і повних наукових знань про предмет ґносеології є правильно обрана методологія дослідження. Багатогранність проблематики проведення контролю за вчиненням наркозлочинів обумовлює необхідність комплексного застосування ґносеологічних засобів.

Усебічність отримання інформації про проведення контролю за вчиненням досліджуваної категорії кримінальних правопорушень зумовлює використання таких методологічних підходів як аксіологічний, герменевтичний, діяльнісний, системний та структурно-функціональний. Підґрунтям цього дослідження є принципи природно-правового розуміння права.

3. Нормативно-правове забезпечення проведення контролю за вчиненням наркозлочинів являє собою систему нормативно-правових актів, що визначають загальні засади, порядок здійснення окремих форм контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу психотропних та наркотичних речовин.

Нормативно-правове регулювання протидії наркозлочинності та проведення контролю за вчиненням наркозлочинів включає в себе декілька рівнів:

- внутрішньодержавний;
- міжнародний.

При цьому перший з названих рівнів охоплює собою сукупність законів та підзаконних нормативних актів, переважно відомчих та міжвідомчих, частина яких має обмежений доступ.

У демократичній правовій державі, в якій реалізується принцип верховенства права, органи державної влади, у тому числі і органи правоохорони, мають реалізувати свої повноваження у межах та у спосіб, що закріплені Конституцією України та національними законами. При цьому негласний характер проведення контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, що пов'язані з незаконним обігом психотропних і наркотичних речовин, є чинником неможливості у законодавчих актах визначати питання організації та проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії. Водночас, відомчі нормативно-правові акти не можуть містити приписи, що суперечать приписам, викладеним у Конституції України

та законах, обмежувати людські права всупереч закону. Саме людські права та основоположні свободи є тими факторами, що визначає межі повноважень спеціально уповноважених органів з протидії наркозлочинності. Відповідно існує нагальна необхідність зміни вітчизняної правової доктрини щодо інтерпретації ролі та змісту конституційно-правового регулювання протидії злочинності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів.

Міжнародно-правове регулювання встановлює мінімальні стандарти здійснення повноважень органів публічної влади у сфері протидії досліджуваному різновиду кримінальних правопорушень та виступає фактором змін національного законодавства (виходячи з принципу *pacta sunt servanda*).

4. Криміналістична характеристика наркозлочинів є важливим джерелом інформації для працівників органів правопорядку, що має бути використана для ефективної протидії цим кримінальним правопорушенням.

При цьому важко виокремити якийсь один визначальний елемент криміналістичної характеристики злочину: усі структурні компоненти цього правничого конструкту є взаємодоповнюючими та у сукупності дозволяють створити цілісне бачення моделі відповідного злочину, що має бути основою протидії досліджуваному негативному соціальному явищу, суспільні наслідки якого проявляються не тільки безпосередньо на здоров'ї особи, яка вживає наркотичні та психотропні речовини, але і на оточуючих.

Наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або прекурсори викликають незворотні зміни в людському організмі, виступають фактором зміни системи загальнолюдських цінностей, що, своєю чергою, є чинником можливого вчинення кримінальних правопорушень.

Криміналістична характеристика різних груп злочинів може включати різні структурні елементи, що обумовлюється особливостями відповідних кримінальних правопорушень, відповідно в криміналістичній науці не склалось єдиного бачення як «набору» цих елементів так і їх обов'язковості при дескрипції окремих категорій злочинів.

Криміналістична характеристика наркозлочинів має включати в себе характеристику наступних складових:

- предмет посягання;
- спосіб вчинення злочину;
- характеристика особи злочинця;
- характеристика потерпілого;
- слідова картина злочину.

Протягом останнього часу побільшало випадків безконтактного збуту наркотичних та психотропних речовин; за такого способу учинення кримінальних правопорушень їх важко виявити та неможливо провести контрольну закупівлю.

Список використаних джерел

1. Гладкова Є.О. Особливості феномену наркозлочинності в Україні в сучасних умовах. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2019. С. 56–65.
2. Гладкова Є.О. Кримінологічні засади стратегії й тактики протидії наркозлочинності в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків 2019. 41 с.
3. Гладкова Є.О. Кримінологічні засади протидії наркозлочинам в Україні. Харків : ХНУВС, 2018. 48 с.
4. Гладкова Є.О. Феноменологічний аналіз злочинності. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 223–227.
5. Костенко К.Г. Контрольна поставка – ефективний метод боротьби з незаконним обігом наркотичних речовин. *Науковий вісник Юридичної академії МВС*. 2003. Спец. випуск № 1(13). С. 277–282.
6. Рашевський С.П. Регіональна модель запобігання наркозлочинності (за матеріалами Дніпропетровської області) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2017. 20 с.
7. Ступник Я.В. Механізм протидії наркозлочинності: кримінологічні засади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 20 с.
8. Бабенко А.М., Мазуренко О.В. Практика як критерій істини в оцінці ефективності запобігання наркозлочинності (регіональний зріз). *Ефективність кримінального законодавства: доктринальні, законотворчі та правозастосовні проблеми її забезпечення* : матер. міжнарод. наук.-практ. кругл. столу (м. Харків, 17 трав. 2019 р.) / укл.: Л.М. Демидова, К.А. Новікова, Н.В. Шульженко. Харків : Константа, 2019. С. 14–18.

9. Авдєєв О.Р. Контрольована поставка наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: генеза правового забезпечення та наукових поглядів. *Митна справа*. 2015. № 4(100). С. 29–42.
10. Грень Р.Р. Організаційно-правові основи діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України у протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2017. 264 с.
11. Комашко В.В. Правові та організаційні основи контролю за вчиненням злочину : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 226 с.
12. Кучук А.М., Пекарчук В.М. Методологія сучасного правознавства: спроба критичного осмислення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 1(71). С. 27–31.
13. Костицький М.В. Деякі питання методології юридичної науки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 3–11.
14. Кучук А.М. Теоретичні основи правового поліцентризму : монограф. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 312 с.
15. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. Ю.А. Ведерніков. 3-тє вид. перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016; Ліра ЛТД. 480 с.
16. Кучук А.М. Принципи пізнання правових явищ як елемент методології. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 8–11.
17. Кучук А.М. Правовий поліцентризм як принцип наукового пізнання правових явищ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2013. Вип. 22. Т. 1. С. 43–46.
18. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
19. Онищук І.І. Техніка юридичного письма в нормативно-правових актах : монографія. Івано-Франківськ : Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки, 2014. 228 с.
20. Білозоров Є.В. Діяльнісна теорія правознавства як засіб пізнання права. *Правовий дискурс : мат.-ли І Всеукр. наук.-практ. конф. здоб. та вищої освіти*. Черкаси : Видавець Третяков О.М., 2021. С. 4–5.
21. Заморська Л.І. Системний підхід у дослідженнях правової реальності. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 7. С. 38–44.
22. Казаков М. Структурно-функціональний метод верифікації як підхід до демаркації науки і псевдонауки. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Серія: Філософія*. Вип. 779. С. 31–39.

23. Чорна В.Г. Специфіка методології дослідження обмежень в адміністративному праві. *Право і суспільство*. 2018. № 5. С. 165–170.
24. Кметик-Подубінська Х. Правове моделювання як метод сучасних конституційно-правових досліджень. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 211–215.
25. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 88.
26. Майданник О.О. Конституційне право України : навч. посіб. Київ : Алерта, 2011. 380 с.
27. Рішення Конституційного Суду України у справі про призначення судом більш м'якого покарання № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v015p710-04>
28. Case of Jalloh v. Germany. Application no. 54810/00. 11 July 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76307>
29. Нор В.Т. Презумпція невинуватості як конституційна засада кримінального судочинства та її застосування в практиці Європейського суду з прав людини. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія: *Право*. 2011. № 1(3). С. 1–24.
30. Фулей Т. Презумпція невинуватості: концептуальні підходи. *Слово національної школи суддів України*. 2012. № 1(1). С. 39–53.
31. Антонов Р.К. Особливості оперативно-розшукового забезпечення прав і свобод громадян та їх особистої безпеки у процесі досудового розслідування. *Вісник АМСУ. Серія: Право*. 2015. № 2(15). С. 136–142.
32. Рішення Конституційного Суду України у справі про тлумачення терміну «законодавство» від 9 липня 1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98#Text>
33. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
34. Case of Volokhy v. Ukraine. Application nos 23543/02. 2 November 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77837>
35. Case of Klass and Others v. Germany. Application no. 5029/71. 6 September 1978. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57510>
36. Конвенція про психотропні речовини 1971 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_176#Text
37. Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text

38. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text
39. Корнієнко М.В. Сучасна парадигма протидії насильницьким злочинам щодо дітей. Одеса, 2021. 376 с.
40. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 15 лютого 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 10. Ст. 60.
41. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними : Закон України від 15 лютого 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 10. Ст. 62.
42. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131
43. Пиріг І.В., Чернецька О.А. Теорія і практика розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2017. 156 с.
44. Головін Д.В. Криміналістична характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Вісник Харків. нац. ун-ту внутр. справ*. 2021. № 3. С. 103–111.
45. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підруч. Київ : Кондор, 2005. 419 с.
46. Сергеев Л.А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 1966. 210 с.
47. Криміналістика. Мультимедійний підруч. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kriminalist/lections/lection_4.25.html#3
48. Головін Д.В. Деякі аспекти криміналістичної характеристики злочинів у сфері обігу наркотичних засобів. *Стан та перспективи розвитку адміністративного права України* : мат-ли VIII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Одеса : ОДУВС, 2021. С. 52–55.
49. Криміналістика / под ред. Р.С. Белкина. М. : Редакционно-издательский отдел, 1978. Т. 1. 384 с.
50. Криміналістика / кол. авт.: В.Ю. Шепітько та ін. ; за ред. В.Ю. Шепітька. 4-те вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2008. 464 с.
51. Войчишена М. Спосіб вчинення кримінальних правопорушень за фактами обігу порнографічних предметів. *Jurnalul Juridic Național: Teorie Și Practică*. 2019. Decembrie. P. 178–181.

52. Головін Д.В. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів: криміналістична характеристика. *Наука, освіта, технології, інновації: актуальні проблеми теорії та практики* : мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми національного законодавства» (м. Полтава, 10 листопада 2021 року). ЦФЕНД, 2021. Ч. 2. С. 7–9.
53. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 26 квітня 2002 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02#Text>
54. Шевчук В.М. Розслідування незаконного обігу наркотичних засобів. Керівництво з розслідування злочинів : науково-практичний посібник / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. ; за ред. В.Ю. Шепітька. Харків : Одиссей, 2010. С. 355–376.
55. Грига М.А. Актуальні проблеми протидії незаконному обігу наркотичних засобів з використанням мережі Інтернет. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 4(117). С. 61–68.
56. Вирок Корабельного районного суду м. Миколаєва від 9 вересня 2020 року у справі № 488/1530/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91458247>
57. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики. М., 1978. 271 с.
58. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 5 листопада 2019 р. у справі № 521/15229/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85716508>
59. Вирок Лубенського міськрайонного суду від 23 вересня 2021 р. у справі № 539/3064/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99862634>
60. Вирок Кам'янець-Подільського міськрайонного суду від 11 березня 2020 р. у справі № 676/6492/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88197877>
61. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: тактика проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій : методичні рекомендації / С.В. Албул, С.В. Андрусенко. Одеса : ОДУВС, 2018. 100 с.
62. Golovin D.V. Peculiarities and Procedure of Using Electronic Documents 116 in the Process of Proving Crimes in the Field of Drug Trafficking. *European Reforms Bulletin*. Grand Duchy of Luxembourg. 2019. № 2. P. 116–124.
63. Шинкаренко І.Р., Кириченко О.В. Організаційні засади спеціального слідчого експерименту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 583–593.

РОЗДІЛ 2

КОНТРОЛЬ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ЗАСАДИ

Цей розділ присвячений висвітленню основних організаційних і тактичних положень проведення контролю за вчиненням наркозлочинів. Відзначимо, що на відміну від чинного попередній КПК України не містив юридичних норм, які б регулювали порядок провадження негласних слідчих (розшукових) дій. Це питання переважно визначалося на законодавчому рівні Законом «Про оперативно-розшукову діяльність» (загальні положення протидії наркозлочинності було відображено і в Законі України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними») та низкою відомчих підзаконних нормативних актів з відповідними грифами.

Однак, демократизація суспільного життя, імплементація в національну систему права принципу правовладдя, реалізація конституційного припису, закріпленого у ч. 2 ст. 19 Конституції України, відповідно до якого, зокрема, органи державної влади «зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [1], обумовлює необхідність саме законодавчого регулювання порядку організації та діяльності правоохоронних органів.

Як ми вказували вище, за даними Національної поліції, у 2021 році було викрито 28 852 кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних і психотропних засобів. 12 287 з них – це тяжкі та особливо тяжкі види. Виявлено на 30 % (у порівнянні

з 2020 роком) більше фактів збуту наркотичних речовин, з яких майже 1,9 тис. (або кожен п'ятий) вчинено з використанням мережі «Інтернет» [2].

За даними Офісу Генерального прокурора України, у 2020 році органами Національної поліції було обліковано 27 437 кримінальних правопорушень у сфері обігу психотропних і наркотичних речовин; з них особливо тяжких та тяжких – 9 665 (загалом по Україні органами, на які покладено завдання протидії наркозлочинності – Національною поліцією, Службою безпеки України та ін. – виявлено 28 204 наркозлочинів, з них особливо тяжких та тяжких – 10 278).

Протягом 2019 року органами Національної поліції було обліковано 28 022 кримінальних правопорушень у сфері обігу психотропних і наркотичних речовин; з них особливо тяжких та тяжких – 7 383 (загалом по Україні 28 774, з них особливо тяжких та тяжких – 7 950).

У 2018 році органами Національної поліції було обліковано 26 330 кримінальних правопорушень у сфері обігу психотропних і наркотичних речовин; з них особливо тяжких та тяжких – 6 402 (загалом по Україні 27 007, з них особливо тяжких та тяжких – 6 907) [3].

Як бачимо, загальна кількість наркозлочинів може або збільшуватися, або зменшуватися, однак протягом останніх трьох років помітна тенденція до збільшення кількості особливо тяжких та тяжких наркозлочинів, що додатково свідчить про важливість удосконалення діяльності з протидії такій злочинності, у тому числі й засобами негласних слідчих (розшукових) дій.

Відповідно до ч. 1 ст. 271 КПК України «контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, та проводиться в таких формах:

- 1) контрольована поставка;
- 2) контрольована та оперативна закупка;
- 3) спеціальний слідчий експеримент;
- 4) імітування обстановки злочину» [4].

Ураховуючи результати проведеного нами анкетування [Додаток А], а також ґрунтуючись на узагальненнях слідчої практики,

нами у цій частині роботи буде акцентовано увагу на двох формах контролю за вчиненням досліджуваної категорії злочинів:

- проведення оперативної закупки наркотичних засобів і психотропних речовин;
- проведення контрольованої поставки наркотичних засобів і психотропних речовин.

Отримання максимально достовірних результатів щодо механізму вчинення злочину у сфері обігу наркотичних та психотропних речовин, з'ясування усіх важливих даних (у межах відповідного кримінального провадження) є результатом співпраці усіх зацікавлених у розслідуванні посадових осіб. Ефективна комунікація органів протидії злочинності є фактором досягнення завдань кримінального провадження, закріплених у ст. 2 КПК України.

Саме тому у третій частині цього розділу нами буде зосереджено увагу на питаннях удосконалення взаємодії слідчого, прокурора з органами та підрозділами Національної поліції України при проведенні контролю за вчиненням злочинів.

Наголосимо, що у дослідженні ми акцентуємо увагу на нормативних приписах законодавчих актів, які, як відомо, не можуть бути не доведені до відома громадськості, містити державну таємницю тощо. Саме у цьому контексті й висвітлюються організаційні та тактичні положення проведення контролю за вчиненням досліджуваного різновиду злочинів, відповідно ми акцентуємо увагу на тих аспектах предмета пізнання, що є відкритим для громадськості. Наведені нами положення дозволяють визначити перспективні напрями удосконалення відповідного аспекту діяльності з протидії наркозлочинності.

2.1. Проведення оперативної закупки наркотичних засобів і психотропних речовин

Нестабільна політична та економічна ситуація в державі, а також перманентне розширення різних видів наркотичних і психотропних речовин, поява нових сильнодіючих наркотичних речовин, зміна способів розповсюдження цих засобів (зокрема, безконтактних)

посилюють актуальність дослідження способів протидії цим різновидам наркозлочинів, а також визначення спроможності усталених тактичних методик роботи органів правопорядку відповідати на зміни досліджуваного різновиду злочинів.

Висока латентність наркозлочинів обумовлює необхідність застосування негласних заходів, зокрема, в межах контролю за вчиненням злочину. Однією з дієвих форм контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, яка дозволяє здійснити встановлення осіб, які займаються незаконним збутом таких засобів і речовин, є оперативна закупка. Варто наголосити, що саме ця форма як найбільш часто застосована та ефективна щодо досягнення мети кримінального провадження відзначена респондентами (поряд з контрольною поставкою, залежно від обставин справи) [Додаток А].

Оперативна закупка є дійсно ефективним негласним слідчим (розшуковим) заходом, що спрямований на викриття і документування злочинних дій винної особи, а також безпосередньо самого факту вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину.

Хоча, на жаль, не завжди ця негласна дія використовується органами правопорядку достатньо результативно. Так, намагання органів публічної влади вести «агресивну» політику щодо протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин є фактором збільшення кількості оперативних закупок (що не може не позначатися на їх якості, ураховуючи однакову кількість працівників оперативних підрозділів або і їх часткове зменшення), які мають на меті отримання найшвидшого результату (а це є чинником проведення оперативної закупки в якомога коротші терміни, що призводить до неналежного рівня підготовки до проведення цього заходу та вдавання окремих працівників оперативних підрозділів до застосування провокацій до вчинення наркозлочинів).

У цьому аспекті варто згадати доволі численну практику Європейського суду з прав людини, у тому числі й у справах проти України. Варто також погодитись зі словами А. Мілютіна відносно того, що «українські правники, які мають повноваження притягнути особу до кримінальної відповідальності, повинні зрозуміти,

що завданням правової держави не є тільки покарання особи, що порушила закон, а насамперед створення умов, щоб утримати особу від вчинення порушення. Важко не погодитись із тим, що кожна людина знаходиться у полоні власних пристрастей, часто низьких. Але влада державі надана для того, щоб стримувати такі пристрасті заради суспільного блага, а не для того, щоб їх стимулювати» [5].

До цього також варто черговий раз додати, що застосування особами, що розповсюджують наркотичні засоби та психотропні речовини, безконтактного способу збуту цих речовин, використовуючи засоби електронної техніки та мережу «Інтернет», призводить до часткової неефективності застосування оперативної закупки та встановлення лише особи, яка здійснює кур'єрські функції [6, с. 138].

Слід наголосити, що окремі питання проблематики тактичних аспектів проведення оперативної закупки перманентно перебувають у центрі інтенції вітчизняних правників. Так, у цьому контексті варто згадати таких авторів як А. Андрушко, С. Албул, А. Бабенко, О. Бандурка, Ю. Баулін, Є. Гладкова, В. Горбачевський, О. Джужа, О. Долженков, О. Кваша, О. Кисельов, І. Козаченко, Д. Никифорчук, С. Рашевський, О. Сергєєва, Ю. Черкасов, І. Шинкаренко, Х. Ярмач та ін.

Опрацювання наукових публікацій означених науковців дозволяє зробити висновок про наявність плюралізму підходів до висвітлення окремих аспектів оперативної закупки наркотичних засобів та психотропних речовин, зокрема, її сутності, мети та змісту, а відповідно і дефініції цієї форми контролю за вчиненням злочину.

При цьому варто також відзначити недостатню висвітленість таких аспектів негласної слідчої (розшукової) дії, що досліджується, як організація та проведення заходу в умовах обмеженого часу, за безконтактного способу розповсюдження наркотичних засобів та психотропних речовин, особливо скоєних організованими злочинними групами [7, с. 119–120].

Відтак, усе наведене вище дозволяє резюмувати, що проблеми організаційно-тактичних аспектів проведення оперативної закупки як форми такої негласної слідчої (розшукової) дії як контроль за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин є доволі актуальною для пізнання, зважаючи на реалії

сьогодення, та потребує системного висвітлення. Неналежне проведення оперативної закупки наркотичних засобів та психотропних речовин позбавляє органи держави можливості притягнення винних до кримінальної відповідальності через неможливість використання отриманих результатів як доказів (відзначимо, що це питання буде більш детально розглянуто у наступному розділі дослідження).

Саме тому у цій частині роботи ми зосередимо увагу на з'ясуванні особливостей проведення оперативної закупки наркотичних засобів і психотропних речовин, зважаючи на реалії сьогодення.

Зазначимо, що у першому розділі роботи ми провели загальний аналіз нормативно-правової основи проведення контролю за вчиненням злочину, тому у цьому підрозділі зосередимо увагу лише на тих положеннях чинного законодавства, які безпосередньо стосуються предмета цієї частини нашої роботи.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» для одержання доказів кримінально протиправної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом психотропних і наркотичних речовин, може бути проведена оперативна закупка – операція щодо придбання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів [8].

П. 2 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», надаючи оперативним підрозділам повноваження на здійснення оперативної закупки, контрольованої поставки та контрольованої закупки, визначає і мету цих негласних заходів: виявлення та документування фактів протиправних діянь [9].

Процесуальний аспект проведення цієї форми контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин як різновиду негласної слідчої (розшукової) дії визначається приписами ст. 271 КПК України (ця стаття містить норми, що є складовою інституту контролю за вчиненням злочину).

Більш системне визначення оперативної закупки міститься в п. 1.12.3 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні. Відповідно до нормативного припису, викладеного

у вказаному пункті Інструкції, під оперативною закупкою слід розуміти «імітацію придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, обіг якого обмежений чи заборонений чинним законодавством, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила» [10].

Як бачимо, у цій дефініції визначається безпосередньо фактичний зміст оперативної закупки, об'єкт відносно якого проводиться захід: обмежений у обігу чи заборонений товар (наголосимо, що саме це є одним із факторів використання цієї форми контролю за вчиненням наркозлочинів), а також мета проведення заходу.

Доречно відзначити, що наведені приписи нормативно-правових актів вказують на певну непослідовність у нормативному визначенні оперативної закупки (що є одним із факторів відсутності єдності її розуміння в межах наукової спільноти). Хоча з позитивної сторони слід відзначити наявність у вказаних актах банкетної норми, яка відсилає до положень КПК України, що певним чином сприяє виробленню узагальненого розуміння сутності та змісту досліджуваного заходу.

Щодо інтерпретації оперативної закупки науковцями, то, як ми зазначили, відсутнє її єдине розуміння у вітчизняній правовій доктрині. Як метод оперативно-розшукової діяльності розглядають оперативну закупку О. Кисельов, З. Сулейманова та І. Шинкаренко. Так, наприклад, на думку О. Кисельова, оперативна закупка наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів являє собою метод оперативно-розшукової діяльності, один з різновидів оперативної комбінації, а відтак їй властиві усі ознаки оперативної комбінації [11].

З. Сулейманова наводить наступне визначення оперативної закупки: це метод оперативно-розшукової діяльності, що включає в себе низку оперативно-розшукових та інших дій, які забезпечують придбання наркотичних засобів та документування протиправної діяльності осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, з метою їх викриття [12].

Дещо по-іншому сприймає досліджуване поняття С. Яковлев, пропонуючи ототожнювати оперативну закупку та перевірочну

закупку, виходячи з форми і мети їх проведення: перевірочна закупка передбачає оплатне придбання різних товарів, предметів, а також цінностей, вільна реалізація та обіг яких заборонений або обмежений з метою виявлення, припинення, розкриття злочинів і запобігання їх вчиненню [13, с. 25].

Важливо наголосити, що ми акцентуємо увагу на загальнотеоретичних аспектах розуміння оперативної закупки через те, що правильне, адекватне сприйняття правового явища є фактором його застосування та його ефективності. Без чіткого усвідомлення сутності, мети, змісту досліджуваного негласного слідчого (розшукового) заходу його проведення не буде результативним та не сприятиме розв'язанню завдань кримінального провадження.

Саме з'ясування загальнотеоретичних аспектів оперативної закупки дозволяє виявити проблемні аспекти її здійснення таким чином, щоб досягти необхідних результатів реалізації повноважень органів правопорядку з дотриманням вимог принципу верховенства права. Більше того, нечіткість визначення сутності та змісту оперативної закупки спричиняє неоднозначність всього понятійно-категоріального апарату з означеної тематики, не дозволяючи ефективно застосовувати положення чинного законодавства у протидії злочинності загалом та наркозлочинності, зокрема.

Для прикладу відзначимо доволі широку інтерпретацію мети проведення досліджуваного негласного заходу. Так, у табл. 2.1 наведено плюралізм підходів до її визначення (дані вказуються як із нормативних джерел так і наукових).

На нашу думку, найбільш вдало мету оперативної закупки визначено в Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні (додамо, що ця мета більш конкретизована, ніж у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність»). Наголосимо також, що як видно з таблиці, окремі науковці послуговуються саме нормативними визначеннями мети оперативної закупки.

Прийняття у 2012 році КПК України, який суттєво відрізняється від попереднього кодексу, не могло не позначитись на правовій регламентації проведення негласних заходів, зокрема, через закріплення

у тексті КПК України порядку здійснення негласних слідчих (розшукових) дій. Саме тому наголосимо, що відповідно до чинного законодавства оперативна закупка у провадженнях щодо незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин повинна проводитись у межах досудового розслідування. При цьому важливим є факт внесення відповідних даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), що і відзначає початок досудового розслідування.

Таблиця 2.1

Основні визначення мети оперативної закупки

Назва нормативно-правового акту чи прізвище автора	Визначення мети оперативної закупки
Закон України «Про заходи проти-дії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними»	Одержання доказів кримінально протиправної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [8]
Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»	Виявлення та документування фактів протиправних діянь [9]
Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні	Викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила [10]
О. Бандурка	Виявлення фактів злочинної діяльності, а також перевірка оперативної інформації, що отримана оперативним працівником з іншого приводу, у зв'язку з розслідуванням кримінальної справи [14, с. 110]
В. Рушайло	Отримання заборонених речей, предметів, речовин, які вилучені з цивільного обігу чи обіг яких обмежено [15, с. 407]
І. Шинкаренко	Виявлення та документування фактів протиправних діянь [16, с. 67]

Водночас, намагання працівників оперативних підрозділів досягти результатів в умовах обмеженого часу може бути чинником

порушення чинного законодавства. Показовою у цьому аспекті є справа, що розглядалась Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у травні 2016 року. За обставинами справи особа була засуджена до 6 років позбавлення волі з конфіскацією частини майна за продаж 3,568 г. канабісу за 100 грн особі, що задіяна в оперативній закупці. Наголосимо, що Ленінський районний суд м. Полтави, засуджуючи особу за ч. 2 ст. 307 Кримінального кодексу України, не звернув увагу на те, що дозволи на проведення негласних заходів були надані слідчим суддею до моменту внесення даних про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а також те, що у матеріалах кримінального провадження відсутні постанови прокурора про проведення контролю за вчиненням злочину. Апеляційним судом Полтавської області 3 листопада 2015 року цей вирок було скасовано та закрито провадження на підставі не встановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпання можливості їх отримати. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ погодився з рішенням Апеляційного суду, наголосивши, що «оперативна закупка наркотичних засобів може проводитись лише у разі внесення відомостей про злочин до Єдиного реєстру досудових розслідувань, за постановою прокурора, уповноваженою на те особою – слідчим або оперативним працівником лише при наявності відповідного доручення на це слідчого» [17].

Додамо, що означений суд послався також на такий принцип кримінального провадження як законність, який передбачає неможливість застосування у кримінальному провадженні законів, які суперечать КПК України (у контексті справи йдеться про Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»).

Варто наголосити, у касаційній скарзі прокурора вказувалось, що «апеляційний суд необґрунтовано поставив під сумнів висновки суду першої інстанції в частині допустимості доказів, а саме стосовно відповідності проведеного контролю за вчиненням злочину процесуальному закону, оскільки по епізоду від 10 січня 2015 року оперативна закупка проводилась до внесення відомостей про злочин до ЄРДР, що відповідає нормам Закону України «Про оперативно-розшукову

діяльність» щодо прав оперативних підрозділів на проведення оперативних закупок у рамках оперативно-розшукових справ» [17].

Детальний аналіз обставин цієї справи нами здійснено для відображення важливості дотримання органами правопорядку вимог принципів права (як кримінального провадження, так і принципів діяльності відповідного органу державної влади), приписів КПК України, оскільки їх порушення буде мати негативні наслідки для самого кримінального провадження та безпосередньо для осіб, чий права можуть бути порушені такими неправомірними діями.

Певною мірою означений контекст справи пов'язаний також з переглядом підходів вітчизняної правової доктрини щодо сприйняття окремої поведінки працівників оперативних підрозділів як провокації вчинення злочину у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин.

Вище ми наголосили на необхідності зміни розуміння працівниками органів правопорядку та науковцями оцінки дій людини, яка за підбуренням працівників оперативних підрозділів вчиняє діяння, що за ознаками об'єктивної сторони може бути розцінене як кримінальне правопорушення. У цьому аспекті варто відзначити певні правові положення, що сформульовані Європейським судом з прав людини.

Так, у справі Баннікова проти Росії (Bannikova v. Russia) страсбурзький суд наголосив, що «у контексті слідчих методів, які використовуються для боротьби з торгівлею наркотичними засобами та корупцією, усталена позиція Суду полягала в тому, що суспільні інтереси не можуть виправдовувати використання доказів, отриманих у результаті підбурювання поліції, оскільки це може піддати обвинуваченого ризику бути остаточно позбавленим справедливого суду з самого початку» [18].

Водночас, Європейський суд з прав людини відзначив і те, що використання спеціальних методів розслідування, зокрема, негласних методів, саме по собі не може порушувати право на справедливий суд, ризик підбурювання поліції, пов'язаний з такими методами, означає, що їх використання має бути чітко регламентовано законодавством [18].

До критеріїв, які використовує цей Суд для з'ясування наявності поліцейської провокації, відносяться наступні положення:

По-перше, це перевірка обґрунтованості підбурювання. У справі Романаускас проти Литви (Ramanauskas v. Lithuania) Суд відзначив, що «Підбурювання поліції має місце у тому випадку, коли задіяні офіцери – чи то співробітники сил безпеки, чи особи, які діють за їх вказівками, – не обмежуються розслідуванням злочинної діяльності в основному пасивним способом, а здійснюють такий вплив на суб'єкта, щоб підбурити до вчинення злочину: правопорушення, яке інакше не було б вчинене, щоб зробити можливим встановлення злочину, тобто надати докази та порушити обвинувачення» [19].

З'ясовуючи це питання, страсбурзький суд аналізує підстави проведення негласного заходу, поведінку органів, які її здійснюють. Важливим є вирішення питання про наявність об'єктивної підозри щодо причетності особи до злочинної діяльності чи схильності до вчинення кримінального правопорушення. При цьому сам факт наявності у особи судимості не вказує на продовження нею злочинної діяльності [20].

На наявність об'єктивної підозри може вказувати і момент, з якого органи правопорядку розпочали операцію під прикриттям: до початку злочинної діяльності чи коли уже вчинювався злочин [21].

По-друге, це процесуальні аспекти. Розглядаючи процедуру, якої дотримувалися національні суди, Європейський суд з прав людини бере до уваги потенційний результат успішно розглянутого звинувачення у підбурюванні.

У вже згаданій вище справі Романаускас проти Литви (Ramanauskas v. Lithuania) Суд наголосив, що ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод буде дотримана лише в тому випадку, якщо заявник міг ефективно порушити питання про підбурювання під час судового розгляду. Відтак, недостатньо дотримання загальних гарантій, зокрема, таких як рівність сторін або право на захист [19].

У практиці Європейського суду з прав людини сформульовано і критерії визначення ефективності процедур розгляду скарги особи, що обвинувачується у вчиненні злочину, на провокацію органів

правопорядку. Так, ця процедура має бути змагальною, ретельною, всеохоплюючою та остаточною [18].

В означеному контексті можна провести аналогію з розглядом скарг на катування, нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження, який, на жаль, часто не є ефективним, залишаючись формальним, тривалим та безрезультативним (на чому неодноразово наголошував Європейський суд з прав людини).

Відтак, як бачимо, провокацію злочину страсбурзький суд розглядає через призму порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод як порушення права на справедливий суд, при цьому порушення «виникає з того моменту, коли в суді було доведено факт провокації злочину, а отже неприпустимо в принципі використовувати в кримінальному процесі такий доказ» [22, с. 20], – відзначають М. Буроменський та В. Гутник.

Загалом, провокацію до вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, на нашу думку, доцільно розглядати як умисний вплив на особу з метою спонукання її до вчинення відповідного злочину.

Хоча варто погодитись з О. Альошиною відносно можливості виокремлення трьох різновидів мети діяльності провокатора:

- 1) найближча, що передбачає викликання у особи, що піддається впливу, наміру вчинити кримінальне правопорушення безпосередньо чи бути співучасником;
- 2) проміжна, що передбачає безпосереднє вчинення кримінального правопорушення або участь у вчиненні як співучасник;
- 3) кінцева, що передбачає спричинення шкоди спровокованій особі [23, с. 4]).

При цьому (в аспекті предмета нашого дослідження) особою, що схиляється до вчинення кримінального правопорушення, є працівник органу правопорядку або особа, що співробітничала з оперативними підрозділами чи іншим чином залучена до контролю за вчиненням злочину.

Відзначимо, що доволі системно у вітчизняній правничій науці проблемні аспекти відмежування провокації злочину агентами держави від правомірних дій щодо контролю за злочинном висвітлив О. Дудоров, аналізуючи різні підходи до цієї тематики [24, с. 14–56].

Наступним важливим аспектом, що має бути розглянутий у цій частині дослідження, є окремі особливості проведення оперативної закупки безконтактним способом збуту наркотичних засобів та психотропних речовин, особливо вчинених організованими злочинними групами. Як ми відзначали, означений спосіб – безконтактний – збуту наркотичних засобів та психотропних речовин використовує досягнення у сфері розвитку комунікаційних технологій та передбачає використання сучасних електронних засобів, а саме смартфонів, планшетів, лептопів, стаціонарних комп'ютерів тощо, які мають доступ до мережі «Інтернет».

При цьому, в зв'язку з тим, що саме мережа «Інтернет» натеper стала «безкінечним» інформаційно-комунікаційним джерелом, злочинці, які займаються незаконним збутом наркотичних засобів та психотропних речовин, дуже успішно цим користуються. Мережа «Інтернет» дозволяє злочинцю залишатися умовно анонімним та без ризику для себе рекламувати та реалізовувати наркотичні засоби та психотропні речовини [6, с. 140–142].

При цьому своєрідними є і повідомлення про можливість купівлі наркотичних засобів і психотропних речовин, що здійснюється злочинцями як з використанням інтернет-мережі (що дозволяє охопити значну аудиторію можливих «клієнтів»), так і безпосередньо на певній території населеного пункту – на вулиці, у дворах, під'їздах багатоквартирних будинків тощо – шляхом використання специфічних написів на стінах жилих будинків, гаражів з використанням умовних слів «сіль», «марка», «закладка», з додаванням Skype-адреси [6, с. 141–142].

Відтак, сама процедура обрання «товару» (наркотичного засобу чи психотропної речовини) відбувається не за безпосередньої участі продавця, а процес комунікації здійснюється дистанційно через використання різноманітних месенджерів, безкоштовних сервісів миттєвої передачі СМС-, аудіо-, відеоповідомлень, соціальних мереж: Facebook, Instagram, Twitter, Skype, Viber, WhatsApp та ін.

За означених обставин особа продавця (як і покупця) залишається невідомою. До цього варто також додати, що і сама передача товару (як і оплата за товар) відбувається без їх безпосередньої зустрічі. Так, покупець отримує повідомлення через вказані вище канали

відносно даних банківського переказу коштів на певний рахунок; при цьому зазвичай продавці використовують акаунти, що не дозволяють їх ідентифікувати як конкретну фізичну особу (варто згадати і про можливість користування технологією VPN), а «гаманці», на які переводяться кошти, знаходяться за межами України.

Безконтактно здійснюється і передача товару. «Продавець» використовує або кур'єрську доставку (кур'єр не знає ні продавця, ні покупця, а також об'єктивну інформацію про сам товар, що доставляється), або передача відбувається через закладку (яка може мати різноманітну форму – від каменя на клумбі, цеглини біля під'їзду чи на дитячому майданчику, біля паркану до водостічної труби чи дупла в дереві). При цьому інформацію про місцезнаходження товару покупець отримує через означений вище спосіб комунікації.

Описаний спосіб вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин дозволяє дійти висновків про недостатню ефективність застосування такої форми контролю за вчиненням злочину як оперативна закупка, використовуючи напрацьовані у практиці органів правопорядку організаційно-тактичні алгоритми, що значною мірою спрямовані на фіксацію безпосереднього факту прийому-передачі коштів та товару відповідно (що і є підтвердженням факту вчинення розповсюдження наркотичних засобів та психотропних речовин).

На нашу думку, переосмислення організаційно-тактичних аспектів здійснення оперативної закупки як форми контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, що відбуваються через безконтактний спосіб, має ґрунтуватися на тісній співпраці з працівниками кіберполіції. «Саме працівники кіберполіції в сучасних умовах здатні отримати доказову інформацію щодо факту незаконного збуту наркотичних засобів та психотропних речовин та встановлення безпосередньо особи злочинця-продавця.

Це може бути досягнуто за допомоги вміння використовувати VPN з'єднання; мати заздалегідь вигадані та законспіровані акаунти в соціальних мережах (Instagram, Facebook, YouTube, Twitter, NowPublic, MySpace, а також заборонені в нашій державі Однокласники та ВКонтакте) і месенджерах (Telegram, Skype, WhatsApp, ICQ,

Wickr, Messenger, Viber, ChatSecure, QIP, Cryptocat та інші); вміння користуватися сучасними платіжними засобами, додатками та платформами (зокрема криптовалютами); вміння проводити розвідку з метою встановлення місцезнаходження злочинця за його IP-адресою або IMEI смартфона тощо» [6, с. 141–142].

У цьому контексті не можемо не згадати напрацювання С. Кудінова щодо використання спеціальних знань під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій [25, с. 154–161].

Першочерговим завданням при проведенні оперативної закупки при безконтактному способі продажу наркотичних засобів та психотропних речовин має стати визначення місця перебування особи, що реалізує ці засоби. Лише після цього буде можливим встановити за нею спостереження задля отримання фактичних даних, що вказують на вчинення нею відповідних злочинних дій.

Таким чином, означене дозволяє зробити висновок про нагальну необхідність розроблення організаційно-тактичних питань проведення оперативної закупки наркотичних засобів та психотропних речовин оперативними підрозділами Національної поліції України, фактором ефективності чого має стати належне організаційно-правове забезпечення взаємодії оперативних підрозділів з підрозділами кіберполіції.

Наступним кроком має стати підвищення кваліфікації працівників оперативних підрозділів через отримання спеціальних знань про способи вчинення наркозлочинів за допомогою мережі «Інтернет», розвиток інтернет-технологій тощо, інформація про які стане фактором удосконалення виявлення вказаних злочинів, використання інформаційних технологій з метою документування протиправних дій злочинця, особливо в умовах відсутності можливості безпосереднього спостереження за ним.

2.2. Проведення контрольованої поставки наркотичних засобів і психотропних речовин

Починаючи опис предмета пізнання цієї частини роботи, черговий раз акцентуємо увагу на даних Звіту Національної поліції

України щодо стану протидії наркозлочинності. Так, за 2020 рік органами Національної поліції було викрито 9 міжнародних каналів імпорту в нашу державу наркотичних засобів та вилучено з обігу близько 6 тон цих речовин, значна частина яких опинилась на території України саме через міжнародні канали [26].

Відтак, наведені статистичні дані вказують на актуальність протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, зокрема через використання такої форми контролю за вчиненням наркозлочинів як контрольована поставка.

Окремо слід наголосити на тому, що в умовах тимчасової окупації значної частини території держави та, відповідно, відсутності належного контролю органів української публічної влади за порядком на цій території (так, перманентно в засобах масової інформації з'являються повідомлення про затримання осіб, винних у наркоторгівлі та викриття каналу надходження наркотичних засобів з окупованої території Донецької чи Луганської областей. Для прикладу згадаємо повідомлення на офіційному сайті Київської обласної прокуратури про те, що «на Київщині затримано організовану групу наркоторговців та викрито канал постачання наркотиків з окупованої території Донеччини» [27]), особливо гостро постає проблематика протидії наркозлочинності, зокрема, через встановлення мереж поширення наркотичних засобів та психотропних речовин, установа всіх учасників організованої злочинності, яка «спеціалізується» на торгівлі означених речовин тощо.

Цілком слушно у цьому контексті відзначає І. Демідов, що «важливою проблемою є незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, зловживання ними та інші пов'язані із зазначеним форми транснаціональної організованої злочинності, що підривають економічний, політико-правовий, екологічний потенціал держави і створюють загрозу для її стабільності, безпеки й суверенітету» [28, с. 278].

Таким чином, актуальність дослідження організаційно-тактичних засад проведення контрольованої поставки наркотичних засобів і психотропних речовин обумовлюється як необхідністю підвищення ефективності протидії наркозлочинності, так і потребою перманентної

інтенції вчених правників на цій проблематиці, оскільки науково обґрунтовані положення мають відповідати реаліям сьогодення.

Необхідно додати, що на значимість досліджуваної форми контролю за вчиненням злочину вказує і зарубіжний досвід: «контрольовані поставки є дієвим засобом забезпечення реалізації законодавства у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, який надає можливість працівникам органів правопорядку різних держав виявляти учасників міжнародних організацій, що здійснюють постачання наркотичних засобів і психотропних речовин через державні кордони» [29].

На теренах Співдружності Незалежних Держав проблематика контрольованої поставки набула актуальності на початку 90-х років ХХ століття, фактором чого було створення внаслідок розпаду радянської держави незалежних республік, що обумовлювало необхідність створення самостійних національних систем права та наукового забезпечення законодавчого процесу (маємо на увазі наукове супроводження проєктів різних нормативно-правових актів).

Окремі аспекти здійснення контрольованої поставки як заходу, що здійснюється в межах оперативно-розшукової діяльності, розглядали такі вітчизняні науковці як С. Албул, С. Андрусенко, О. Антоненко, А. Бережний, Р. Благута, М. Волошина, І. Демідов, О. Звонарьов, О. Комашко, М. Корнієнко, К. Костенко, В. Некрасов, Д. Никифорчук, А. Онофрейчук, С. Пеньков, М. Погорецький, Т. Руденко, Є. Скулиш, В. Уваров, І. Шинкаренко та ін.

У цьому контексті варто погодитись з В. Уваровим відносно того, що з наведених законодавцем у кримінально-процесуальному законодавстві форм контролю за вчиненням злочину як «слідчі дії можна розглядати лише контрольовану поставку та контрольну і оперативну закупки», проблеми яких вже певною мірою досліджені. На думку вченого, такі заходи, як «спеціальний слідчий експеримент» та «імітування обстановки злочину», не мають усіх необхідних атрибутів для зарахування їх до окремих негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки поглинаються вже існуючими інститутами слідчих дій, зокрема слідчим експериментом» [30, с. 266–270]. Водночас, варто наголосити, що ми повною мірою погоджуємось щодо найбільш

вивчених форм контролю за вчиненням злочину, але щодо питання можливості проведення спеціального слідчого експерименту, то воно є доволі дискусійним і потребує окремого комплексного дослідження, хоча окремі аспекти нами були окреслені [31, с. 119–122].

Однак, соціальний характер наркозлочинності (як і злочинності загалом), перманентний суспільний розвиток є чинниками необхідності перегляду окремих положень організаційно-тактичних дій органів правопорядку щодо протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин.

Водночас, не можемо не відзначити наявність у науковій літературі плюралізму підходів до інтерпретації контрольованої поставки загалом, а відповідно і контрольованої поставки наркотичних засобів та психотропних речовин зокрема (такий стан правового пізнання, як ми вище з'ясували, властивий і тематиці оперативної закупки).

У табл. 2.2. висвітлюємо плюралізм підходів до визначення поняття «контрольована поставка, що наводяться як у наукових джерелах так і текстах нормативно-правових актів.

Таблиця 2.2

Основні визначення контрольованої поставки

Назва нормативно-правового акта чи прізвище автора	Визначення контрольованої поставки
КПК України (не містить безпосередньо визначення, водночас є приписи, що відносяться переважно до контрольованої поставки)	Контроль за вчиненням злочину щодо незаконного переміщення через територію України транзитом, ввезення до України або вивезення за межі України речей, вилучених з вільного обігу, або інших речей чи документів може бути проведений у порядку, передбаченому законодавством, за домовленістю з відповідними органами іноземних держав або на підставі міжнародних договорів України [4]
Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними»	Метод контрольованої поставки, тобто допуск під контролем і оперативним наглядом відповідних органів ввезення в Україну, вивезення з України чи транзит через її територію наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [8]

Закінчення таблиці 2.2

Назва нормативно-правового акта чи прізвище автора	Визначення контрольованої поставки
Закон України «Про оперативну-розшукову діяльність»	Оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності за наявності передбачених статтею 6 цього Закону підстав надається право: проводити контрольовану поставку та контрольовану і оперативну закупку товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь [9]
Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні	Контрольована поставка полягає в організації і здійсненні слідчим та оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її територією) товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України [10]
Є. Скулиш	розглядає контрольовану поставку, в першу чергу, як метод оперативно-розшукової діяльності. На думку правника, при здійсненні цього методу застосовуються специфічні йому засоби і прийоми отримання інформації про злочин та осіб, що його вчиняють [32, с. 15-23]
А. Чувильов	розглядає контрольовану поставку як переміщення предметів і товарів, що здійснюється безпосередньо оперативним працівником (або іншими особами під контролем оперативного працівника), особам, які підозрюються у вчиненні злочинів, з метою викриття цих осіб [33, с. 65-66]
А. Шумилов	інтерпретує контрольовану поставку як систему оперативно-розшукових заходів, сутність яких полягає у переміщенні предметів і товарів, вільний обіг яких або заборонений, або обмежений (в тому числі й предметів, які отримані злочинним шляхом), що здійснюється під негласним контролем оперативних підрозділів з метою розв'язання завдань оперативно-розшукової діяльності [34, с. 122-123]

Відзначимо, що в наведених тлумаченнях поняття «контрольована поставка» науковці визначають сутнісні ознаки, які дозволяють виокремити спільне бачення цього правового явища, однак в цілому можна погодитись з В. Комашко відносно того, що «аналіз наукових праць, об'єктами дослідження яких була контрольована поставка, свідчить про відсутність єдиного підходу до розуміння зазначеного явища» [35, с. 100].

Додамо, що по-різному визначаються і завдання контрольованої поставки. З цього приводу доволі системне викладення плюралізму підходів до цього питання здійснили С. Пеньков і М. Волошина. Проаналізувавши науковий доробок вітчизняних правників, вони виокремили наступні завдання контрольованої поставки в інтерпретації правничої науки:

- визначення каналів транспортування заборонених або обмежених в обігу товарів, предметів, речовин;
- встановлення «сервіровочних» пунктів;
- виявлення осіб, що відправляють, отримують, транспортують заборонені або обмежені в обігу товари, предмети, речовини;
- встановлення інфраструктурних характеристик злочинності;
- встановлення можливих корупційних зв'язків, що допомагають здійснювати незаконне переміщення заборонених або обмежених в обігу товарів, предметів, речовин;
- отримання фактичних даних задля розв'язання завдань кримінального провадження;
- встановлення винних осіб;
- встановлення причин та умов, що сприяють вчиненню тяжких та особливо тяжких злочинів [36, с. 110].

На нашу думку, найбільш системно визначення поняття «контрольована поставка» наводиться у підзаконному нормативно-правовому акті – Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні (як і дефініція оперативної закупки, на чому ми наголошували вище). У цьому ж визначенні й чітко сформульована мета проведення цієї форми контролю за вчиненням наркозлочинів.

Доречно наголосити, що подібне визначення пропонує і В. Комашко у підготовленому ним за результатами дисертаційного дослідження проєкті Інструкції, яка має регулювати порядок організації та проведення контролю за вчиненням злочину: «контрольована поставка – форма контролю за вчиненням злочину, яка полягає в організації та здійсненні негласного контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її територією) товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, з метою виявлення та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачено Кримінальним кодексом України» [37, с. 215].

Водночас, на нашу думку, дефініція поняття контрольованої поставки (як і оперативної закупки) має міститись у нормах, що викладені в КПК України (на даний момент – це ст. 271 КПК України, яка може бути доповнена відповідними частинами, або КПК України може бути доповнений статтею 271–1 щодо контрольованої поставки, ст. 271–2 щодо контрольованої та оперативної закупки тощо). Обумовлюється це, зокрема, наявністю низки нормативно-правових актів, які регулюють проведення досліджуваного заходу та наявність контрадикції між ними, непослідовного правового регулювання тощо. Особливо це стосується приписів КПК України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», на чому ми вже неодноразово наголошували (фактором чого стало закріплення у КПК України інституту негласних слідчих (розшукових) дій).

Додатковим фактором необхідності внесення означених змін до кримінально-процесуального законодавства є і конституційний припис про потребу органів державної влади діяти в межах, що визначаються саме законом.

Додатково наголошуємо на розумінні контрольованої поставки як методу. З цього приводу Є. Додін, пояснюючи обрання терміну «метод» для позначення контрольованої поставки наркотичних засобів та психотропних речовин (йшлося про використання терміну в міжнародно-правових актах), відзначив наступне. Послугування терміном «метод» при перекладі тексту міжнародного

договору є доцільним, урахувуючи позначення ним системи пов'язаних кроків і дій, що мають бути здійснені для вирішення завдання та досягнення відповідної мети. Відповідно, використання терміну «метод» у законодавстві вказує на розуміння законодавцем необхідності вчинення державними органами сукупності певних дій задля запобігання контрабанді наркотичних засобів та психотропних речовин [38, с. 76].

Наголосимо, що у цілому ні національне законодавство, ні вітчизняна правнича наука не розмежовує різновиди цієї негласної слідчої (розшукової) дії залежно від виду товару, що є предметом злочину. Тобто не визначаються відмінності, зокрема, контрольованої поставки наркотичних засобів та психотропних речовин, наприклад, від контрольованої поставки інших заборонених або обмежених в обігу речовин і предметів.

Хоча в цьому аспекті не можна не відзначити наукову статтю О. Авдеева, у якій за результатами дослідження становлення наукових поглядів та генези правового регулювання контрольованої поставки наркотичних засобів та психотропних речовин викладено авторське бачення визначення поняття «контрольована поставка наркотичних засобів та психотропних речовин»: «це комплекс організаційних, адміністративно-процесуальних, оперативно-розшукових та інших заходів, які проводяться митними і державними органами (оперативними підрозділами), що мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, та при проведенні яких партія наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, що незаконно переміщується або така, що викликає підозру і про яку стало відомо митним і правоохоронним органам, допускається під контролем і оперативним наглядом цих органів до ввезення в Україну, вивезення з України або транзиту територією України» [39, с. 39].

Але наголосимо, що автор інтерпретує досліджуваний захід як адміністративно-правовий або такий, що належить до сфери оперативно-розшукової діяльності, але, на нашу думку, це, в першу чергу, має бути явище кримінально-процесуального права, особливо у контексті того, що він має здійснюватися в межах кримінальних проваджень за тяжкими та особливо тяжкими злочинами.

У контексті організаційно-тактичних аспектів проведення контролю за вчиненням злочину у формі контрольованої поставки важливе значення має виокремлення цього негласного слідчого (розшукового) заходу.

Так, найбільш поширеною є класифікація контрольованої поставки за територіальним критерієм [40, с. 153–154], коли виокремлюються (ми конкретизуємо ці види, зважаючи на особливості предмета нашого дослідження):

- внутрішня контрольована поставка наркотичних засобів та психотропних речовин (передбачає комплекс заходів, які здійснюються в межах території Української держави, а відтак не передбачає задіяння міжнародних зв'язків, взаємодії з митними органами тощо);
- зовнішня контрольована поставка наркотичних засобів та психотропних речовин (така контрольована поставка передбачає переміщення наркотичних засобів або психотропних речовин через державний кордон, а відтак передбачає необхідність залучення до проведення заходу правоохоронні органи іноземних держав, що потребує наявності відповідних договорів про співпрацю, а також залучення митних органів та ін.);
- транзитна контрольована поставка наркотичних засобів та психотропних речовин (пов'язана з перетинанням наркотичними засобами або психотропними речовинами державного кордону та їх переміщенням територією України, що здійснюється за запитами іноземних правоохоронних органів).

Наведена класифікація та здійснена дескрипція різновидів контрольованої поставки доволі чітко вказує на відмінності в алгоритмі дій вітчизняних органів правопорядку, зокрема, через визначення задіяних органів і підрозділів (а відповідно налагодження ефективної взаємодії між ними), правових підстав (зокрема, наявність міжнародних договорів про співпрацю в означеній сфері), необхідності задіяння додаткових сил і засобів тощо.

У цьому контексті варто згадати законодавчий припис, закріплений у підпункті «д» п. 2 ст. 18 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», відповідно до якого «контролюючі органи та митні органи зобов'язані

за дорученням спеціальних органів по боротьбі з організованою злочинністю забезпечувати контрольовані поставки наркотичних і психотропних засобів, а також зброї та інших предметів, що використовуються організованими злочинними групами й угрупованнями з метою контрабанди» [41].

Окреслене (організаційно-тактичні заходи щодо визначення суб'єктного складу, використовуваних методів та засобів тощо) значення має і поділ контрольованих поставок залежно від способу спостереження за «контрольованим предметом» [42, с. 147]. За вказаним критерієм класифікації О. Сачко пропонує виокремлювати наступні різновиди:

- контрольовані поставки, в яких ведеться спостереження за вантажними перевезеннями (на залізничному, морському, річковому, автомобільному, авіаційному транспорті, в тому числі у схованках);

- контрольовані поставки, в яких здійснюється спостереження за поштовими відправленнями (листи, бандеролі, посылки, утому числі й на підставі адреси);

- контрольовані поставки, в яких здійснюється спостереження за багажем і вантажем, що переміщуються в супроводі кур'єрів або під виглядом інших предметів і товарів [42, с. 147].

Хоча, на нашу думку, в означеному контексті варто вести мову не про спосіб спостереження за «контрольованим предметом» як критерій класифікації, а про об'єкт спостереження.

Організаційно-тактичне значення має і класифікація контрольованих поставок наркотичних засобів чи психотропних речовин за критерієм способу контролю, в межах якої виокремлюються наступні її види:

- супроводжувані (такі контрольовані поставки, коли місцем знаходження контрольованого органами правопорядку предмета є речі у вантажі або багажі, який перебуває і переміщується разом із власником або іншою особою, або безпосередньо у відкритому їхньому супроводі);

- несупроводжувані (такі контрольовані поставки, коли місцем знаходження контрольованого органами правопорядку предмета

є вантаж або багаж, або поштове відправлення, що здійснюється без супроводу вказаних осіб) [43, с. 281–282].

Зважаючи на виокремлені різновиди контрольованих поставок та їх характеристики (особливо у контексті взаємодії з митними органами), варто також відзначити, що норми права, закріплені у ст. 456 Митного кодексу України (стаття має назву «Контрольовані поставки наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів»), містять інтерпретацію суб'єктом законотворчої діяльності контрольованої поставки як методу оперативно-розшукової діяльності та визначення мети цього заходу: «митні органи з метою виявлення джерел і каналів незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, осіб, які беруть участь у цьому, разом з іншими державними органами, що мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, можуть використовувати метод контрольованої поставки зазначених засобів, речовин і прекурсорів» [44].

Доречно також наголосити на тому, що в означеному кодифікованому нормативно-правовому акті використовується також термін «переміщення товарів під негласним контролем» (ст. 457 Митного кодексу України), що вжито у назві статті. Хоча слід відзначити, що у ч. 1 цієї статті законодавцем застосовано уже інше термінологічне позначення цього явища – негласний контроль та оперативний нагляд правоохоронних органів (а в ч. 2 цієї ж статті знову використано термін «негласний контроль») [44].

Не вдаючись до дискусії з приводу змісту понять, що позначаються вказаними термінами, а також щодо їх співвідношення, вкажемо на непослідовність українського парламенту щодо регулювання суспільних відносин у сфері запобігання і протидії контрабанді.

Черговий раз слід наголосити на необхідності органів державної влади діяти суто в межах законних повноважень. Колізії у чинному законодавстві можуть негативно вплинути на «якість» результатів проведення відповідних заходів, зокрема, щодо невизнання їх як доказів у кримінальному провадженні, а також стати фактором порушення прав людини. Відзначимо, що доволі системно проблематику основних аспектів забезпечення прав людини

при здійсненні негласних слідчих (розшукових) дій висвітлив А. Баб'як [45–47], О. Кобзар [48, с. 16–19] і А. Коваль [49, с. 238–242], а також (саме у контексті контрадикцій в законодавстві) О. Татаров [50, с. 25–32] і О. Скрябін [51, с. 169–173].

Доречно буде наголосити, що питання співвідношення можливостей працівників оперативних підрозділів з протидії злочинності та необхідності дотримання людських прав та основоположних свобод є перманентною проблемою вітчизняної правничої науки. Одна частина науковців, правовий світогляд яких переважно був сформований до імплементації у національну систему права принципу правовладдя, виступають за розширення повноважень органів правопорядку, що протидіють злочинам у сфері обігу психотропних і наркотичних речовин, (а це, як відомо, призводить до обмеження людських прав), інша частина науковців, правовий світогляд яких переважно сформований на цінностях західної правової культури, основоположною засадою якої є верховенство права, виступають за непорушність людських прав, у тому числі й тих осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини.

Показовим у цьому контексті є рішення національного судового органу, зокрема, ухвала від 27 листопада 2014 року у справі № 5–3626кМ14, у якій Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ відзначив серед іншого, що працівники органів правопорядку «не тільки своєчасно не припинили кримінальне правопорушення, вчинене ОСОБА_1 09 серпня 2013 року, та не вжили заходів для його оперативного розкриття, у порядку, визначеному кримінальним процесуальним законом, а і прийнявши постанову про проведення контролю за вчиненням злочину у формі оперативної закупки від 29 серпня 2013 року та організувавши 14 вересня 2013 року повторну оперативну закупку у неї психотропної речовини, обіг якої обмежено, спровокували ОСОБА_1 на вчинення нового злочину» [52].

Додамо також, що Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ послався на ч. 3 ст. 271 КПК України, відповідно до якої забороняється використовувати у кримінальному провадженні ті речі й документи, що були отримані шляхом

провокування (підбурювання) особи до вчинення злочину. Але цей припис не було враховано ні судом першої інстанції, ні апеляційним судом [52].

Вище ми вже торкалися питання провокації органами правопорядку особи до вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів.

Отже, існує нагальна потреба узгодження не тільки КПК України і Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», але і Митного кодексу України.

У контексті висвітлення організаційно-тактичних аспектів контрольованої поставки наркотичних засобів чи психотропних речовин доцільно згадати і про етапи проведення цієї форми контролю за вчиненням наркозлочинів.

На нашу думку, *першою стадією* контрольованої поставки є отримання та аналіз інформації щодо незаконного переміщення наркотичних засобів чи психотропних речовин; виявлення фактів незаконного обігу вказаних речовин і засобів. Повнота та всебічний характер отриманих даних є фактором ефективного проведення цієї форми контролю за вчиненням наркозлочинів. Цю стадію контрольованої поставки можна позначити терміном «організаційно-інформаційна».

Другим етапом здійснення контрольованої поставки є безпосередньо комплекс заходів, пов'язаних з фіксуванням самого переміщення означених речовин і засобів, фіксацію злочинної діяльності винних осіб з документальним оформленням відповідних результатів негласної слідчої (розшукової) дії. Успішне здійснення цього етапу контрольованої поставки є фактором забезпечення доказової бази у кримінальному провадженні. Цю стадію контрольованої поставки можна позначити терміном «практична».

Третім етапом здійснення контрольованої поставки є вжиття заходів державного примусу до винних осіб, вилучення наркотичних засобів і психотропних речовин тощо. Цю стадію контрольованої поставки можна позначити поняттям «результативно-заклучна».

Таким чином, на сьогодні існує низка проблемних аспектів проведення такої форми контролю за вчиненням наркозлочинів як контрольована поставка. Аналіз основ правового регулювання

здійснення цього негласного слідчого (розшукового) заходу вказує на наявність контрадикційних положень між КПК України та іншими законодавчими актами, що є одним із потенційних чинників можливого обмеження прав людини в процесі використання цієї форми контролю за вчиненням злочину. Окрім цього важливим є і наукове забезпечення вироблення нових алгоритмів контрольованої поставки психотропних і наркотичних речовин.

2.3. Взаємодія слідчого, прокурора з органами та підрозділами Національної поліції України при проведенні контролю за вчиненням злочинів

Як ми уже відзначали, одним з важливих напрямів подальшого удосконалення діяльності органів правопорядку із запобігання кримінальним правопорушенням, предметом яких виступають психотропні та наркотичні засоби, є ефективна комунікація усіх задіяних суб'єктів протидії таким злочинам загалом та при проведенні контролю за вчиненням злочинів, зокрема.

Відсутність взаємодії чи неналежна її організація, формальність надання доручень без визначення тих особливостей, що мають бути ураховані оперативними підрозділами, які безпосередньо здійснюють конкретну форму контролю за вчиненням злочину, є факторами неефективності такого заходу, який може і не призвести до очікуваних результатів. У цьому контексті варто погодитись зі словами вітчизняного правника А. Коваленка, який досліджуючи проблематику взаємодії Національної поліції з іншими суб'єктами протидії злочинності, дійшов висновку, що «ефективна боротьба із злочинністю та безпосередньо ефективна протидія злочинності постають можливими не тільки за чіткої взаємодії всіх структур і відомств поліції, але й за чіткої взаємодії (співпраці) органів поліції з іншими суб'єктами, діяльність яких спрямована на запобігання злочинності» [53, с. 53].

Відзначимо, що в науковій правничій літературі наводяться різні терміни для позначення означеного нами процесу комунікації правоохоронних органів: співпраця, взаємодія, комунікація тощо. Однак, у цілому вони інтерпретуються як однакові за змістом та сутністю.

На думку О. Долженкова, співпраця органів протидії злочинності має сприйматися як діяльність двох чи більше суб'єктів такої протидії, що здійснюється на підставі закону та має на меті як боротьбу зі злочинністю загалом, так і з окремими злочинцями зокрема [54, с. 232].

Подібне визначення співпраці наводить і О. Лекарь, інтерпретуючи її як спільні дії декількох суб'єктів, що погоджені місцем, метою, часом [55, с. 33]. Таким же чином тлумачить наведене поняття і Г. Дідківська, досліджуючи співпрацю вітчизняних та міжнародних органів щодо запобігання злочинності [56, с. 98–101].

Наголосимо, що ми спеціально відзначили погляди різних правників (різних періодів розвитку української державності) щодо інтерпретації співпраці у сфері протидії злочинності, щоб вказати на ідентичність сприйняття означеного поняття. Саме у такому контексті розуміємо його і ми у цій роботі.

Таким чином, характеризуючи взаємодію слідчого, прокурора з органами та підрозділами Національної поліції України при проведенні контролю за вчиненням злочинів, необхідно вказати на наступні характерні риси цього процесу.

По-перше, співпраця державних органів, що здійснюють протидію незаконному обігу психотропних і наркотичних речовин [8], передбачає наявність декількох суб'єктів, між якими вона і відбувається.

Наголосимо, що усвідомлюючи значимість взаємодії між різними органами для ефективної протидії злочинності, Міністерством внутрішніх справ України було прийнято спеціальний нормативно-правовий акт, предметом регулювання якого і є досліджуваний нами процес. Маємо на увазі Інструкцію з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні [57]. Розділ VI цієї Інструкції безпосередньо стосується визначення правових засад взаємодії працівників оперативного органу, підрозділу поліції у процесі виконання доручень слідчих (дознавачів) про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Крім того визначаються певні суб'єкти такої взаємодії.

Принцип об'єктивності наукового пізнання обумовлює необхідність відзначення того факту, що окремий розділ вказаної Інструкції присвячений саме особливостям організації взаємодії при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. У цій структурній частині відомчого нормативно-правового акта відображено окремі завдання різних посадових осіб щодо співпраці з метою розв'язання завдань кримінального провадження.

Варто також вказати, що суб'єкти такої взаємодії визначені КПК України, оскільки саме цей нормативно-правовий акт визначає повноваження учасників кримінального провадження.

Загалом, можна виокремити наступних суб'єктів взаємодії щодо протидії наркозлочинності (у досліджуваному нами аспекті) (рис. 2.1).

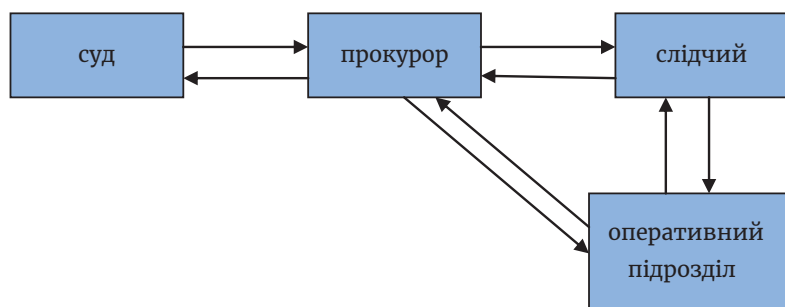

Рис. 2.1 – Схема взаємодії суб'єктів з протидії наркозлочинності під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій

Однак, слід вказати на доволі схематичний зміст наведеного малюнка, оскільки навіть у межах такого структурного елемента взаємодії як «оперативний підрозділ» визначена процедура виконання завдання щодо проведення контролю за вчиненням злочину. Як з цього приводу відзначає В. Богунов, «розділ III інструкції, яка регулює порядок організації проведення негласних слідчих дій, установлює, що «кінцевого» виконавця – уповноважений оперативний підрозділ – визначає керівник органу, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення й у складі

якого є орган розслідування та (або) оперативні підрозділи, уповноважені на проведення негласних слідчих дій, а вже в тому «уповноваженому підрозділі» конкретного виконавця негласної слідчої дії призначає керівник останнього та ще й дає йому на допомогу особу, яка буде складати протокол. Отже, один оперативник відповідатиме за проведення негласної слідчої дії, а інший – за складання протоколу, і до призначення жодного з них ні прокурор, ні слідчий стосунку не мають» [58].

Означене вказує на існування формальних вимог до взаємодії спеціальних органів щодо проведення контролю за вчиненням наркозлочинів та обумовлює необхідність чіткого виконання кожним із суб'єктів своїх завдань.

Така формальність пов'язана з обставинами, які будуть розкриті нами при висвітленні наступної ознаки взаємодії у сфері протидії наркозлочинності, однак у цій частині дослідження варто зазначити наступне. Існуюче регулювання процесу взаємодії ґрунтується, в першу чергу, на недопущенні суто обвинувального характеру кримінального провадження, коли усі задіяні в цьому процесі органи державної влади усіма засобами намагаються довести винуватість особи, не звертаючи увагу (а то й відверто ігноруючи) на фактичні дані, що вказують на її невинуватість, що властиве державам з недемократичним режимом або державам з гібридним режимом (наголосимо, що за даними індексу демократії, Україна належить до держав з перехідним (гібридним) режимом [59]). До цього варто додати, що протягом 2021 року індекс демократії в Україні погіршився. «Україна посідає 86 місце в світі зі 167 із загальною кількістю балів 5,57 з 10 можливих і належить до категорії «гібридні режими». Минулого року в цьому ж рейтингу Україна набрала 5,81 бал й посіла 79 місце» [60].

Так, українські засоби масової інформації перманентно публікують дані про «покривання» органами правопорядку один одного. Наведемо типову інформацію щодо цього (і хоча публікація здійснена не в офіційному друкованому виданні, але містить відповідний аналіз обставин з вказівкою на відповідні документи, кримінальні провадження тощо): «Суддя ігнорує незаконні дії слідчого,

не визнає в них складу злочину, підробляє процесуальні документи, а прокуратура покриває бездіяльність судового апарату» [61].

У цьому ж контексті згадаємо і ситуацію зі справою судді Печерського районного суду м. Києва щодо винесення завідомо неправосудних рішень, а також щодо зловживання службовим становищем через незаконне позбавлення прав учасників Автомайдану. Справа розглядалась п'ять років, суддя Царевич була виправдана. Але заслуговують на увагу окремі факти цієї справи.

Як повідомляє Центр прав людини Zmina, за даними адвоката, «експертизою встановлено, що було втручання у автоматизовану систему розподілу справ. Щоб ви розуміли, чому саме Царевич і Кицюк у Печерському районному суді розглядали ці справи – тому, що у розподілі справ брав участь, наприклад, тільки Кицюк по одній справі, а по іншій – Царевич... Вказано, що 9 січня було внесено зміни до спеціалізації 5 суддів, які розглядали справи про невиконання водіями вимог про зупинку і залишення місця ДТП» [62].

Акцентуємо увагу на тому, що хоча ця інформація не з наукових засобів масової інформації, вона значною мірою відображає сприйняття населенням відповідних взаємозв'язків органів правопорядку, оцінку їх діяльності тощо. При цьому згадаємо також і офіційну інформацію за вказаним контекстом, зокрема, справу Ушаков і Ушакова проти України (Ushakov and Ushakova v. Ukraine), що розглядалась Європейським судом з прав людини, яка є показовою у контексті, що досліджується. Оцінюючи обставини справи Суд вказав наступне (дозволимо собі доволі обширно навести цитату, яка дозволяє повною мірою підтвердити наведені вище тези): «Нарешті, не залишається поза увагою Суду, що, як зазначають заявники, у справі Савіна (цитована вище) Суд згадав одного зі співробітників міліції, активно причетних до їх жорстокого поводження, К. Справді, національні суди встановили у цій справі, що К. вчинив жорстоке поводження із заявником ще у 1999 році, але звинувачення були зняті через закінчення строків давності притягнення до юридичної відповідальності. Суд кваліфікував це жорстоке поводження як катування, оскільки воно призвело до довічної інвалідності заявника. Він також зазначив, що К., однак, зробив успішну кар'єру в міліції

станом на березень 2010 року (див., зокрема, § § 59–73 цитованого рішення). У цій справі поведінку К. та його колег, як описують заявники, можна тлумачити лише як демонстрацію остаточної безкарності та свавілля» [63].

Таким чином, важливість дотримання формальних вимог взаємодії, закріплених у нормативно-правових актах, обумовлюється необхідністю забезпечення максимальної об'єктивності у справі та неупередженості, коли кожен орган або підрозділ буде діяти суто в межах своїх повноважень. Вся необхідна для виконання контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин інформація має міститись у відповідних процесуальних документах.

Так, загальновідомими у світовій журналістиці є випадки створення таких ситуацій, які необхідні журналісту для отримання сенсаційної інформації, фотографій тощо. Однак, працівники оперативних підрозділів не повинні виходити за межі своїх повноважень.

Як ми вже відзначали вище, ніякі «інтереси служби» не повинні переважати над людськими правами та основоположними свободами. Тому черговий раз слід погодитись з вітчизняним правником відносно того, що термін «інтереси служби» є атавізмом радянської юриспруденції. «Інтерес» у служби повинен бути один – забезпечення прав людини (як це передбачено у ст. 3 Конституції України). Тоді й діяльність органів публічної влади буде сервісно спрямована, а не забюрократизована [64, с. 58].

Тому варто вести мову не про «інтереси служби», а про повноваження органів публічної влади та їх реалізацію. До того ж, під час інтерпретації означеного поняття варто виходити не з усталеного в радянській юриспруденції сприйняття повноважень як сукупності прав і обов'язків, а з ціннісних постулатів західної традиції права, долучитися до якої є вектором розвитку української держави.

Цілком показовим у цьому контексті є гіпотетичний приклад з таким правом працівників Національної поліції як застосування зброї: полісмен не може обґрунтовувати невикористання зброї у випадку, коли була така необхідність, вказівкою на те, що це його право, а відтак, він може його реалізувати чи не реалізувати. Цілком зрозуміло,

що у цьому випадку буде йтися про елементарне невиконання своїх функціональних завдань та може бути наявне кримінальне правопорушення (за умови наявності в такому діянні ознак складу кримінального правопорушення, зокрема, службової недбалості).

Те ж саме стосується і проведення контролю за вчиненням наркозлочинів: якщо наявні дані вказують на необхідність проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії, то вона має бути проведена, інакше можна не отримати докази причетності винного до злочину та не реалізувати завдання кримінального провадження. В окремих випадках бездіяльність у цій ситуації цілком логічно може бути сприйнята або як некомпетентність або як можливий показник наявності корупційних проявів.

Тому цілком можна погодитися з думкою вітчизняного правника В. Ортинського відносно того, що «результати різноманітних досліджень засвідчують, що в основу співробітництва правоохоронних органів України у протидії контрабанді наркотичних засобів покладено напрацьовану та зумовлену певними традиціями (стереотипами, досвідом тощо) практику» [65, с. 9].

Водночас слід наголосити, що стереотипи та досвід було сформовано переважно у період дії законодавства, яке не виходило з принципу верховенства права. Кардинальні зміни кримінально-процесуального законодавства, законів, що визначають діяльність органів правопорядку, судів, через закріплення у них західних концептів та цінностей демократичного суспільства обумовлюють необхідність застосування кардинально інших підходів до розв'язання завдань кримінального провадження.

По-друге, співпраця державних органів з протидії наркозлочинності передбачає наявність правового підґрунтя для взаємодії. У контексті цього відзначимо необхідність органів публічної влади діяти виключно в межах повноважень, що визначені законом (на цьому наголошується в ч. 2 ст. 19 Конституції України). Це положення знаходить відображення і в п. 12, п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України: ці приписи визначають виключність законодавчого регулювання організації та діяльності органів виконавчої влади, прокуратури, органів досудового розслідування [1].

Окрім цього слід зазначити, що йдеться не тільки про нормативно-правовий акт з відповідною назвою – закон, але й про «якість» цього нормативно-правового акту. У цьому контексті не можна не відзначити імплементацію у вітчизняну систему права національними судовими органами, у тому числі й органом конституційної юстиції, європейських стандартів.

Так, згадаємо справу за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу), у якій Конституційний Суд України відзначив, що «обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права» [66].

Як бачимо, український орган конституційної юстиції не лише підтримав необхідність реалізації трискладового тесту при обмеженні прав людини, принципу пропорційності, але встановив вимоги до правотворчої діяльності відповідних органів державної влади.

Слід наголосити, що Європейський суд з прав людини у справі «Корецький та інші проти України» (Koretsky and Others v. Ukraine) визнав порушення Україною права заявників на свободу об'єднання, наголошуючи, що на думку Суду, положення Закону про об'єднання громадян, які визначають порядок реєстрації об'єднань громадян, є «занадто нечіткими, щоб бути достатньо «передбачуваними» для зацікавлених осіб, і надають органам влади надмірно широку свободу розсуду у вирішенні, чи може конкретна асоціація

бути зареєстрованою. У такій ситуації доступна заявникам процедура судового розгляду не могла запобігти свавільним відмовам у реєстрації» [67].

Нагадаємо, що за обставинами справи заявники безрезультатно оскаржували в національних судах відмову Київського міського управління юстиції зареєструвати створене ними об'єднання громадян через невідповідність окремих положень статуту цього об'єднання приписам Закону України «Про об'єднання громадян», відтак, здавалося б, діяли правомірно – «відповідно до закону». Однак, страсбурзький суд дійшов інших висновків.

Подібними є і обставини справи Наталія Михайленко проти України (Nataliya Mikhaylenko v. Ukraine). Заявниця – обмежена в дієздатності особа – звернулась до національних судів з заявою про поновлення її дієздатності. Однак, українське законодавство, зокрема цивільне, не передбачало можливості обмежено дієздатної особи самостійно звертатись до суду, порушувати питання перед судом щодо поновлення її цивільної дієздатності мав опікун або орган опіки та піклування. Оцінюючи правомірність обмеження права на доступ до суду, Європейський суд з прав людини проаналізував стан правового регулювання цього питання в межах європейських держав, відзначивши, що підхід національного законодавства, згідно з яким недієздатна особа не має права прямого доступу до суду з метою відновлення її дієздатності, не відповідає загальній тенденції на європейському рівні (сімнадцять із двадцяти досліджених національних систем права забезпечують прямий доступ до судів для осіб, визнаних повністю недієздатними). Щодо українського законодавства, то страсбурзький суд відзначив: «Що стосується ситуації в Україні, загальна заборона на прямий доступ до суду цієї категорії осіб не залишає місця для винятків. Водночас національне законодавство не передбачає гарантій того, що питання відновлення дієздатності має розглядатися судом через розумні проміжки часу» [68].

Отже, хоча відмова національних судів розглянути звернення Наталії Михайленко щодо поновлення її в дієздатності і ґрунтувалась на приписах чинного законодавства (закону), було визнано

порушення її права (а відтак і невідповідність правового регулювання означеного питання вимогам верховенства права).

Відзначимо, що відповідно до п. 1.16 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні «порядок, тактика та методика проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій, взаємодія уповноважених оперативних підрозділів, які виконують доручення слідчого, прокурора на їх проведення, з особами (підрозділами), що залучаються до проведення таких дій, регулюються окремим нормативно-правовим актом органів, у складі яких перебувають уповноважені оперативні підрозділи» [10].

Відповідно, вказана нами вище Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, є тим безпосереднім нормативно-правовим актом, що визначає порядок взаємодії.

Відзначимо, що охарактеризована нами ознака взаємодії спеціально уповноважених органів з протидії наркозлочинності повною мірою відповідає наступному завданню, визначеному у ст. 2 КПК України: до кожного учасника кримінального провадження має бути застосована належна правова процедура [4].

По-третє, співпраця спеціально уповноважених органів протидії наркозлочинності передбачає наявність мети такої взаємодії. Загальною метою, на нашу думку, можна вважати виконання наступного завдання кримінального провадження, закріпленого у ст. 2 КПК України: «Забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу» [4].

А безпосередньою метою, на нашу думку, слід вважати одержання доказів кримінально протиправної діяльності, яка пов'язана з незаконним обігом психотропних і наркотичних речовин і прекурсорів, а також виявлення джерел і каналів їх незаконного обігу.

В означеному аспекті варто наголосити на можливій співпраці з відповідними органами іноземних держав. Однак, детально ми це питання не розглядаємо, воно може бути предметом окремого комплексного дослідження, що має ґрунтуватись на всебічному аналізі міжнародно-правових договорів та відповідної практики протидії наркозлочинності.

Доволі слухними у цьому аспекті є слова вітчизняного науковця про те, що «при цьому виняткового значення набувають збереження та розвиток ділових зв'язків і багатостороннього співробітництва між правоохоронними органами та відповідними службами іноземних держав, так само, як і між іншими відомствами, що мають відношення до виробництва, зберігання, транспортування і збуту наркотичних засобів медичного та наукового призначення» [69, с. 82].

Розглядаючи цей аспект взаємодії варто також відзначити чотири основні фактори успішної співпраці щодо протидії наркозлочинності, виокремлені Організацією Об'єднаних Націй.

Так, першим фактором є *збільшення потенціалу*, що обумовлює зміцнення спроможності органів кримінального правосуддя виявляти, розслідувати, переслідувати та виносити судові рішення у справах щодо кримінальних правопорушень, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини.

Другим фактором є *міжрегіональне співробітництво*, що обумовлює сприяння регіональному та міжрегіональному співробітництву між установами кримінальної юстиції шляхом імплементації передового досвіду, обміну інформацією, створення спільних груп тощо.

Третім фактором є *інституційна доброчесність*, що обумовлює підвищення інституційної цілісності та підзвітності установ кримінального правосуддя як способу зміцнення взаємної довіри за активного залучення організацій громадянського суспільства.

Четвертим фактором є *регіональні та глобальні стратегічні знання*: надання регіональних та глобальних стратегічних знань про виробництво наркотиків, торгівлю та пов'язану з ними організовану злочинність, щоб дати можливість державам-членам здійснювати політику, засновану на доказах [70].

Наведені фактори значною мірою стосуються і взаємодії спеціально уповноважених органів щодо протидії наркозлочинності і на внутрішньодержавному рівні та наведені нами як можливі напрями удосконалення співпраці таких органів з підвищення ефективності боротьби з наркозлочинами. При цьому варто відзначити, що вони носять переважно «особистісний» характер, передбачаючи вимоги до працівників відповідних підрозділів та вектору спрямування їх зусиль з виконання своїх основних завдань.

Важливою складовою пізнання взаємодії будь-яких суб'єктів правових відносин, у тому числі й державних органів з протидії наркозлочинності (а, відповідно, й визначення шляхів удосконалення такої співпраці), є з'ясування питання форм і методів цієї діяльності. А зважаючи на необхідність виконання своїх повноважень органами державної влади, правоохоронними органами, що було зазначено вище, слід вказати на необхідність чіткого розуміння вказаного нами контексту співпраці, оскільки, як правильно відзначає Д. Назаренко, «на даний час правова наука не виробила єдиного підходу до понять «взаємодія», «координація», «форми взаємодії» тощо. Для діяльності практичних працівників оперативних підрозділів важлива чітка регламентація сутності та форм взаємодії» [71, с. 136].

Для визначення можливих форм взаємодії слідчого, прокурора з органами та підрозділами Національної поліції України необхідно чітко розуміти мету і завдання цієї діяльності.

Відзначимо, що цілком логічним при проведенні контролю за вчиненням наркозлочинів для досягнення мети різних форм такого контролю працівникам оперативного підрозділу, що будуть їх реалізовувати, необхідно володіти інформацією, що буде вказувати на стан оперативної обстановки на території проведення відповідного заходу (область, район, місто, район в місті, вулиця, можливе місце збуту наркотичних засобів, психотропних речовин тощо); транспортні розв'язки на цій території, наявність покриття мобільних операторів, місця масового відпочинку громадян тощо; спосіб життя особи злочинця, типові поведки; місця розташування різних державних і комерційних установ (органів державної влади, поштових відділень, банків та ін.) [72, с. 84–85].

До того ж, оперативний працівник має урахувати наявні сили і засоби для виконання завдання, а також знати можливі засоби зв'язку між оперативними підрозділами, з іншими працівниками органів правопорядку.

Зважаючи на означене, можна погодитися з думкою Д. Назаренка, який запропонував виокремлювати загальну і спеціальну форми взаємодії працівників оперативних підрозділів щодо проведення візуального спостереження. При цьому до загальних форм взаємодії вітчизняний науковець відносить наступні: «спільний аналіз оперативної обстановки на конкретній території, обмін інформацією, підготовка оглядів, спільні наради щодо обговорення результатів роботи та заняття, спільне планування та проведення оперативно-розшукових заходів, регулярні виступи керівників оперативних підрозділів перед особовим складом, розгляд спільно опрацьованих дій, вивчення позитивного досвіду і т. ін.», а до спеціальних форм – «спільне планування візуального спостереження за об'єктом, обмін інформацією (про впізнання, поведінку і припущення подальших дій об'єкта візуального спостереження, а також про особливості особи об'єкта, встановлення його місця проживання чи тимчасового перебування, його оточення), організаційні заходи щодо вибору можливих закритих постів спостереження, своєчасний обмін одержаною оперативною інформацією, що впливатиме на якість проведення заходу» [71, с. 138].

Хоча варто вказати на те, що окремі з наведених форм (наприклад, регулярні виступи керівників оперативних підрозділів перед особовим складом) доцільно інтерпретувати не як форми взаємодії, а виконання своїх безпосередніх обов'язків щодо забезпечення належного функціонування відповідного підрозділу.

До цього варто додати, що предметом розгляду автора була взаємодія саме оперативних підрозділів, а наш предмет (за суб'єктним складом) є ширшим. Зважаючи на означене вкажемо, що форми взаємодії слідчого, прокурора з органами та підрозділами Національної поліції України в аспекті нашої роботи доцільно розглядати на двох рівнях:

- міжвідомчий (наприклад, взаємодія прокурора та слідчого);
- внутрішньовідомчий (наприклад, між оперативними підрозділами Національної поліції).

При цьому, на нашу думку, якщо внутрішньовідомча форма взаємодії суб'єктів проведення контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин може не бути детально врегульована відомчими нормативно-правовими актами (вони можуть визначати принципи взаємодії та порядок реалізації окремих повноважень відповідних посадових осіб), то міжвідомча форма взаємодії потребує чіткого правового регламентування, яке є одним із факторів неупередженості діяльності органів правопорядку з протидії злочинності, засобом запобігання суто каральній спрямованості кримінального провадження.

Відзначимо наявність й інших, крім означених вище, форм взаємодії правоохоронних органів та їх посадових осіб між собою з метою протидії злочинності.

Так, наприклад, за темпоральним критерієм виокремлюються такі форми взаємодії як тимчасова та постійна. Як вказують самі назви, перша з них характеризує взаємодію суб'єктів з протидії злочинності з виконання певного оперативного завдання та здійснюється у короткі терміни, а друга – передбачає діяльність означених суб'єктів, що здійснюється безперервно та здійснюється до моменту досягнення відповідного результату [73, с. 12–16]. Хоча варто не погодитися з наведеними положеннями, оскільки у цьому аспекті мова йде не стільки про форму взаємодії, скільки про види співпраці, перша характеризує способи спільної роботи з досягнення певної мети, а другі – часовий проміжок цієї спільної роботи.

У цьому ж контексті варто також відзначити типологію форм взаємодії органів правопорядку за характером зв'язків між суб'єктами цієї взаємодії, в межах якої виокремлюються безпосередня (пряма співпраця суб'єктів вирішення певних завдань) і опосередкована (співпраця на рівні керівників відповідних підрозділів чи органів) взаємодії. Логічно безпосередню та опосередковану взаємодії розглядати саме як різновиди чи рівні співпраці, а не форми.

О. Черепненко пропонує виокремлювати форми співпраці підрозділів органів внутрішніх справ з іншими органами правопорядку та громадськими організаціями за функціями та називає наступні їх типи: управлінська; оперативно-розшукова; виховна та

ін. [74, с. 957–968]. Знову таки, вказані функції визначають основні напрями спрямованості взаємодії, але вони не відображають безпосередньо саму форму співпраці.

Досліджуючи теоретичні та прикладні аспекти співпраці органів правопорядку з протидії контрабанді наркотичних засобів, В. Ортінський виокремлює уже традиційний підхід до поділу форм взаємодії на організаційні та правові (хоча при цьому автор ототожнює правові та процесуальні), зазначаючи, що «процесуальні форми взаємодії більш сталі та формально визначені, організаційно-динамічніші, не завжди нормативно закріплені та врегульовані» [65, с. 7].

Однак, у межах досліджуваного нами предмета така класифікація має суто науковий інтерес, що не має практичного значення. Пов'язане це з необхідністю суб'єктів кримінального провадження, оперативних працівників органів правопорядку діяти суто в межах повноважень, визначених законом (порядок реалізації цих повноважень визначається підзаконними нормативно-правовими актами, які не повинні суперечити закону), особливо якщо мова йде про міжвідомчий рівень співпраці. Саме такий стан дозволяє запобігти перетворенню кримінального провадження на «репресивну машину» боротьби з будь-якою особою. Так, згадаємо типову фразу радянського періоду – яка часто використовується і нині – «була б людина, стаття знайдеться». А також про зізнання як «царя доказів». У цьому аспекті можна провести певні паралелі з поділом влади як засобом запобігання узурпації влади: влада єдина, однак вона поділяється між різними органами та ефективно функціонує за умов наявності системи стримувань і противаг. Поділ влади є ознакою демократичного суспільства та складовою аксіологічних надбань соціуму. Так само і щодо взаємодії різних правоохоронних органів чи підрозділів одного органу між собою: вони виконують спільну мету протидії злочинності, однак, для того, щоб до кримінальної відповідальності притягались дійсно винні особи і кримінальне провадження відбувалось у «правовому полі», законодавство передбачає розподіл повноважень з протидії злочинності між різними органами. І коли органи правопорядку будуть діяти на порушення встановленого нормативно-правовими актами (які відповідають

принципу верховенства права) порядку, навіть керуючись метою покарати винного, не помічаючи порушення один одного, навряд чи такий стан може йменуватися правосуддям.

Зважаючи на означене, не можна повною мірою погодитись з В. Ортінським відносно виокремлення таких напрямів співпраці у сфері боротьби з контрабандою наркотичних засобів як стратегічний, тактичний та оперативний [65, с. 7].

Наголосимо, що мова йде про взаємодію підрозділів органів правопорядку. Стратегічні аспекти діяльності органів правопорядку дещо виходять за межі повноважень окремих підрозділів цих органів, а тому доцільно вести мову про виконання окремих завдань з протидії злочинності, зокрема припинення окремих злочинів, вжиття заходів із запобігання злочинам тощо.

У цьому контексті варто погодитись зі словами Г. Дагаєвої (які хоча і були висловлені більше п'ятнадцяти років тому, однак і нині є актуальними) відносно того, що як на республіканському так і на регіональному рівнях здійснення спільних заходів щодо протидії злочинності має несистемний характер [75, с. 13].

У контексті предмета нашого дослідження не можна також погодитись з виокремленням таких форм (а точніше різновидів) взаємодії органів охорони правопорядку з протидії наркозлочинності як за власною ініціативою так і нормативною (за критерієм підстави взаємодії). Зрозуміло, що, наприклад, слідчий не може за власною ініціативою вчиняти дії, які виходять за межі повноважень, передбачених кримінально-процесуальним законодавством.

Загалом аналіз наукової правової літератури дозволяє виокремити наступні форми взаємодії слідчого, прокурора і оперативних підрозділів щодо проведення контролю за вчиненням наркозлочинів:

- взаємне оперативне інформування про дані, що мають значення для розв'язання поставлених завдань;
- проведення спільних зібрань, засідань тощо з обговорення стратегічних та тактичних аспектів справи й прийняття відповідних рішень;
- спільне (залежно від обставин справи) проведення негласної слідчої (розшукової) дії;

- виконання доручень слідчого, прокурора працівниками оперативних підрозділів;
- погодження (у межах чинного законодавства) процесуальних документів щодо проведення контролю за вчиненням наркозлочинів;
- забезпечення безпеки учасників контролю за вчиненням наркозлочинів, а також осіб, що залучаються до виконання завдань кримінального судочинства;
- підбиття підсумків спільної роботи в межах конкретних кримінальних проваджень.

Загалом можна виокремити й інші форми взаємодії, однак, на нашу думку, це питання має стати предметом окремого комплексного дослідження. При цьому методологічним підґрунтям розв'язання цієї проблематики можуть стати висновки О. Волобуєвої, викладені у дисертаційній роботі «Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин» [76]. Наше завдання обмежується окресленням можливих напрямів та окремих форм взаємодії означених суб'єктів задля з'ясування напрямів удосконалення співпраці.

У зв'язку з означеним вище слід визнати як позитивний досвід нормативне закріплення форм взаємодії органів правопорядку. Так, у 1994 році була прийнята Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, Державним комітетом у справах охорони державного кордону України, Державним митним комітетом України, Національною гвардією України, Міністерством оборони України, Міністерством юстиції України спільна інструкція «Про взаємодію правоохоронних та інших державних органів України у боротьбі із злочинністю», яка, однак, втратила чинність у 2014 році. Ця Інструкція визначала основні напрями співпраці, основні форми взаємодії: у реалізації державної політики боротьби із злочинністю; у профілактиці злочинів та інших правопорушень; у виявленні, припиненні, розкритті та розслідуванні злочинів; у розшуку та затриманні злочинців; у забезпеченні громадського порядку і громадської безпеки; в удосконаленні правової бази боротьби із злочинністю [77].

До того ж, в означеному нормативно-правовому акті не просто вказувались загальні положення взаємодії органів правопорядку у сфері протидії злочинності, а визначався перелік конкретних форм

співпраці відповідних органів, що надавало цим формам правового характеру, легітимізувало їх, забезпечуючи законність відповідних дій.

Не можемо також не вказати на той факт, що питанню форм взаємодії різних органів влади суб'єктами правотворчості приділяється недостатня увага. До того ж, це положення повною мірою стосується й інших сфер діяльності органів державної влади, а не лише протидії наркозлочинності. Так, наприклад, до таких висновків дійшла О. Панова досліджуючи проблематику взаємодії органів правопорядку і Європейського союзу [78], а також М. Єрофєєв та В. Комарницький [79, с. 225–238].

Таким чином, взявши за основу інтерпретацію взаємодії підрозділів оперативної служби з іншими підрозділами органів правопорядку, викладену у Міжнародній поліцейській енциклопедії [80, с. 828], під взаємодією слідчого, прокурора з органами та підрозділами Національної поліції України слід розуміти діяльність суб'єктів проведення контролю за вчиненням наркозлочинів, що здійснюється виключно у межах повноважень, визначених законом, та у спосіб, передбачений законодавством, з узгодженого проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки з метою виявлення джерел і каналів незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, осіб, які беруть участь в цьому, а також для одержання доказів кримінально протиправної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Вважаємо, що і на сьогодні засобом удосконалення взаємодії слідчого, прокурора з органами та підрозділами Національної поліції України має бути нормативне закріплення не тільки приписів, що визначають загальні засади співпраці вказаних суб'єктів, а й безпосередньо самі форми.

Висновки до розділу 2

1. Аналіз проведення оперативної закупки в кримінальних провадженнях за фактами злочинів у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин дозволяє зробити наступні висновки.

Чинному законодавству у сфері правового забезпечення проведення оперативної закупки наркотичних засобів та психотропних речовин як негласної слідчої (розшукової) дії іманентний неоднозначний підхід до визначення її мети та змісту, що, своєю чергою, спричиняє наявність контрадикційних положень щодо наукової розробки питань удосконалення цієї форми контролю за вчиненням злочину та визначення алгоритмів проведення цього негласного заходу.

Водночас, найбільш вдалим є визначення оперативної закупки, що наводиться у підзаконному нормативно-правовому акті, спільно прийнятому органами правопорядку. Для того, щоб результати проведення оперативної закупки наркотичних засобів та психотропних речовин могли бути використані у кримінальному провадженні, її здійснення має проходити з дотриманням вимог кримінально-процесуального законодавства та відбуватися після внесення відповідної інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Працівникам органів правопорядку, використовуючи оперативну закупку як форму контролю за вчиненням наркозлочинів, слід зважати на недопустимість провокації особи до вчинення таких злочинів. Судовою практикою напрацьовано низку вимог, які дозволяють визначити, чи мав місце у конкретній ситуації факт схилення особи до кримінального правопорушення, що розглядається як порушення права на справедливий суд (ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод), а отримані результати не набувають якості доказів.

На сьогодні потребує комплексного дослідження проблема організаційно-тактичних аспектів протидії (зокрема, засобами оперативної закупки) злочинам у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, що вчиняються безконтактним способом, яка має включати співпрацю з підрозділами кіберполіції.

2. Наступною (після оперативної закупки) найбільш використовуваною формою контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів є контрольована поставка.

Контрольована поставка на сьогодні не стала предметом системної інтенції вітчизняної правничої науки, яка акцентує увагу переважно на загальному понятті – контрольована поставка, – а не на її різновидах залежно від особливостей предмета контролю. При цьому основний ґносеологічний акцент має бути зосереджений не на адміністративно-правових та оперативно-розшукових аспектах, а, в першу чергу, на кримінально-процесуальних, фактором чого було закріплення у чинному КПК України інституту контролю за вчиненням злочину саме як складової кримінально-процесуального права.

Відсутність єдиного розуміння змісту негласної слідчої (розшукової) дії та наявність контрадикційних положень у національному законодавстві щодо її здійснення є тими факторами, що обумовлюють недостатню ефективність контрольованої поставки наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та призводять до порушення людських прав, у тому числі й через незаконне притягнення до кримінальної відповідальності.

Одним із чинників переосмислення усталеного досвіду діяльності органів правопорядку щодо організаційно-тактичних аспектів проведення контрольованої поставки наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів є прийняття КПК України із закріпленням у ньому інститутом контролю за вчиненням злочину як негласної слідчої (розшукової) дії. Численні рішення національних судів вказують на недопустимість проведення контролю за вчиненням наркозлочинів всупереч вимогам кримінально-процесуального законодавства.

В організаційно-тактичному аспекті потребує подальшого дослідження розроблення різновидів контрольованої поставки наркотичних засобів і психотропних речовин за такими критеріями: за територією; за об'єктом спостереження; за способом контролю.

В основу розроблення алгоритмів здійснення контрольованої поставки наркотичних засобів і психотропних речовин має бути покладена стадійність її проведення, зокрема, виокремлення організаційно-інформаційної; практичної та результативно-заклучної стадій.

3. Важливим фактором ефективності проведення контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є чітко організована взаємодія слідчого, прокурора з органами та підрозділами Національної поліції України.

У науковій правничій літературі питання форм взаємодії державних органів з протидії наркозлочинності є недостатньо дослідженим та потребує окремого комплексного дослідження з визначенням як самого поняття форм взаємодії, так і безпосередньо форм (існуючі наукові розробки ототожнюють форми взаємодії органів правопорядку щодо протидії злочинності з видами такої співпраці).

Взаємодія слідчого, прокурора з органами та підрозділами Національної поліції України – це діяльність суб'єктів проведення контролю за вчиненням наркозлочинів, що здійснюється виключно у межах повноважень, визначених законом, та у спосіб, передбачений законодавством, з узгодженого проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупок з метою виявлення джерел і каналів незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, осіб, які беруть участь в цьому, а також для одержання доказів кримінально протиправної діяльності, пов'язаної з протиправним обігом психотропних і наркотичних речовин.

Взаємодія слідчого, прокурора з органами та підрозділами Національної поліції України щодо проведення контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини, їх аналоги або прекурсори, здійснюється на двох рівнях:

- 1) міжвідомчий;
- 2) внутрішньовідомчий.

Правовому регулюванню міжвідомчого рівня взаємодії означених суб'єктів властива наявність прогалин, які необхідно усунути через прийняття низки підзаконних нормативно-правових актів, у яких слід серед іншого закріпити конкретні форми взаємодії слідчого, прокурора та оперативними підрозділами щодо проведення контролю за вчиненням наркозлочинів.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2021 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2021/Zvit_NPU_2021_.pdf
3. Дані, розміщеними на сайті Офісу Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
5. Мілютин А.Є. Проблеми проведення оперативних закупок наркотичних засобів органами внутрішніх справ та використання їх результатів у кримінальному процесі в світлі прецедентної практики Європейського Суду з прав людини. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_2406
6. Головін Д.В. Особливості проведення оперативної закупки наркотичних засобів і психотропних речовин. *Науковий журнал Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 2. С. 138–144.
7. Головін Д.В. Деякі особливості проведення оперативної закупки наркотичних засобів. *Правовий дискурс* : мат.-ли І Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів та викладачів закладів вищої освіти (м. Черкаси, 12 жовтня 2021 року). Черкаси : Черкаський інститут пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України. 2021. С. 119–122.
8. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними : Закон України від 15 лютого 1995 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 10. Ст. 62.
9. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.
10. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>

11. Оперативно-розыскная деятельность / под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, А.Ю. Шумилова. М., 2011.
12. Сулейманова З.Р. Оперативна закупівля наркотичних засобів у структурі тактичної операції. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=566
13. Оперативно-розыскная деятельность / под ред. Я.В. Давыдова М., 2007. 77 с.
14. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 244 с.
15. Основы оперативно-розыскной деятельности : учебн. / под ред. В.Б. Рушайло. СПб. : Лань, 2000, 720 с.
16. Шинкаренко І.Р. Правові та організаційні основи здійснення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій (структурно-логічні схеми) підрозділами кримінальної поліції : навчальний посібник / І.Р. Шинкаренко. І.О. Шинкаренко. О.В. Кириченко ; за ред. професора І.Р. Шинкаренка. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2016. 224 с.
17. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12 травня 2016 р. у справі 553/1018/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57786990>
18. Case of Bannikova v. Russia. Application no. 18757/06. 4 November 2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101589>
19. Case of Ramanauskas v. Lithuania. Application no. 74420/01. 5 February 2008. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-84935>
20. Case of Constantin and Stoian v. Romania. Applications nos. 23782/06 and 46629/06. 29 September 2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94406>
21. Case of Sequeira v. Portugal. Applications no 73557/01. 6 Mai 2003. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67303>
22. Буроменський М.В., Гутник В.В. Правова оцінка «провокації хабаря» як різновиду «провокації злочину» в практиці Європейського суду з прав людини. Наукові записки НаУКМА. Серія: Юридичні науки. 2020. Т. 6. С. 18–27.
23. Альошина О.І. Провокація злочину (кримінально-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2007. 19 с.
24. Дудоров О.О. Про перспективи законодавчого унормування провокаційної поведінки та її правових наслідків. Вісник Асоціації кримінального права України. 2020. № 2(14). С. 14–56.

25. Кудінов С.С. Використання спеціальних знань під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Вісник академії адвокатури України. 2014. № 3(2014). С. 154–161.
26. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2020 році. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2020/npu-zvit-2020.pdf>
27. На Київщині затримано організовану групу наркоторговців та викрито канал постачання наркотиків з окупованої території Донеччини. Офіційний вебпортал Київської обл. прокуратури. URL: https://kobl.gp.gov.ua/ua/actual_kobl.html?_m=publications&_t=rec&id=250521&
28. Демідов І. Стан наукової розробленості проблем прокурорського нагляду за проведенням контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки товарів, предметів і речовин. Підприємство, господарство і право. 2017. № 12. С. 278–283.
29. Drug Enforcement handbook. U.S. Department of Justice Drug Enforcement Administration. 2000.
30. Уваров В.Г. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 266–270.
31. Головін Д.В. Деякі особливості проведення спеціального слідчого експерименту. Актуальні проблеми національного законодавства : мат.-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 17 листопада 2021 року). ЦДПУ імені В. Винниченка. 2021. С. 156–159.
32. Скулиш Є. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України. Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. № 2. С. 15–23.
33. Чувилев А.А. Оперативно-розыскное право. М. : НОРМА–ИНФРА, 1999. 80 с.
34. Шумилов А.Ю. Юридические основы оперативно-розыскных мероприятий. М., 1999. 128 с.
35. Комашко В. Доктринальні підходи до визначення поняття контролю за вчиненням злочину. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2014. № 4. С. 96–105.
36. Пеньков С.В., Волошина М.О. Теоретичне підґрунтя здійснення контрольованої поставки як форми контролю за вчиненням злочинів. Наук. вісник Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ. 2019. № 2. С. 109–113.
37. Комашко В.В. Правові та організаційні основи контролю за вчиненням злочину : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 226 с.
38. Додін Є.В. Організація боротьби з митними правопорушеннями та контрабандою. 2-ге вид., випр. та доповн. Л. : Сполом, 2010. 368 с.

39. Авдєєв О.Р. Контрольована поставка наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: генеза правового забезпечення та наукових поглядів. *Митна справа*. 2015. № 4(100). С. 29–42.
40. Руденко Т.О. Контрольована поставка як форма контролю за вчиненням злочинів, що пов'язані з переміщенням товарів, предметів та речовин через митний кордон. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 148–161.
41. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 червня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 358.
42. Сачко О.В. Контрольована поставка та контрольована закупка як ефективні методи безпосереднього виявлення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів. *Право і суспільство*. 2013. № 5. С. 144–150.
43. Костенко К.Г. Контрольована поставка – ефективний метод боротьби з незаконним обігом наркотичних речовин. *Науковий вісник Юридичної академії МВС*. 2003. Спеціальний випуск № 1(13). С. 277–282.
44. Митний кодекс України від 13 березня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44–45, № 46–47, № 48. Ст. 552.
45. Баб'як А.В., Гула Л.Ф., Огородник А.П., Рибак О.Г. Дотримання прав і свобод людини та законності в оперативно-розшуковій діяльності ОВС України. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 252 с.
46. Баб'як А.В. Дотримання оперативними підрозділами Національної поліції України принципу законності в оперативно-розшуковій діяльності. *Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики* : мат.-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 18 листоп. 2016 р.): у 2 -х ч. Дніпро : ДДУВС, 2016. Ч. 1. С. 37–43.
47. Баб'як А.В. Забезпечення законності в оперативно-розшуковій діяльності оперативних підрозділів ОВС України. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 листоп. 2013 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2013. С. 158–160.
48. Кобзар О.Ф. Основні аспекти забезпечення прав і свобод людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій. Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах. *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матер. Міжнар. наук. -практ. конф. (м. Дніпро, 17 бер. 2017 р.). У 2 -х ч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. Ч. 2. С. 16–19.

49. Коваль А.А. Актуальні проблеми забезпечення конституційних прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій. *Форум права*. 2014. № 1. С. 238–242.
50. Татаров О.Ю. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій: проблеми протидії злочинності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 25–32.
51. Скрябін О.М. Проведення негласних слідчих дій: особливості правового регулювання. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 3. С. 169–173.
52. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 27 листопада 2014 року у справі № 5–3626кМ14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/42766501>
53. Коваленко А.В. Взаємодія поліції з іншими суб'єктами протидії злочинності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4(2). С. 50–53.
54. Долженков О.Ф. Організаційні форми взаємодії органів внутрішніх справ. *Вісник ЛАВС МВС України*. 2002. № 4. С. 232–239.
55. Лекарь А.Г. Предотвращение преступлений органами охраны общественного порядка : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. М., 1967. 308 с.
56. Дідківська Г.В. Співпраця України в міжнародній системі запобігання злочинності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Ч. 1. С. 98–101.
57. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Затверджена наказом МВС України від 7 липня 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>
58. Богунов В. «Негласні слідчі дії для слідчого – «золоте дно», яке адвокат здатен перетворити в пекло». URL: https://zib.com.ua/ua/95954-neglasni_slidchi_dii_dlya_slidchogo_-_zolote_dno_yake_advoka.html
59. Democracy Index 2020: In sickness and in health? URL: <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2020/>
60. Індекс демократії в Україні дещо знизився через посилення напруженості з Росією. URL: <https://www.oporaua.org/news/vybyory/23900-indeks-demokratiyi-v-ukrayini-deshcho-znizivsia-cherez-posilennia-napruzhenosti-z-rosiiei>
61. Ципін І. Рука руку миє: прокуратура – суддя – слідчий. URL: <https://ckp.in.ua/ru/investigation/defense/6822>

62. Печерський суд розподіляв майданівські справи на користь Кицюка і Царевич. URL: https://zmina.info/news/pecherskij_sud_rozpodiljav_majdanivski_spravi_na_korist_kicjuka_i_carevich-2/
63. Case of Ushakov and Ushakova v. Ukraine. Application no. 10705/12. 18 June 2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155199>
64. Кучук А.М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні : дис. канд. юр. наук : 12.00.01. Київ, 2007. 213 с.
65. Ортинський В. Взаємодія підрозділів правоохоронних органів України у протидії контрабанді наркотичних засобів: теоретичні та прикладні аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 884. С. 4–10.
66. Рішення Конституційного Суду України у справі про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>
67. Case of Koretskyu and Others v. Ukraine. Application no. 40269/02. 3 April 2008. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85679>
68. Case of Nataliya Mikhaylenko v. Ukraine. Application no. 49069/11. 30 May 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-119975>
69. Гладкова Є.О. Міжнародне співробітництво у протидії наркозлочинності. *Вісник Харків. нац. ун-ту внутр. справ*. 2017. № 4(79). С. 81–90.
70. United Nations. Objectives. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/drug-trafficking/crimjust/objectives.html>
71. Назаренко Д.В. Взаємодія оперативних підрозділів органів внутрішніх справ зі спеціальними підрозділами при проведенні візуального спостереження. *Правова держава*. 2015. Вип. 19. С. 136–141.
72. Назаренко Д.В. Організаційно-тактичні засади проведення ОВС візуального спостереження. *Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-практичний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Одеса : ОДУВС, 2015. С. 84–85.
73. Коломиец В.Я. Теоретические аспекты взаимодействия оперативных аппаратов органов внутренних дел. *Актуальные проблемы взаимодействия оперативных аппаратов органов внутренних дел*. Киев : КВШ МВД, 1988. С. 12–16.
74. Черепененко О.Я. Взаємодія підрозділів ОВС з іншими силовими структурами, державними та громадськими організаціями при ліквідації масових заворушень. *Форум права*. 2011. № 2. С. 957–962.

75. Дагаєва Г.Ю. Взаємодія правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2003. Вип. 22. С. 12–15.
76. Волобуєва О.О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2006. 241 с.
77. Про взаємодію правоохоронних та інших державних органів України у боротьбі із злочинністю : Інструкція прийнята Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, Державним комітетом у справах охорони державного кордону України, Державним митним комітетом України, Національною гвардією України, Міністерством оборони України, Міністерством юстиції України від 10.08.1994 р. 4348/138/151/11-2-2870/172/148-407/2-90-442. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0225-94#Text>
78. Панова О.О. Взаємодія правоохоронних органів та ЄС у сфері ювенальної превенції. *Сучасна європейська поліцейська та можливості її використання в діяльності Національної поліції України*. Х., 2019. С. 191–193.
79. Комарницький В.М., Єрофєєв М.І. Правові питання взаємодії правоохоронних органів із громадськістю щодо забезпечення охорони довкілля. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2020. Вип. 3(91). С. 225–238.
80. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. Київ : Концерн «Видавничий дім «ІнЮре», 2003. 1231 с.

РОЗДІЛ 3

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОВЕДЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ НАРКОЗЛОЧИНІВ

З'ясувавши наукові аспекти дослідження протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та провівши характеристику організаційних та тактичних аспектів проведення контролю за вчиненням означеного різновиду злочинів, доцільно зосередити увагу на з'ясуванні імплементації результатів проведеного заходу у кримінальному провадженні як доказів та інших окремих аспектах удосконалення діяльності органів з протидії наркозлочинності, що і є предметом ґносеології у цьому розділі роботи.

Відзначимо, що проблема удосконалення протидії наркозлочинності перманентно порушується і в європейських державах [1, с. 1–17].

Зважаючи на неодноразово згадане вище положення, що зобов'язує працівників органів правопорядку діяти лише у спосіб та у межах, визначених чинними законами, окремої уваги потребує питання використання як доказів у кримінальному провадженні результатів проведення контролю за вчиненням досліджуваної категорії злочинів.

Наголосимо, що окреслена проблематика завжди перебуває в центрі уваги науковців та практиків, а відтак першим питанням, що буде висвітлено в цій частині дослідження – це з'ясування перспектив забезпечення доказового значення результатів проведення контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини. Ураховуючи переважно латентний характер наркозлочинності, можна стверджувати, що означене питання потребує посиленої уваги та наукового розроблення.

Як нами було з'ясовано під час опису криміналістичної характеристики злочинів досліджуваного різновиду, ці кримінальні

правопорушення переважно мають організований характер, при цьому доволі часто особи, що посідають найвище місце в ієрархії наркозлочинців, залишаються не притягнутими до кримінальної відповідальності. Це, в свою чергу, може бути фактором переслідування з їх сторони тих осіб, які залучаються до проведення контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини. Розуміючи небезпеку протидії організованій наркозлочинності, такі особи можуть стати джерелом недостовірної інформації про механізм вчинення досліджуваного типу злочинів.

Зважаючи на означене важливим питанням удосконалення проведення контролю за вчиненням таких злочинів є забезпечення безпеки осіб, які залучаються до проведення контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини. Цій проблематиці присвячена остання частина цього розділу роботи.

3.1. Удосконалення напрямів використання результатів проведення контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів

Контроль за вчиненням злочину є тим засобом, що застосовується для зібрання доказів причетності особи до вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину. При цьому, як ми з'ясували, наркозлочинам значною мірою властивий латентний характер, що посилює актуальність провадження досліджуваних нами засобів протидії цим злочинам як таких, що саме і забезпечують переважно доказову «базу».

Відтак, контроль за вчиненням кримінальних правопорушень, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини, не є самоціллю, а є засобом для розв'язання завдань кримінального провадження, що, у свою чергу, обумовлює необхідність розгляду питання про забезпечення доказового значення результатів проведення такого контролю. Цілком слушно Л. Лоневський вказує, що «використання результатів ОРД у кримінальному провадженні вже

тривалий час виступає предметом досліджень, які проводилися як із позицій теорії ОРД так і з позицій кримінального процесу та криміналістики» [2, с. 238].

Відзначимо, що правовою основою використання як доказів результатів проведення контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини, виступають нормативні приписи, закріплені у таких нормативно-правових актах (наголосимо, що у першому розділі цього дослідження ми висвітлювали питання нормативно-правового забезпечення контролю за вчиненням злочину, однак у цій частині роботи ми акцентуємо увагу саме на тих положеннях законодавства, що мають безпосереднє відношення до предмета дослідження саме цього підрозділу роботи, зокрема у контексті їх можливого удосконалення з метою посилення доказового характеру результатів досліджуваних нами заходів протидії наркозлочинності):

1. Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» (так, положення цього Закону визначають можливі напрями використання результатів контролю за вчиненням злочину як доказів: для контрольованої поставки – це доказова інформація про джерела і канали незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, осіб, які беруть участь у цьому; для оперативної закупки – це доказова інформація про кримінальну протиправну діяльність, пов'язану з вчиненням наркозлочинів [3]).

2. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» (відповідно до ч. 1 ст. 10 цього Закону, матеріали оперативно-розшукової діяльності можуть бути використані, зокрема, для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні; для попередження, виявлення, припинення і розслідування кримінальних правопорушень [4].

При цьому варто наголосити на положеннях аналізованого Закону, які забороняють порушувати права людини та свободи. Так, у ч. 13 ст. 9 Закону закріплена заборона передачі та розголошення результатів оперативно-розшукової діяльності, які належать до державної таємниці, відомостей, що стосуються приватного життя людини, її честі

та гідності, окрім випадків розголошення інформації про незаконні дії особи. При цьому, отримані під час оперативно-розшукової діяльності відомості, «що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій, зберіганням не підлягають і повинні бути знищені» [4].

3. КПК України (який закріплює загальні положення про порядок проведення контролю за вчиненням досліджуваної категорії злочинів як різновиду негласних слідчих (розшукових) дій, а також вимоги до оформлення результатів таких заходів).

4. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [5].

Оскільки вказаний підзаконний нормативно-правовий акт містить детальну регламентацію порядку проведення відповідних заходів, то його положення будуть проаналізовані в частині дослідження, викладеній нижче.

Акцентуємо увагу також на тому, що означена інструкція, як вказує сама назва, відноситься до проведення негласних слідчих (розшукових) дій (регламентація яких здійснюється кримінально-процесуальним законодавством). Однак не слід забувати і про оперативно-розшукові заходи, що здійснюються в межах оперативно-розшукової діяльності спеціально уповноваженими оперативними підрозділами. Фактично правове регулювання цього питання залишається прогалиною в національній системі права, а відтак суттєво впливає на результативність оперативно-розшукової діяльності та можливості реалізації отриманих під час її здійснення результатів у кримінальному провадженні.

В означеному контексті особливої уваги потребує ухвала Фрунзенського районного суду м. Харкова від 27 квітня 2015 року у справі № 645/2210/15-к. Предметом розгляду суду стало клопотання захисника про тимчасовий доступ до речей і документів у кримінальному

провадженні за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 307 КПК України. Йшлося про тимчасовий доступ до відомчого нормативно-правового акту з обмеженим доступом, а саме до Інструкції про порядок проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки товарів, предметів, речей, послуг, документів, засобів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, у фізичних та юридичних осіб, незалежно від форм власності, що була затверджена наказом МВС, СБУ та Міністерства доходів і зборів України від 16 вересня 2013 року № 887/1384/480. При цьому в обґрунтування свого клопотання захисник вказував, що відповідно до матеріалів кримінального провадження відносно його підзахисного проведені оперативні закупівлі наркотичних засобів, які він нібито продав. При цьому означена Інструкція є обмеженою у доступі, що «підтверджується відповіддю з МВС, а законність отримання доказів обвинувачення завжди має бути предметом дослідження в суді, захисник просив клопотання задовольнити» [6].

І хоча суд не розглядав клопотання по суті, оскільки на момент розгляду підзахисний відмовився від адвоката, який відповідно втратив статус сторони кримінального провадження, порушене захисником питання є доволі важливим та потребує свого розв'язання. Цілком зрозуміло, що суто «технічні» та організаційні аспекти проведення оперативно-розшукових заходів, зокрема контролю за вчиненням злочину, можуть залишатися суто у відомчому регулюванні та мати відповідний гриф доступу, однак не менш важливим є питання забезпечення прав підозрюваного при здійсненні такої діяльності, що вимагає наявності правової підстави та загальної дескрипції у нормативно-правовому акті, який буде доступний широкому загалу. Принаймні, цього вимагає принцип правової визначеності, що є складовою частиною уже неодноразово згаданого верховенства права. Так, саме тому Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні не обмежена у доступі.

Так, у рішенні у справі Аманн проти Швейцарії (Amann v. Switzerland) Європейський суд з прав людини черговий раз відзначив, що відповідно до його усталеної практики вимога

«передбачуваності» обумовлює не просто наявність відповідного правила в законодавстві, але і передбачає його формулювання з достатньою точністю, яка дозволяє будь-якій особі регулювати свою поведінку. При цьому якщо таке правило стосується заходів таємного спостереження, то термін «відповідно до закону» не лише відсилає до національного законодавства, але також стосується якості закону, вимагаючи того, що «... у внутрішньому законодавстві має бути певний правовий захист від свавільного втручання державних органів у права... Особливо там, де повноваження виконавчої влади здійснюються таємно, ризики свавілля очевидні...» [7].

При цьому страсбурзький суд наголосив, що оскільки проведення заходів таємного спостереження не є відкритим для контролю з боку зацікавлених осіб або громадськості загалом, то повноваження, надані виконавчій владі, які були б безмежними, не відповідають принципу верховенства права. Законодавство має вказати обсяг будь-якого дискреційного права, наданого компетентним органам, та спосіб його здійснення з достатньою ясністю, враховуючи законну мету відповідного заходу, щоб забезпечити особі належний захист від свавільного втручання» [7].

До цього слід додати, що існують окремі неузгодженості між законодавством, що регламентує порядок організації та здійснення оперативно-розшукової діяльності в Україні, а також кримінально-процесуальним законодавством.

У контексті означеного з методологічного погляду буде правильним відзначити, що ми розглядаємо результати контролю за вчиненням наркозлочинів як такі, що безпосередньо отримані працівниками оперативних підрозділів, відповідно до вимог як кримінально-процесуального законодавства так і законодавства про оперативно-розшукову діяльність. Обумовлено це, в нашому випадку, тим, що такий контроль здійснюють саме працівники оперативних підрозділів, а не безпосередньо слідчий. Відповідно, вони не можуть не керуватися нормативними положеннями, викладеними у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність», які саме і визначають для працівників оперативних підрозділів порядок контролю за вчиненням злочину.

Варто наголосити, що саме на доцільності такого порядку проведення різних форм контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини, вказали респонденти [Додаток А].

Хоча ми і розуміємо, що законодавством на сьогоднішній день фактично виокремлюються два порядки проведення негласних заходів:

- порядок, визначений кримінально-процесуальним законодавством (негласні слідчі (розшукові) дії);
- порядок, визначений Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» (негласні оперативно-розшукові дії).

При цьому в окремих аспектах ці порядки вступають у конфлікт, що буде означено нижче та вказує на необхідність законодавчого узгодження вказаних колізій. Зауважимо, що наявність таких колізій вказують і результати проведеного нами анкетування [Додаток А].

Як відзначають О. Бабіков та В. Соколкін, «серед науковців та практичних працівників висловлюються думки, що використання інститутів КПК для протидії злочинності більш ефективне, ніж проведення ОРД. З вказаною тезою певною мірою можна погодитись. Отже, якщо це стосується документування окремих епізодів, злочинів, вчинених злочинцями-одинаками або групами осіб у простій формі співучасті, обмеження арсеналу правоохоронних органів можливостями КПК себе виправдовує. Проте, якщо метою правоохоронної діяльності є викриття злочинних мереж з транснаціональними зв'язками, організованих злочинних угруповань з ієрархічною структурою, значним ступенем конспірації, корупційною складовою тощо, розробка в рамках оперативно-розшукової справи є ефективнішою» [8].

Означені нормативно-правові акти є важливими з погляду забезпечення доказового характеру результатів, отриманих у процесі проведення контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини.

Наголосимо, що відповідно до абз. 6 ч. 2 ст. 99 КПК України, «матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами

з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам цієї статті, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази» [9].

Аналіз наведеного законодавчого припису дозволяє зробити наступні висновки:

По-перше, матеріали, отримані спеціально уповноваженими суб'єктами в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності, відносяться до таких процесуальних джерел доказів як документи, тобто визнаються як такий об'єкт, що містить зафіксовану відповідним чином інформацію, яка може бути використана для підтвердження/спростування фактів та/або обставин, які необхідно з'ясувати в процесі кримінального провадження.

По-друге, для набуття «якості» документу такі матеріали повинні відповідати вимогам ст. 99 КПК України. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує ч. 7 ст. 99 КПК України, яка передбачає, що «сторона зобов'язана надати іншій стороні можливість оглянути або скопіювати оригінали документів, зміст яких доводився у передбаченому цією статтею порядку» [9].

До наведеної цитати нормативного припису варто додати і нормативні положення про розсекречування матеріальних носіїв інформації щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій та регулювання забезпечення права особи на інформацію щодо проведення стосовно неї негласних (слідчих) дій, визначені Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні.

Наголосимо, що відповідно до ч. 11 і 12 ст. 290 КПК України «сторони кримінального провадження зобов'язані здійснювати розкриття одне одній додаткових матеріалів, отриманих до або під час судового розгляду. Якщо сторона кримінального провадження не здійснить розкриття матеріалів відповідно до положень цієї статті, суд не має права допустити відомості, що містяться в них, як докази» [9].

Як бачимо, наведені нормативно-правові приписи є імперативними, а тому їх недотримання спричиняє відповідні процесуальні наслідки – в нашому випадку, це, зокрема, невизнання матеріалів,

отриманих у процесі контролю за вчиненням наркозлочинів, як доказів, що зводить нанівець роботу працівників органів правопорядку та у більшості випадків призводить до невизнання особи винною фактично через неналежну процесуальну діяльність державних органів.

Так, у рішенні у справі від 29 квітня 2020 року № 428/8931/15-к Верховний Суд колегією суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду вказав наступне: «Суд вважає недопустимим протокол за результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії – зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж від 09 червня 2015 року та копії CD-R диску від 10 травня 2015 року № 373, – оскільки клопотання слідчого про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій від 06 травня 2015 року та ухвала слідчого судді Апеляційного суду Харківської області від 07 травня 2015 року № 5901т про надання дозволу на втручання у приватне спілкування, а саме зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, не були відкриті стороні захисту під час досудового розслідування відповідно до положень ст. 290 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). У зв'язку з цим суд визнав недопустимими і похідні докази, а саме протокол огляду від 23 червня 2018 року протоколу за результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії від 09 червня 2015 року зі стенограмами телефонних розмов та протокол огляду від 23 червня 2015 року копії CD-R диску від 10 травня 2015 року № 373» [10].

У цитованій справі суд визнав недопустимим не тільки протокол за результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії, але й похідні докази, що є цілком логічним, зважаючи на доктрину «плодів отруйного дерева» (fruit of the poisonous tree): отруйне дерево дає такі ж плоди, відтак докази, отримані від неналежного доказу, не можна розцінювати як докази. Ця доктрина була сформульована Європейським судом з прав людини у низці справ, серед яких слід згадати і справи проти України – це «Балицький проти України» (Balitskiy v. Ukraine) [11], «Нечипорук і Йонкало проти України» (Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine) [12], «Шабельник проти України» (Shabelnik v. Ukraine) [13], «Яременко проти України» (Yaremenko v. Ukraine) [14].

І як правильно відзначає Ю. Циганюк, «доктрина «плодів отруйного дерева» має наступне процесуальне значення:

1) через процесуальну діяльність уповноважених КПК України посадових осіб з визнання доказів недопустимими;

2) як відсутність фактичних даних у кримінальному провадженні (оскільки відсутня одна із властивостей доказів у кримінальному провадженні)» [15, с. 64].

Слід наголосити, що визнання недопустимим протоколу за результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії через нерозкриття її стороні захисту під час досудового розслідування відповідно до положень ст. 290 КПК України, відносно часто трапляється у практиці Верховного Суду.

Характеризуючи наведену ознаку, варто згадати і про позитивну практику національних судів щодо використання результатів проведення контролю за злочином як доказу у кримінальному провадженні.

Так, Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у постанові від 9 вересня 2021 року (справа № 467/1476/19) відзначив наступне: «з матеріалів кримінального провадження видно, що в основу обвинувачення ОСОБА_1 у незаконному придбанні, зберіганні, перевезенні з метою збуту та незаконному збуті особливо небезпечних наркотичних засобів, а також у повторному незаконному придбанні, зберіганні, перевезенні з метою збуту та незаконному збуті наркотичних засобів заарештованій особі «ОСОБА_2» були покладені, зокрема, дані постанов прокурора про проведення контролю за вчиненням злочинів та дані протоколів про результати проведення цієї НСРД, у яких детально зафіксовано хід оперативних закупок ...» [16].

Як бачимо, Касаційний кримінальний суд підтвердив висловлену нами гіпотезу про те, що саме результати контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини, значною мірою забезпечують доказову базу доведення вини особи у вчиненні досліджуваної нами категорії злочинів.

Наголосимо, що саме ці результати намагався дискредитувати і захисник винного, вказуючи на те, що «стороні захисту при завершенні досудового розслідування не були відкриті в порядку ст. 290

КПК України результати НСРД, натомість їх надано лише під час судового розгляду, що порушило право обвинуваченого на захист» [16], однак Суд визнав ці твердження неспроможними.

У контексті означеного нами, заслуговує на увагу і висновок Касаційного кримінального суду про те, що «докази, на яких ґрунтується обвинувачення, були отримані в порядку, визначеному КПК, вони узгоджуються між собою, були предметом безпосереднього дослідження суду, не викликають сумніву в законності їх отримання» [16].

Як бачимо, основний акцент зроблено на необхідності дотримання вимог КПК України.

По-третє, для набуття «якості» документу такі матеріали повинні бути зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог, що містяться у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Відзначимо необхідність реалізації принципу законності. При цьому зміст цього принципу не можна зводити до вузького його розуміння у контексті «точного і неухильного дотримання букви закону». Так, наприклад, на думку Н. Панова, сутністю режиму законності є необхідність для всіх органів публічної влади та їх посадових осіб при виконанні своїх повноважень дотримуватись жорстких, неухильних вимог букви й духу закону, а також створення атмосфери впевненості кожного громадянина у гарантованості свого правового статусу та невідворотності юридичної відповідальності за вчинене правопорушення [17, с. 48].

Така інтерпретація законності є доволі вузькою та ґрунтується на нормативістському типі розуміння права, властивому радянській юриспруденції та від якого намагається відійти вітчизняна правова доктрина та юридична практика (чинне національне законодавство значною мірою відійшло від означеного сприйняття права).

На сьогодні, принцип законності є складовою верховенства права та інтерпретується через нього. Наявність самого лише акту з назвою «закон» не є достатньою підставою визнання діяльності органів державних органів як такої, що здійснюється згідно з законом. Так, наприклад, у рішенні у справі «Копп проти Швейцарії» (Корр v. Switzerland), Європейський суд з прав людини наголосив, що вираз «відповідно до закону» вимагає, по-перше, щоб оскаржуваний захід

мав певну основу у національному законодавстві; він також посиляється на якість закону, про який йде мова, вимагаючи, щоб він був доступним для відповідної особи, яка, крім того, має бути в змозі передбачити його наслідки для нього, і сумісний з верховенством права [18]. Доволі системно і чітко ця складова верховенства права та «якості» закону викладена у праці судді Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду Я. Берназюка. На думку зазначеного правника, з якою ми цілком погоджуємося і яка ґрунтується на аналізі практики як національних судових органів так і практики Європейського суду з прав людини, «законодавчий акт, який містить норму, що не сформульована з достатньою мірою якості, а також не дозволяє особі регулювати (впорядкувати) свою поведінку та передбачати (без зайвої складності або отримавши, при потребі, відповідну консультацію) наслідки такої поведінки, не володіє повною мірою такою ознакою як обов'язковість (не може розглядатись як «право»)» [19].

Характеризуючи означену вимогу – необхідність дотримання положень Закону «Про оперативно-розшукову діяльність», – окрему увагу варто зосередити на тому, що в чинній редакції (після внесення змін у 2012 році) одним із принципів оперативно-розшукової діяльності визначено принцип верховенства права.

У досліджуваному контексті щодо значимості правовладдя варто погодитись із вітчизняним правником В. Круглим відносно того, що «важливість якісного нормативно-правового регулювання оперативно-розшукової діяльності на основі конституційного принципу верховенства права диктує необхідність більш повно враховувати специфіку правових відносин, що виникають у процесі оперативно-розшукової діяльності» [20, с. 145].

Хоча слід вказати, що не зрозуміло, чому автор називає означений принцип конституційним (він є складовою національної системи права загалом, а не тільки конституційного права; навіть те, що принцип верховенства права закріплений у ст. 8 Конституції України не робить його суто принципом конституційного права, бо за такою логікою принцип верховенства права можна називати і оперативно-розшуковим, виходячи з його закріплення у ст. 4 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»).

Зміст принципу, що розглядається, доволі чітко та системно викладено у доповіді Венеційської комісії, у якій здійснено комплексний компаративний аналіз різних принципів різних держав на предмет їх подібності з правовладдям. Відповідно до цієї доповіді, зміст верховенства права має включати в себе такі положення:

- законність;
- правова визначеність;
- неприпустимість свавілля;
- доступ до правосуддя;
- дотримання прав людини;
- заборона дискримінації, рівність перед законом [21].

Майже всі названі складові пов'язані зі здійсненням оперативно-розшукової діяльності та здійсненням негласних слідчих (розшукових) дій.

Не можна також не відзначити, що принципи оперативно-розшукової діяльності (як і принципи кримінального провадження) відіграють важливу роль у правовому регулюванні відповідних відносин, маючи наступні характеристики:

- є вихідними положеннями, відповідно до яких та у контексті яких інтерпретуються усі норми, що визначають порядок здійснення оперативно-розшукової діяльності (кримінального провадження);
- є гарантією правомірності діяльності спеціально уповноважених державних органів;
- саме принципи є засобом розв'язання контрадикцій в законодавстві тощо (водночас, наголосимо, що ми не ведемо мову про прогалини у законодавстві, оскільки застосування аналогії права у визначенні порядку здійснення негласних заходів навряд чи є правомірним, навіть виходячи з відзначеного нами положення про необхідність діяльності органів публічної влади в межах повноважень, що передбачені законом);
- «відображають соціальну значимість ОРД, визначають структуру і зміст форм діяльності оперативних підрозділів, правове застосування негласних заходів і засобів, спрямування ОРД на виконання завдань кримінального судочинства, отримання інформації в інтересах безпеки суспільства й держави» [22, с. 259].

У зв'язку з вищевикладеним, доцільно відзначити, що результати, отримані в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності, застосовуються у кримінальному провадженні за певних умов, до яких слід віднести наступні: «коли їх дійсність та об'єктивність можливо довести і перевірити у ході інших слідчих і судових дій на стадіях досудового розслідування та судового розгляду, а також за допомогою відповідної судової експертизи, в процесі доказування по кримінальному провадженню у відповідності до положень кримінального процесуального законодавства, що регламентують збирання, перевірку та оцінку доказів» [23, с. 216].

Загалом, варто вказати, що результати контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини, можуть бути використані з наступною метою:

- отримання доказової інформації про причетність особи/осіб до вчинення злочину/злочинів (відповідно, результати оперативно-розшукових заходів використовуються як докази);
- виявлення співучасників та/або з'ясування інших фактичних даних, зокрема, щодо механізму здійснення злочинної діяльності, способу, часу, місця (як самої злочинної діяльності так і місце зберігання наркотичних і психотропних речовин) тощо;
- виявлення можливих свідків злочинної діяльності.

Означена мета використання результатів контролю за вчиненням наркозлочинів є основою виокремлення відповідних напрямів використання цих результатів у кримінальному провадженні.

При цьому варто погодитись з вітчизняним науковцем Н. Гуменною відносно того, що у ході використання матеріалів, отриманих у процесі оперативно-розшукової діяльності, у роботі слідчого важливо звести до мінімуму розшифровку «негласних сил, засобів і методів оперативно-розшукової діяльності, усунення обставин, що можуть заважати передачі необхідних даних до органів досудового розслідування» [23, с. 218].

Однак, наголосимо черговий раз на необхідності інформування сторони захисту про результати контролю за вчиненням злочину, що належним чином були розсекречені, інакше це буде суттєвим порушенням вимог кримінально-процесуального законодавства.

В означеному контексті варто згадати заяву Станіслава Федорівича Денисюка, подану 6 квітня 2019 року, що перебуває на розгляді Європейського суду з прав людини. Заявник порушує питання про наявність порушення прав, гарантованих ст. 8 Конвенції, зокрема, чи були призначені щодо нього негласні слідчі заходи законними та необхідними в демократичному суспільстві.

Заява стосується невідповідності, за твердженням заявника, негласних слідчих (розшукових) заходів, яким його було піддано в рамках кримінального провадження проти нього, з правами, гарантованими статтею 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Заявник був очільником податкової адміністрації. Він обвинувачувався у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з корупційною схемою, до якої задіяна значна кількість фігурантів. 8 жовтня 2018 року Генеральна прокуратура повідомила заявника поштою про те, що щодо нього в ході розслідування його справи були вжиті негласні слідчі заходи. Згодом йому додатково повідомили, що заходи, про які йдеться, полягали в «аудіо- та відеоспостереженні [невстановленого] місця»; що зібраний матеріал не мав доказової цінності; і що він, таким чином, був знищений.

Заявник, який підозрював, що ці негласні заходи здійснювались під час його перебування у слідчому ізоляторі, у тому числі й під час зустрічей з адвокатами, подав до прокуратури та суду низку запитів з вимогою надати додаткову інформацію та пояснити, яким чином було забезпечено конфіденційність його спілкування із захисниками в контексті негласних слідчих (розшукових) дій. Однак, такі запити були безуспішними (або проігноровані, або відхилені в переважній більшості з посиланням на відсутність законних підстав їх розглядати, на конфіденційність запитуваної інформації або її знищення). Окремі аспекти цієї справи періодично висвітлюються у засобах масової інформації. Однак, справа ще не комунікована Європейським судом з прав людини.

В означеному контексті окремої уваги потребує питання особливостей та порядку використання при доказуванні наркозлочинів електронних документів.

Варто наголосити, що цей напрям наукових досліджень має стати одним із досліджуваних у правовій науці, особливо зважаючи на перманентний розвиток інформаційних технологій, які активно використовуються для полегшення вчинення злочинів загалом і наркозлочинів зокрема [24, с. 119].

Окремі аспекти означеної проблематики були нами висвітлені, зокрема, у контексті використання інформації, наявної в мобільному пристрої та визначено процесуальний алгоритм дій виявлення, фіксації та вилучення криміналістично значущої інформації з мобільного пристрою, а також щодо застосування необхідних методів (рис. 3.1) [25, с. 120–121].

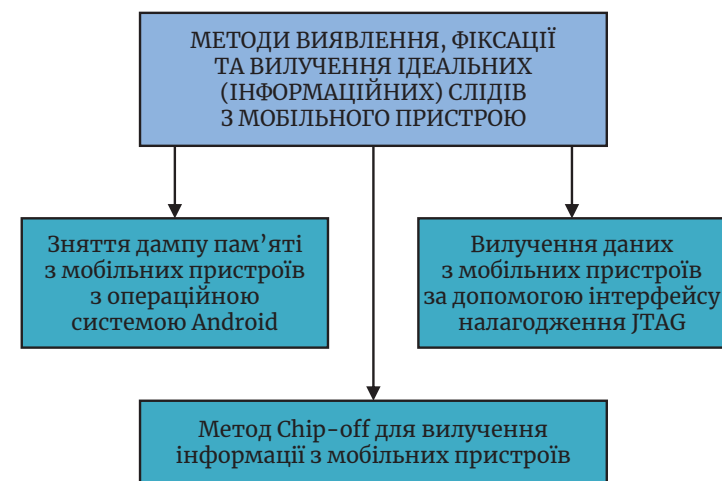

Рис. 3.1 – Методи виявлення, фіксації та вилучення ідеальних (інформаційних) слідів з мобільного пристрою

При цьому до основних чинників, що сприяють вчиненню наркозлочинів, відносять:

- неналежне правове забезпечення інформаційних відносин;
- відсутність територіальних обмежень;
- неконтрольоване поширення інформації про наркотичні засоби і психотропні речовини через інтернет;

– активне поширення анонімних грошових переказів, зокрема, ринку криптовалют [25, с. 122].

Додамо також, що «необхідно здійснити заходи щодо розбудови нормативно-правової бази та розповсюдження передового досвіду з тактики та методу пошуку, фіксації та аналізу оперативно значущої інформації. Так, у Кримінальному процесуальному кодексі немає чіткого визначення поняття електронного документа, проте є визначення документа, як джерела доказу. Визначення документа у КПК є вужчим ніж поняття документа згідно Закону України «Про інформацію» та електронного документа згідно Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» [25, с. 122].

Висвітлюючи проблематику перспектив забезпечення доказового значення результатів проведення контролю за вчиненням наркозлочинів, не можна не відзначити, що відповідно до ст. 84 КПК України доказами в кримінальному провадженні є ті фактичні дані, що отримані відповідно до вимог саме КПК України. Окрім цього, згідно з положеннями, викладеними у ч. 3 ст. 214 КПК України, «здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених цією частиною, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду)» [9].

Системний аналіз наведених нормативних приписів, а також положень Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» дозволяє погодитись з вітчизняним правником С. Іллюком відносно того, що проблемою для учасників кримінального провадження є «можливість використання матеріалів ОРД як доказів у межах кримінального провадження, а також законність проведення ОРЗ, та продовження ведення оперативно-розшукових справ (ОРС) після реєстрації кримінального провадження за відповідним фактом, а також – законність матеріалів, зібраних оперативними підрозділами» [26].

Автор, крім іншого, зауважує, що в умовах отримання працівниками оперативних підрозділів інформації щодо злочинів, що

готуються, чи дані, які можуть вказувати про вчинення злочину, і при цьому не направляють матеріали органам досудового розслідування «для реєстрації кримінального правопорушення на підставі частини 3 статті 7 Закону, і продовжують у межах ОРС проводити ОРЗ, в подальшому ставиться під сумнів законність і допустимість таких матеріалів під час судового розгляду» [26].

З наведеними словами ми цілком погоджуємось і акцентуємо увагу на необхідності внесення змін до чинного законодавства щодо регулювання порядку провадження негласних заходів.

Таким чином, контроль за вчиненням злочину має відбуватися суто в межах кримінального провадження, а матеріали отримані як результат проведення такого контролю мають бути розсекречені та повідомлені стороні захисту (підозрюваний, захисник) та особі, права якої були тимчасово обмежені, інакше їх не можна використовувати в кримінальному провадженні як докази для доведення вини особи.

3.2. Забезпечення безпеки осіб, які залучаються до проведення контролю за вчиненням наркозлочинів

Одним із важливих факторів ефективності проведення контролю за вчиненням наркозлочинів є забезпечення безпеки для життя і здоров'я усіх осіб, які залучаються до проведення досліджуваної негласної слідчої (розшукової) дії (наголосимо, що контроль за вчиненням злочину є різновидом негласних слідчих (розшукових) дій, на що вказує назва § 3 глави 21 КПК України, у якому й міститься ст. 271, у якій закріплено інститут контролю за вчиненням злочину).

Необхідно відзначити, що чинниками небезпеки для таких осіб може бути низка об'єктивних та суб'єктивних обставин. Серед факторів зовнішнього характеру можна відзначити протиправне втручання у проведення контролю за вчиненням наркозлочинів з боку осіб, зацікавлених у певних результатах кримінального провадження. Серед факторів внутрішнього характеру – неналежна правова, організаційно-тактична та матеріально-технічна підготовка до проведення заходу з боку слідчого та оперативних працівників.

Якщо подолання внутрішніх факторів відбувається через додержання законності, правового забезпечення заходу, наявності теоретичних знань та практичних навичок у осіб, які організують та проводять означений контроль, то подолання зовнішніх факторів потребує окремого правового, організаційно-тактичного та матеріально-технічного забезпечення [27, с. 157].

Слід наголосити, що проблема безпеки осіб набуває важливого значення через іманентність наркозлочинам організованого характеру, що ми відзначали вище. Окрім цього дохід від такої злочинної діяльності є доволі значним і часто використовується і для «виплат» працівникам органів правопорядку. Перманентно в засобах масової інформації повідомляється про викриття наркодилерів, серед яких є і колишні працівники органів правопорядку. Так, наприклад, інформацію про це наводить Департамент внутрішньої безпеки Національної поліції України на своїй сторінці у мережі Facebook: «стійке злочинне угруповання організував 52-річний мешканець міста Кременчук, який залучив до кримінальної справи майже два десятки осіб – чоловіки та жінки, віком 27–52 роки, та налагодив процес виготовлення і розповсюдження наркотиків у регіоні. Серед викритих дилерів – колишні працівники міліції» [45]. У Бердичеві викрили групу наркодилерів, серед яких – колишній поліцейський [29].

Відзначимо, що станом на 2022 рік основним нормативно-правовим актом, який регулює відносини щодо забезпечення безпеки тих осіб, які залучаються до виконання завдань кримінального судочинства, є Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 року. Визнаючи позитивним наявність такого законодавчого акту, водночас, не можемо не відзначити й на його певні недоліки, зокрема, щодо проблемних аспектів визначення осіб, які підлягають такому захисту, визначення підстав, наявність яких дозволяє реалізувати право на забезпечення безпеки шляхом застосування заходів, передбачених цим Законом, через з'ясування реальних ризиків для безпеки відповідних осіб.

Зважаючи на означене, в цілому можна погодитись з народними депутатами – авторами проєкту Закону, що має однойменну

назву з нині чинним законом, поданого до Верховної Ради України у 2018 році, які у пояснювальній записці до цього проєкту вказують наступне: «Після неодноразового внесення змін і доповнень до Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», його чинні норми все ж не визначають правові основи здійснення забезпечення безпеки та не дають змоги оптимізувати правові, організаційні та технічні заходи при організації та здійсненні заходів безпеки, позбавитися невластивих функцій органів, що здійснюють заходи безпеки» [30]. Хоча не можна не вказати, що законопроєкт було відкликано авторами, однак сама проблема безпеки учасників кримінального провадження залишається вкрай актуальною.

Доречно також відзначити, що у вказаній Пояснювальній записці до проєкту Закону наводяться доволі важливі статистичні дані: «У 2017 р. в Україні здійснюються довготривалі заходи захисту стосовно близько 300 осіб (понад чверть з них не є свідками, а є працівниками суду або правоохоронних органів)» [30].

Слід також вказати на те, що відносно питання забезпечення безпеки саме працівників органів правопорядку, то нині є чинним Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», який передбачає сукупність заходів державного захисту суддів та працівників апаратів судів, а також працівників правоохоронних органів «від перешкоджання виконанню покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав, а так само від посягань на життя, здоров'я, житло і майно зазначених осіб та їх близьких родичів у зв'язку із службовою діяльністю цих осіб» [31].

Основною метою, яка ставилась авторами на той час ще проєкту цього закону – це не навести перелік правоохоронних органів, а передбачити заходи забезпечення працівників тих органів, які найбільш часто потрапляють в небезпеку через свою діяльність. На цьому наголосив один із розробників, відповідаючи на критику щодо назви нормативно-правового акту та переліку тих органів, щодо працівників яких (та їх близьких родичів) має здійснюватися державний захист. «Частина труднощів при підготовці цього проєкту

полягала в тому, що сьогодні в теорії й на практиці не вироблене чітке визначення поняття «правоохоронні органи» [32, с. 29], – відзначив на засіданні Верховної Ради України В. Слесаренко.

При цьому, як і з попереднім нормативно-правовим актом, в означеному є ті положення (або наявні прогалини), що не дозволяють здійснювати ефективно захист відповідних осіб.

Так, варто згадати наступне положення з рішення Ради Суддів України від 26 жовтня 2018 року № 65 «Про заходи забезпечення безпеки судів і суддів, охорони судів та осіб, котрі беруть участь у здійсненні судочинства», у якому йдеться про неефективність реалізації положень Закону, який регулює відносини щодо захисту працівників правоохоронних органів, означений вище.

До цього слід додати також і відсутність належної наукової розробки означеного нами питання. Хоча окремі аспекти тематики забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, були присвячені роботи М. Азарова, О. Бандурки, В. Бахіна, В. Весельського, В. Войникова, М. Водька, В. Галагана, Я. Давидова, О. Єпіхіна, Є. Жарікова, В. Зеленецького, Н. Карпова, І. Козаченка, Є. Кондратьєва, М. Куркіна, А. Мовчан, Н. Пелипенко, С. Стахівського, В. Тертишника, Ю. Черкасова, С. Яніна та ін.

Однак, проблематика тактичного, матеріально-технічного забезпечення безпеки осіб, що залучаються до проведення контролю за вчиненням наркозлочинів залишається малодослідженою та потребує комплексного пізнання.

У цій частині дослідження ми окреслимо основні положення, що можуть бути основою для подальшої ґносеології безпеки осіб, які залучаються до виконання завдань кримінального правосуддя, у тому числі й працівників органів правопорядку.

Правовою основою забезпечення безпеки осіб, які залучаються до проведення контролю за вчиненням злочинів, кримінальних правопорушень, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини, є (наголосимо, що у цьому підрозділі ми акцентуємо увагу не на нормативно-правовій основі проведення контролю за вчиненням наркозлочинів загалом, що було зроблено вище у підрозділі 1.2.; безпосереднім предметом пізнання є саме суспільні відносини,

пов'язані з захистом осіб, що залучаються до виконання завдань кримінального судочинства):

– Конституція України, норми якої закріплюють людські права та обов'язки держави щодо їх забезпечення. Загалом слід пам'ятати, що норми Конституції України є нормами прямої дії. Це положення закріплене у ст. 8 Основного закону. Відповідно до нього не треба наявності якихось інших нормативно-правових актів для того, щоб у випадку порушення прав людини особа могла звернутись до суду за захистом порушеного права. Цей припис є наслідком дії принципу верховенства права (що також закріплений у ст. 8 Конституції України). Права людини мають пріоритет за обставин контрадикції між вимогами прав людини та текстом нормативно-правового акту, у тому числі й закону.

Наведене положення повною мірою відповідає тому значенню, що має Конституція України як Основний закон та доктрині конституціоналізму: Конституція і є тим засобом, що обмежує органи публічної влади;

– Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 року (на чому наголошувалось вище);

– Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року (на чому наголошувалось вище); при цьому слід відзначити, що останні два Закони були прийняті в один день, що цілком логічно, зважаючи на спільну мету правового регулювання, однак різних осіб, які мають право на відповідний захист;

– Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року, який передбачає кримінальну відповідальність за неправомірні діяння у сфері діяльності правоохоронних органів;

– КПК України, що визначає порядок здійснення контролю за вчиненням злочинів (у тому числі кримінальних правопорушень, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини) як негласну слідчу (розшукову) дію;

– Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року, який встановлює порядок провадження

оперативно-розшукових заходів, а також містить приписи про сприяння здійсненню оперативно-розшукової діяльності, зокрема, заборону залучати до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності осіб, професійна діяльність яких пов'язана зі збереженням професійної таємниці, якщо таке співробітництво буде пов'язано з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру [4].

Окрім цього саме у цьому Законі визначаються основи соціального та правового захисту працівників оперативних підрозділів (ст. 12 Закону) та основи соціального та правового захисту осіб, що залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності (ст. 12 Закону).

Наведений перелік нормативно-правових актів, які тією чи іншою мірою регулюють суспільні відносини щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у проведенні контролю за вчиненням наркозлочинів, дозволяє зробити висновок про відокремлене законодавче забезпечення таких суб'єктів:

1) суб'єктів органів правопорядку (слідчий, прокурор, працівник оперативного підрозділу), суддів та їх близьких родичів;

2) інших осіб, які залучаються до проведення контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини.

Вважаємо, що такий поділ є правильним та відповідає досвіду забезпечення безпеки осіб-учасників кримінального провадження в зарубіжних державах.

У наведеному контексті варто згадати правове регулювання захисту свідків у Сполучених Штатах Америки. У цій державі ще у 60–70-х роках ХХ століття була запроваджена Федеральна програма захисту свідків, фінансування якої здійснюється за рахунок державного бюджету. Організаційні та процедурні аспекти застосування заходів безпеки свідків визначаються окремою главою Зводу законів Сполучених Штатів Америки, яка передбачає «порядок, підстави та види заходів забезпечення безпеки. ...Крім Зводу Законів США порядок застосування заходів безпеки регламентується Законом про захист жертв і свідків злочинів, а також Законом про посилення безпеки свідків» [33, с. 245–246].

Застосування заходів щодо забезпечення безпеки особам, які беруть участь у кримінальному судочинстві, є на сьогодні доволі ustalеним соціально-правовим явищем, що має свою історію генези та розвитку. Як відзначає О. Гриньків, у 60-х роках ХХ століття головний учасник італо-американської мафії Джозеф Валачі вирішив свідчити в суді Сполучених Штатів Америки про внутрішню структуру мафії взамін на отримання особистих охоронців довічно. У зв'язку з цим найбільшого досвіду у проведенні досліджуваних заходів на сьогоднішній день мають правоохоронні органи уже згаданих Сполучених Штатів Америки, які змогли сформувавши ефективну та надійну систему забезпечення безпеки свідків і потерпілих [34, с. 90].

На сьогодні подібні програми запроваджено і вони ефективно функціонують у багатьох державах Європи.

Відзначимо, що доволі системно питання позитивного досвіду Сполучених Штатів Америки щодо функціонування Федеральної програми захисту свідків висвітлили вітчизняні правники О. Гриньків і А. Ляш у монографічному дослідженні [35]. Про окремі аспекти реалізації означеної програми вказували неодноразово і зарубіжні автори [36]. Тому ми не будемо детально зупинятися на аналізі усіх аспектів означеної проблематики, яка перманентно є об'єктом інтенції вітчизняних правників, а зосередимо увагу на тих із них, що є визначальними у контексті нашого предмета пізнання та можуть бути удосконалені для підвищення ефективності протидії наркозлочинам.

Загалом, аналіз законодавства щодо забезпечення безпеки осіб, які залучаються до проведення контролю за вчиненням наркозлочинів, дозволяє відзначити певною мірою системний підхід до правового регулювання цих відносин.

З позитивної сторони слід відзначити наявність законодавчої дефініції поняття забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, що наводиться в однойменному законі. Так, відповідно до ст. 1 цього Закону «забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовому розгляді кримінальних

провадженнь, – це здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя» [37].

Хоча варто погодитись з низкою вітчизняних науковців щодо необхідності коригування наведеного визначення через його недосконалість. Так, *по-перше*, вважаємо неправильним використання в наведеній дефініції поняття «правоохоронні органи» як такого, що не має чіткого змісту (наголосимо, що ми ведемо мову про його використання у тексті Закону і стосується випадку визначення суб'єктів, що мають здійснювати захист осіб, що залучаються до здійснення кримінального судочинства).

У дисертаційній роботі А. Кучука, присвяченій теоретичним аспектам правоохоронної діяльності, автор цілком слушно, на нашу думку, відзначав, що означений термін «правоохоронні органи» є евфемізмом для поняття «каральні органи», вказуючи, що «не досить правильно називати суб'єктів правоохоронної діяльності каральними органами, визнаючи при цьому їх фактичну незалежність від «інших органів держави або, принаймні, їх автономність», обов'язок «керуватися лише законом та вищими інтересами держави» та той факт, що ці органи «в демократичній державі орієнтовані на захист інтересів суспільства, в якому вони функціонують» [17, с. 64], або ж «силовими структурами» [38, с. 55, 65–66].

Цей термін не властивий західній правовій традиції, яка послуговується окремими назвами окремих органів публічної влади, зокрема і виконавчої: прокуратура, поліція, служба безпеки тощо. І це цілком відповідає теорії прав людини, сформованій на початку другої половини ХХ століття, відповідно до якої саме держава в особі переважно органів виконавчої влади є потенційним порушником людських прав, тому цілком закономірно, що не можна називати правоохоронними органи, які й порушують ці права (право не може не ґрунтуватися на людських правах, тому й верховенства права не може бути у суспільстві, в якому ці права не забезпечуються державою, яка є їх адресатом, людським правам відповідає обов'язок держави).

Більше того, коли саме держава, на яку покладається обов'язок щодо визнання і забезпечення прав людини, порушує права, то особа може захистити їх завдяки суду, який у такому випадку і може розглядатися як той орган, що охороняє права (а, відтак, і право; імплементує принцип верховенства права). А у вітчизняній доктрині суд доволі часто не відносять до правоохоронних органів (на що вказує навіть назва означеного вище Закону, який визначає забезпечення безпеки правоохоронних органів). Черговий раз наведемо положення, обґрунтовані вітчизняним правником: «раби, *порушуючи закони рабовласницької держави* (так зване рабовласницьке право), *боролися за свободу, право*. Афроамериканці також порушували закон, відстоюючи своє право на честь і гідність, на повагу, на рівноправ'я, Працівники страйкували, «бунтували», виборюючи комплекс соціально-економічних прав. Вчинюючи злочин (відповідно до юридичних норм) проти держави, вони відстоювали право, чинили правомірно» [39, с. 16].

До цього варто додати й той факт, що у тексті Конституції України термін «правоохоронні органи» вжито лише один раз (у ст. 17), що було здійснено ще у 1996 році. Нині, вносячи зміни до Основного закону, законодавець використав інший термін – органи правопорядку (ст. 131–1) [40], хоча термін «правоохоронні органи» є відносно ustalеним саме в правничій науці. Тому у цій роботі ми послуговуємось як цим терміном так і терміном «органи правопорядку» значною мірою для уникнення повторення та використання синонімії. Хоча, визнаємо, що в подальшому більш доцільно застосовувати саме поняття «органи правопорядку» або, що більш доречно, вказувати на назву конкретного органу, на який покладено відповідні повноваження.

По-друге, визначаючи заходи, які можуть бути застосовані до осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, законодавець називає два з них та використовує словосполучення «та інших заходів», що обумовлює необхідність тлумачення цього припису, яке може бути неоднозначним в правничій діяльності (особливо за умови невизначеності суб'єкта інтерпретації приписів цього Закону), а відтак, не відповідає вимогам юридичної визначеності та правилам юридичної техніки.

Окрім цього, виокремлення «правових, організаційно-технічних та інших заходів» призводить до виникнення питання про те, чи можуть бути «організаційно-технічні та інші заходи» правовими, чи ні? І якщо вони не правові, то як їх може здійснювати орган державної влади, який зобов'язаний діяти суто в межах повноважень, передбачених законом (наголосимо, законом, а не законодавством)? Перелік таких заходів обов'язково має бути передбачений у тексті нормативно-правового акту, а саме закону, який повинен визначити і основні засади їх застосування, підстави, загальний порядок тощо. При цьому сам процес може визначатися і підзаконним актом, що має обмежений доступ. Однак, усі ці заходи є правовими.

Водночас, позитивним у законодавчій дефініції є перелік можливих об'єктів посягання (і, відповідно, об'єктів захисту) – життя, житло, здоров'я та майно осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також мета заходів безпеки – «створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя» [37].

Визнаючи законодавчу дефініцію такою, що потребує удосконалення, вітчизняні правники пропонують авторські визначення. Так, наприклад, на думку В. Тertiшника, забезпечення безпеки учасників кримінального процесу є здійсненням правових, організаційно-технічних, а також інших заходів, що спрямовані на захист здоров'я, життя, житла, майна, честі та гідності вказаних осіб від злочинних посягань, метою яких є створення належних умов для ефективного здійснення правосуддя [41, с. 107]. Однак, як бачимо, дефініція цього науковця мало відрізняється від законодавчої, окрім не використання поняття «правоохоронні органи».

На нашу думку, більш вдалим є визначення, запропоноване О. Гриньків, яка вважає, що досліджуване поняття слід розуміти як виконання уповноваженими законом органами комплексу необхідних дій (заходів), спрямованих на недопущення можливості завдати шкоди учасникам кримінального судочинства, з метою належного здійснення правосуддя [42, с. 106].

У цьому визначенні відсутні ті недоліки, на яких ми наголошували, хоча використовується доволі широкий за обсягом термін «шкода» без її конкретизації, як це властиво законодавчій дефініції.

Так, шкода може бути і моральною, однак, чи доцільно в таких випадках застосовувати заходи безпеки на зразок особистої охорони чи переселення особи в іншу місцевість тощо.

Наведений нами приклад вказує і на доцільність визначення чітких орієнтирів для застосування заходів безпеки. Так, аналіз наведеного вище чинного законодавства щодо забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства дозволяє зробити висновок, що ці заходи можуть бути застосовані фактично у будь-якому кримінальному провадженні та без урахування важливості показань конкретної особи, її важливості як свідка. Можливо, виникне заперечення, що держава має забезпечити безпеку всіх осіб, незалежно від загроз для них. У цілому визнаючи обов'язок держави створювати умови для безпечного середовища існування людини, відзначимо, що у досліджуваній ситуації працівникам органів правопорядку варто зважувати на перспективи залучення відповідної особи до участі у проведенні контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини, наскільки вагомою для реалізації завдань кримінального провадження буде їх участь чи, можливо, варто обійтися без залучення додаткових осіб.

В означеному контексті варто черговий раз згадати Пояснювальну записку до проєкту Закону щодо безпеки осіб, які залучаються до виконання завдань кримінального судочинства, у якій зазначаються окремі аспекти реального стану такого забезпечення безпеки: «На практиці фізична особиста охорона не убезпечує від збройних нападів у людних місцях, підривів автомобіля чи місця проживання свідка або потерпілого. Всім відомі трагічні випадки замахів на Ігоря Мосійчука, Дениса Вороненкова, Аміну Окуєву та Адама Осмаєва. Свідки та потерпілі, яким загрожує небезпека, часто свідомо відмовляються від охорони розуміючи, що вона буде не спроможна захистити їх від цієї небезпеки» [30].

Хоча, відповідно до ч. 1 ст. 7 означеного нами Закону щодо захисту тих осіб, що залучаються до виконання завдань кримінального судочинства, до заходів забезпечення безпеки належать не тільки «особиста охорона, охорона житла і майна» і «видача спеціальних засобів

індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку», але і «заміна документів та зміна зовнішності», «зміна місця роботи або навчання», «переселення в інше місце проживання» та ін. [37].

Зрозуміло, що за такого стану система забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві потребує суттєвого переосмислення, зважаючи на практики західних держав (саме європейський вектор розвитку обрала наша держава та гармонізує національне законодавство з європейськими стандартами; додамо, що нещодавні зміни до Конституції України стосувались саме європейської ідентичності та незворотності європейського та євроатлантичного курсу Української держави [40]).

За чинним законодавством (ст. 2 Закону щодо захисту тих осіб, що залучаються до виконання завдань кримінального судочинства) суб'єктами, щодо яких здійснюється система заходів з безпеки, є:

- особи, які заявили до правоохоронного органу про кримінальні правопорушення, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини;
- особи, які в іншій формі брали участь чи сприяли виявленню, запобіганню, припиненню або розкриттю цього злочину;
- потерпілий від кримінальних правопорушень, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини;
- підозрюваний та обвинувачений;
- свідок;
- члени сімей та близькі родичі вказаних осіб.

Хоча слід вказати, що наведений перелік осіб, що підлягають державному захисту, не є вичерпним. Так, певною мірою можна погодитись з О. Ромців, яка проводила дослідження щодо забезпечення безпеки осіб у кримінальних провадженнях, пов'язаних зі злочинами у сфері службової діяльності (в межах якого здійснила анкетування), та дійшла висновків про хибність уявлень про суб'єктів такого забезпечення у контексті адвокатів: «Не знайшло своєї достатньої підтримки введення у коло осіб, які підпадають під захист, такого учасника кримінального провадження як адвокат («за» лише 10,9 % опитаних нами практичних працівників). На жаль, хибне уявлення про адвокатів, сформоване суспільством на підставі

роботи недобросовісних представників цієї професії, а також короткозорість законодавця у цьому питанні позбавило можливості адвокатів отримувати таку підтримку з боку держави» [43, с. 491].

Ю. Крамаренко також вказує на осіб, які повинні підлягати державному захисту у зв'язку з їх залученням до здійснення кримінального судочинства, зокрема йдеться про осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з органами правопорядку, тобто такі, які не мають певного процесуального статусу [44, с. 9].

Слід акцентувати увагу, що означене Ю. Крамаренко положення повною мірою стосується кримінальних проваджень, пов'язаних із учиненням кримінальних правопорушень, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини. Хоча певною мірою це питання і врегульоване приписами Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», однак означена проблематика потребує комплексного підходу та цілеспрямованого матеріально-технічного забезпечення з коштів державного бюджету (законодавство про оперативно-розшукову діяльність визначає суб'єктом забезпечення безпеки особи, що конфіденційно співробітничала з оперативним підрозділом, відповідний підрозділ).

У цьому ж контексті варто вказати і на той факт, що чинне законодавство, яке регулює відносини забезпечення безпеки осіб, що залучаються до кримінального судочинства, передбачає цілу низку суб'єктів забезпечення такої безпеки. Так, відповідно до ч. 3 ст. 3 означеного вище Закону, який визначає порядок захисту тих осіб, які залучаються до виконання завдань кримінального судочинства, «здійснення заходів безпеки покладається за підслідністю на органи служби безпеки, Державного бюро розслідувань, органи внутрішніх справ, органи Національної поліції або Національне антикорупційне бюро України, у складі структур яких з цією метою створюються спеціальні підрозділи» [37].

До цього варто додати (в аспекті предмета нашого пізнання), що рішення про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у контролі за вчиненням злочину, приймається слідчим, прокурором, судом, які здійснюють кримінальне провадження щодо наркозлочинів, а також підрозділом чи органом, який наділений

повноваженнями здійснювати оперативно-розшукову діяльність, відносно тих осіб, які брали участь або сприяли виявленню, попередженню, припиненню кримінальних правопорушень [27, с. 121].

У цьому контексті заслуговує на увагу зарубіжний досвід. Знову таки, у згаданому вище проєкті Закону щодо захисту тих осіб, які залучаються до виконання завдань кримінального судочинства, суб'єкти законодавчої ініціативи пропонували створити єдиний орган, який і буде наділений повноваженнями щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь в кримінальному судочинстві (і в контролі за вчиненням наркозлочинів, зокрема – Д.Г.). Саме на цей орган має виділятися єдине фінансування, спрямоване на вжиття заходів безпеки до відповідних осіб.

Можливим і доволі обґрунтованим є підхід щодо поділу програм застосування заходів безпеки до осіб, які потребують захисту, за критерієм природи та характеру загроз на:

- програму захисту першого рівня;
- програму захисту другого рівня [30].

Програма захисту першого рівня є більш простою і не потребує значних асигнувань та, відповідно, може реалізовуватися тими органами, які є суб'єктами забезпечення безпеки відповідно до чинного на сьогодні законодавства.

Програма захисту другого рівня має перебувати у виключних повноваженнях створеного єдиного органу забезпечення безпеки осіб, що залучаються до кримінального судочинства. Ця програма передбачає вжиття «кардинальних» заходів захисту, що вимагають значного фінансового забезпечення. За задумом авторів проєкту закону щодо захисту осіб, які залучаються до виконання завдань кримінального судочинства, «заходи забезпечення безпеки особи відповідно до програми захисту другого рівня застосовуються виключно у кримінальних провадженнях про злочини проти основ національної безпеки України, тяжкі чи особливо тяжкі злочини, учинені організованими групами чи злочинними організаціями, злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також про корупційні правопорушення, учинені державними службовцями категорії А» [30].

Ця проблематика доволі актуальна в означеному вище контексті щодо вирішення питання про залучення особи до здійснення контролю за вчиненням наркозлочинів та значимості її показань для розв'язання завдань кримінального провадження за цими злочинами.

Варто наголосити, що потребує детального вивчення і питання визначення підстав для застосування заходів безпеки. Факторами прийняття такого рішення мають бути:

- реальний високий рівень загрози для життя, здоров'я та майна осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві;
- значимість показань особи для виконання завдань кримінального провадження. При цьому варто також ураховувати тяжкість злочину, щодо якого здійснюється кримінальне провадження. Це мають бути тяжкі або особливо тяжкі злочини.

Доречно також відзначити необхідність проведення системного дослідження цього питання в аспекті взаємозв'язку з інститутом угоди в кримінальному провадженні. У цьому аспекті цілком слушною є теза вітчизняного правника В. Фаринника про те, що «не всі науковці позитивно сприйняли запровадження інституту про визнання винуватості, стверджуючи, що торг щодо встановлення істини просто недоречний. Однак, коли сторона обвинувачення не має змоги встановити обставини вчиненого правопорушення без визнання підозрюваним/обвинуваченим своєї винуватості чи його співпраці у викритті кримінального правопорушення, учиненого іншою особою, угода про визнання винуватості сприяє досягненню завдань кримінального провадження» [45]. Однак окреслена проблематика не може бути здійснена в межах цього дослідження та потребує окремого комплексного пізнання.

Таким чином, забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у контролі за вчиненням злочинів за кримінальними провадженнями, пов'язаними із учиненням злочинів, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини – це здійснення спеціально уповноваженими законом органами заходів, які спрямовані на захист життя, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань під час проведення контролю за вчиненням наркозлочинів, з метою створення

необхідних умов для належного здійснення правосуддя за відповідними кримінальними провадженнями.

Висновки до розділу 3

1. Кінцевою метою проведення контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, предметом яких виступають психотропні та наркотичні речовини, є отримання доказової інформації про винуватість особи / осіб у вчиненні відповідної категорії злочинів. Тому одним із актуальних питань у цьому контексті, розв'язання якого є важливим напрямом удосконалення контролю за вчиненням наркозлочинів, є внесення змін до чинного законодавства, що регулює досліджувані суспільні відносини.

Проведене анкетування та результати аналізу практики національних судів дозволяє зробити висновок, що саме результати проведення контролю за вчиненням наркозлочинів кладуться в основу обвинувачення особи, а тому такі результати повинні відповідати всім вимогам, що висуваються до доказів, та мають переконливо вказувати на ті фактичні дані, доведення яких передбачалось перед проведенням негласних слідчих (розшукових) дій.

Напрямами використання результатів контролю за вчиненням наркозлочинів слід вважати наступні:

- 1) отримання доказів, які вказують на причетність особи/осіб до вчинення злочину/злочинів;
- 2) виявлення співучасників та/або з'ясування інших фактичних даних, зокрема, щодо механізму здійснення злочинної діяльності, способу, часу, місця (у тому числі місця знаходження наркотичних та психотропних речовин) тощо;
- 3) виявлення можливих свідків злочинної діяльності.

Оскільки фактичне провадження негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється спеціально уповноваженими суб'єктами, що визначені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», то і до проведення контролю за вчиненням наркозлочинів висуваються подвійні вимоги, які забезпечують можливість використання результатів таких заходів у кримінальному провадженні:

по-перше, такі результати мають відповідати вимогам процесуального законодавства; *по-друге*, такі результати мають відповідати вимогам Закону про оперативно-розшукову діяльність.

В умовах контрадикції між кримінально-процесуальним законодавством та окремими нормами Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», зважаючи на конституційний припис про необхідність дотримання органами публічної влади меж повноважень, визначених законом, важливим напрямом удосконалення результативності контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, предметом яких являються психотропні та наркотичні речовини, є внесення змін до чинного законодавства, що мають удосконалити:

1) порядок використання результатів, отриманих у процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності (необхідно деталізувати заходи контролю за вчиненням злочину, відмежувати їх від негласних слідчих (розшукових) дій; передбачити можливість використання результатів оперативно-розшукових заходів як самостійних доказів у кримінальному провадженні);

2) порядок розсекречення матеріалів оперативно-розшукових заходів, прийнявши відповідний підзаконний нормативно-правовий акт, не обмежуючи його в публічному доступі.

При цьому, важливо, щоб внесені зміни відповідали принципу верховенства права: законодавство, яке надає органам виконавчої влади повноваження здійснювати таємне спостереження, має бути «якісним» – чітко визначати обсяг будь-якого дискреційного права, наданого компетентним органам; передбачати спосіб здійснення дискреційного права з достатньою ясністю, враховуючи законну мету; визначати для людини гарантії належного захисту від свавільного втручання в її права. Окрім цього, законодавство має бути настільки доступним для особи, щоб вона була в змозі передбачити наслідки його порушення для себе.

2. Забезпечення безпеки осіб, які залучаються до проведення контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, предметом яких являються психотропні та наркотичні речовини, є важливим фактором успішної реалізації мети (завдань) кримінального провадження.

Існуюча на сьогодні система забезпечення безпеки осіб, які в тій чи іншій мірі беруть участь у протидії злочинності (у тому числі наркозлочинності), включає в себе дві складові:

1) система забезпечення безпеки працівників органів правопорядку (яка застосовується і до тих осіб, що конфіденційно співробітничать або співробітничали з органами правопорядку);

2) система забезпечення безпеки тих осіб, які залучаються до виконання завдань кримінального судочинства (у тому числі й особи, що залучаються до проведення контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин).

Відповідно різною є і нормативно-правова основа регулювання відповідних суспільних відносин: для першої системи основними законодавчими актами є Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» і Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», для другої – Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

Чинне законодавство у сфері захисту осіб, які залучаються до виконання завдань кримінального судочинства, має окремі вади та потребує суттєвого переосмислення. Практична реалізація приписів нормативно-правових актів у цій галузі фактично зводиться до забезпечення особистої охорони людини, для життя чи здоров'я якої існує загроза.

Напрямами удосконалення стану забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (у тому числі й тих, що залучаються до проведення контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин), можуть бути наступні:

– усунення чисельності органів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, через створення окремого органу, до повноважень якого і буде належати забезпечення безпеки таких осіб (таким може бути, наприклад, Національна служба захисту свідків та потерпілих);

– виокремлення програм захисту різних рівнів (наприклад, першого та другого рівня);

– визначення як факторів застосування заходів безпеки до відповідних осіб наявності реальної значної загрози їх життю, здоров'ю або майну (чи життю, здоров'ю або майну їх родичів) та значимість їх показань для реалізації завдань кримінального провадження;

– перегляд переліку осіб, щодо яких можуть здійснюватися заходи безпеки.

Список використаних джерел

1. Ross Coomber, Leah Moyle & Myesa Knox Mahoney. Symbolic policing: situating targeted police operations/'crackdowns' on street-level drug markets. *Policing and Society*. 2019. № 29 (1). Р. 1–17, DOI: 10.1080/10439463.2017.1323893
2. Лонецький Л. Вимоги до результатів оперативно-розшукової діяльності для їх використання під час досудового розслідування ухиленя від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). *Підприємництво, господарство та право*. 2020. № 6. С. 237–242.
3. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними : Закон України від 15 лютого 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 10. Ст. 62.
4. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.
5. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : затверджена наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>
6. Ухвала Фрунзенського районного суду м. Харкова від 27 квітня 2015 року у справі № 645/2210/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/45289235>
7. Case of Amann v. Switzerland. Application no. 27798/95. 16 February 2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58497>

8. Бабіков О., Соколкін В. Використання у кримінальному провадженні як доказів матеріалів, отриманих оперативними підрозділами у здійсненні ОРД. URL: https://khar.gp.gov.ua/ua/intervu_ta_komentari?_m=publications&_t=rec&id=148
9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 88.
10. Постанова Касаційного кримінального суду ВС від 29 квітня 2020 року у справі № 428/8931/15–к. URL <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89082817>
11. Case of Balitskiy v. Ukraine. Application no. 12793/03. 3 November 2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107185>
12. Case of Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine. Application no. 42310/04. 21 April 2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104613>
13. Case of Shabelnik v. Ukraine. Application no. 16404/03. 19 February 2009. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91401>
14. Case of Yaremenko v. Ukraine. Application no. 32092/02. 12 June 2008. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-86885>
15. Циганюк Ю.В. Доктрина «плодів отруйного дерева» у кримінальному процесуальному законодавстві України. *Вісник кримінального судочинства*. 209. № 2. С. 54–67.
16. Постанова Касаційного кримінального суду ВС від 9 вересня 2021 року у справі № 467/1476/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99613011>
17. Словарь терминов по теории государства и права / под ред. Н.И. Панова. Харьков : Основа, 1997. 180 с.
18. Case of Kopp v. Switzerland. Application no. 23224/94. 25 March 1998. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58144>
19. Берназюк Я. Категорія «якість закону» як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону. *Судебно-юридическая газета*. 2020. 21 жовтня.
20. Круглий В.М. Забезпечення прав і свобод громадян при використанні їх допомоги в оперативно-розшуковій діяльності. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream> PDF
21. Report on the Rule of Law Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25–26 March 2011). URL: <http://www.venice.coe.int/docs/2011/CDL-AD%282011%29003rev-e.pdf>
22. Шевчук О.Ю. Правова характеристика принципів оперативно-розшукової діяльності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 255–262.

23. Гуменна Н. Особливості використання результатів оперативно-розшукової діяльності у розшуковій роботі слідчого. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2013. Iunie. P. 214–218.
24. Головін Д.В. Особливості та порядок використання електронних документів у процесі доказування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів. *Економічна та інформаційна безпека: актуальні питання та інновації* : мат.-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 4 листопада 2021 року). Дніпро : Дніпропетр. держ. ун.-т внутр. справ. 2021. С. 77–81.
25. Golovin D.V. Peculiarities and Procedure of Using Electronic Documents 116 in the Process of Proving Crimes in the Field of Drug Trafficking. *European Reforms Bulletin*. Grand Duchy of Luxembourg. 2019. № 2. P. 116–124.
26. Ілляк С. ОРЗ і НСРД: чому важливо врегулювати їх спільні та відмінні риси? *Експертний центр з прав людини*. URL: <https://ecpl.com.ua/news/17401/>
27. Головін Д.В. Деякі питання забезпечення безпеки осіб, які залучаються до проведення спеціального слідчого експерименту у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 3. С. 157–163.
28. Департамент внутрішньої безпеки Національної поліції України. URL: <https://www.facebook.com/959666410789182/posts/2732171876871951/>
29. У Бердичеві викрили групу наркодилерів, серед яких – колишній поліцейський. URL: <https://rio-berdychev.info/novini/kriminalna-khronika/item/20395-u-berdychevi-vykryly-hrupu-narkodyleriv-sered-iakykh-kolyshnii-politseiskiy-foto.html>
30. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64189
31. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50.
32. Бюлетень восьмої сесії Верховної Ради України дванадцятого скликання № 48. *Видання Верховної Ради України*. 1993. 134 с.
33. Поколюдна М.М. Зарубіжний досвід забезпечення безпеки учасників оперативної розробки. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2016. № 4(76). С. 241–251.
34. Гриньків О.О. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства: становлення і розвиток в окремих зарубіжних країнах. *Право і суспільство*. 2007. № 4. С. 89–92.

35. Гриньків О.О., Ляш А.О. Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві : монографія. Тернопіль : Астон, 2012. 260 с.
36. Slate Risdon N. The federal Witness Protection Program: its evolution and continuing growing pains. *Criminal Justice Ethics*. 1997. 22 June.
37. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 грудня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 51.
38. Кучук А.М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні : дис. канд. юр. наук : 12.00.01. Київ, 2007. 213 с.
39. Ведерніков Ю.А., Кучук А.М. Правоохоронна діяльність в Україні: теоретико-правовий аспект. Київ : Знання України, 2009. 219 с.
40. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
41. Тертишник В. Концептуальні засади державної політики у сфері кримінальної юстиції. *Юридичний журнал*. 2006. № 8(50). С. 45–47.
42. Гриньків О.О. Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві : монографія. Тернопіль : Астон. 2012. 260 с.
43. Ромців О. Організаційно-тактичні заходи забезпечення безпеки осіб під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності в умовах протидії. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: юридичні науки. 2017. № 865. С. 489–494.
44. Крамаренко Ю.М. Правові, організаційні та тактичні аспекти забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04. Харків, 2005. 17 с.
45. Фаринник В. Коли торг доречний або Переваги та ризики визнання винуватості. *Закон та бізнес*. 2021. Вип. 46. URL <https://zib.com.ua/ua/149689.html>

ВИСНОВКИ

1. Проблематика припинення та запобігання наркозлочинів перманентно перебуває в центрі інтенції вітчизняних науковців. Статистичні дані щодо рівня наркозлочинності (її питомої ваги серед загальної кількості злочинів) та дані щодо наркозалежного населення в Україні є додатковим фактором нагальної необхідності дослідження заходів протидії наркозлочинності, яка має здійснюватися відповідно до науково обґрунтованих рекомендацій та вимог чинного законодавства.

Підґрунтям наукового пізнання припинення та запобігання наркозлочинів є основні положення та висновки, які є складовою сучасної правової вітчизняної доктрини, робіт, що доцільно класифікувати на дві групи (критерій класифікації – предмет пізнання):

1) наукові роботи, предметом дослідження яких є загальна характеристика наркозлочинності;

2) наукові роботи, предметом дослідження яких є окремі аспекти (кримінально-процесуальні, кримінологічні тощо) протидії кримінальним правопорушенням, предметом яких являються психотропні та наркотичні речовини, у тому числі й заходи, що проводяться в межах здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Однією з вимог до наукового пізнання є використання науково обґрунтованої методології, яка забезпечує об'єктивність отриманих знань про предмет ґносеології.

Дослідження проведення контролю за вчиненням наркозлочинів повинне здійснюватися виходячи з необхідності використання таких методологічних засобів:

– принципів наукового пізнання (об'єктивність, повнота та всебічність; дослідження правових явищ у сучасних умовах має ґрунтуватися на принципах природного розуміння права);

– методологічних підходів (аксіологічного, герменевтичного, діяльнісного, системного та структурно-функціонального підходів, які необхідно застосовувати комплексно, що є фактором повноти наукового пізнання предмета дослідження);

– методів наукового пізнання (логічних методів аналізу та синтезу: методу правового моделювання).

2. Визнання України демократичною, правовою державою, у якій визнається і діє принцип верховенства права, обумовлює необхідність наявності правової підстави діяльності органів публічної влади загалом та спеціально уповноважених державою органів з протидії наркозлочинності, якою виступає система нормативно-правових актів та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана українським парламентом.

Систему нормативно-правового забезпечення проведення контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини, складають: Конституція України; міжнародні договори (Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод; Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 року; Конвенція про психотропні речовини 1971 року); законодавчі акти (Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори; Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними; Про оперативно-розшукову діяльність; КПК України); підзаконні нормативно-правові акти.

Важливим завданням вітчизняного правознавства є переосмислення змісту та значення конституційно-правового регулювання через відмову від його суто формалістичного сприйняття.

3. Криміналістична характеристика досліджуваної категорії злочинів є важливим засобом отримання інформації про механізм їх вчинення, що є основою ефективної протидії цим кримінальним правопорушенням, у тому числі й проведення контролю за вчиненням злочину.

У межах криміналістичної правничої науки не склалось єдиного підходу до розуміння структури та обов'язкових елементів криміналістичної характеристики злочинів, що значною мірою обумовлено особливостями окремих груп злочинів, які впливають на їх опис та побудову відповідної криміналістичної моделі кримінальних правопорушень.

Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини, передбачає

опис таких складових як: предмет посягання; спосіб вчинення злочину; характеристика особи злочинця; характеристика потерпілого; слідова картину злочину.

Дескрипція способів вчинення кримінальних правопорушень, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини, дозволяє встановити безперспективність застосування контролю за вчиненням безконтактного збуту наркотичних та психотропних речовин існуючими методами і засобами, алгоритмами роботи.

4. Оперативна закупка наркотичних засобів та психотропних речовин є найбільш ефективною формою контролю за вчиненням наркозлочинів, яка найбільш часто використовується органами правопорядку. Водночас, наявність контрадикційних положень у чинному законодавстві є одним із факторів недостатньої результативності цього негласного заходу. Відтак, існує необхідність узгодження приписів законодавчих актів через приведення їх у відповідність до КПК України. Оперативна закупка наркотичних засобів може бути здійснена лише у межах досудового розслідування, лише за цієї умови (при дотриманні інших вимог чинного законодавства) її результати можуть бути використані в кримінальному провадженні.

Проводячи оперативну закупку наркотичних засобів та психотропних речовин, працівники органів правопорядку зобов'язані не вдаватися до провокації особи, відносно якої здійснюється цей захід. Практикою Європейського суду з прав людини визначено критерії визначення наявності провокації злочину, якими виступають критерії перевірки обґрунтованості підбурювання та процесуальні критерії. Важливим напрямом удосконалення чинного законодавства у сфері правового регулювання контролю за вчиненням злочинів є законодавче закріплення дефініції (або критеріїв) провокації злочинів зі сторони органів правопорядку.

Важливим завданням правничої науки у сфері протидії наркозлочинності є розроблення організаційно-тактичних алгоритмів контролю за вчиненням наркозлочинів за безконтактного способу їх вчинення. Напрацьований досвід органів правопорядку щодо проведення оперативної закупки є малоперспективним за означеного способу розповсюдження наркотичних засобів і психотропних речовин.

5. Порівняльно-правовий аналіз чинного кримінально-процесуального законодавства та положень Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» і Митного кодексу України щодо закріплення інституту контрольованої поставки вказує на наявність контрадикційних положень, які унеможливають використання окремих результатів здійснення цього негласного слідчого заходу.

Неузгодженість положень національного законодавства є фактором потенційного порушення прав людини при здійсненні органами правопорядку контролю за вчиненням злочинів, що може мати наслідком недопустимість використання як доказів результатів, зокрема, контрольованої поставки наркотичних засобів і психотропних речовин у кримінальному провадженні.

Важливими напрямками подальшої наукової розробки організаційно-тактичних аспектів проведення органами правопорядку контрольованої поставки наркотичних засобів і психотропних речовин є: 1) різновиди контрольованих поставок за такими критеріями: за територією; за об'єктом спостереження; за способом контролю; 2) стадійність контрольованої поставки як форми контролю за вчиненням наркозлочинів з виокремленням організаційно-інформаційної; практичної та результативно-заключної стадій.

6. Факторами ефективності взаємодії слідчого, прокурора з органами та підрозділами Національної поліції України щодо проведення контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини, є її належне нормативно-правове забезпечення, що ґрунтується на фундаментальних і прикладних наукових розробках, які слід розглядати як основні напрями подальшого удосконалення співпраці означених суб'єктів з протидії наркозлочинності.

У межах вітчизняної правової доктрини неузгодженим є питання про форми взаємодії суб'єктів правоохоронної діяльності з протидії злочинності; науковим розробкам іманентне ототожнення форм взаємодії з її різновидами, що не сприяє розробленню алгоритмів здійснення відповідних форм співпраці.

На сьогодні не стало предметом комплексного правового регулювання визначення переліку форм взаємодії суб'єктів з протидії

злочинності, зокрема, щодо проведення контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини. Доцільним є прийняття спільних підзаконних нормативно-правових актів, які будуть визначати не тільки загальні положення щодо співпраці суб'єктів кримінального провадження, а й міститимуть чіткий перелік форм взаємодії (що відповідає вимогам юридичної визначеності та забезпечує легітимацию співпраці органів правопорядку, запобігаючи надмірності карального спрямування кримінального провадження).

7. Матеріали, отримані спеціально уповноваженими суб'єктами в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності, відносяться до таких процесуальних джерел доказів як документи (вони інтерпретуються як такий об'єкт, що містить зафіксовану відповідним чином інформацію, що може бути використана для підтвердження чи спростування фактів та/або обставин, які необхідно з'ясувати в процесі кримінального провадження).

Для використання таких матеріалів як доказів вони повинні:

- 1) відповідати вимогам КПК України;
- 2) бути зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог, що містяться у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Використання результатів контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини, може здійснюватися за наступними напрямками: отримання доказів, які вказують на причетність особи/осіб до вчинення злочину/злочинів; виявлення співучасників та/або з'ясування інших фактичних даних, зокрема, щодо механізму здійснення злочинної діяльності, способу, часу, місця (у тому числі місця знаходження наркотичних та психотропних речовин); виявлення можливих свідків злочинної діяльності.

Імплементация у національну систему права принципу верховенства права обумовлює необхідність удосконалення чинного законодавства, що регулює порядок використання результатів негласних заходів, які проводяться спеціально уповноваженими державними органами для виконання завдань кримінального провадження.

Існуючі окремі колізії між нормами КПК України та Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» мають бути усунені шляхом внесення змін до законодавства, які спрямовані на регулювання таких аспектів діяльності оперативних підрозділів: 1) використання результатів, отриманих у процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності (необхідно деталізувати заходи контролю за вчиненням злочину, відмежувати їх від негласних слідчих (розшукових) дій; передбачити можливість використання результатів оперативно-розшукових заходів як самостійних доказів у кримінальному провадженні); 2) розсекречення матеріалів оперативно-розшукових заходів, прийнявши відповідний підзаконний нормативно-правовий акт, не обмежуючи його в публічному доступі.

8. Захист осіб, які залучаються до виконання завдань кримінального судочинства, будучи важливим фактором виконання завдань кримінального провадження, визначає необхідність перманентного удосконалення захисту осіб, які залучаються до проведення контролю за вчиненням кримінальних правопорушень, предметом яких є психотропні та наркотичні речовини.

Напрямами удосконалення чинного законодавства, предметом регулювання якого є суспільні відносини щодо реалізації права на забезпечення безпеки (якому іманентна несистемність та недостатня ефективність), можуть бути: перегляд переліку осіб, щодо яких можуть здійснюватися заходи безпеки; визначення підставами застосування заходів безпеки: а) наявність реальної значної загрози життю, здоров'ю або майну свідків, потерпілих та їх родичів; б) значимість показань особи для реалізації завдань кримінального провадження та виокремлення програм захисту різних рівнів; усунення чисельності органів захисту осіб, які залучаються до виконання завдань кримінального судочинства, через створення окремого органу, до повноважень якого і буде належати забезпечення безпеки таких осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Case of Amann v. Switzerland. Application no. 27798/95. 16 February 2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58497>
2. Case of Balitskiy v. Ukraine. Application no. 12793/03. 3 November 2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107185>
3. Case of Bannikova v. Russia. Application no. 18757/06. 4 November 2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101589>
4. Case of Constantin and Stoian v. Romania. Applications nos. 23782/06 and 46629/06. 29 September 2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94406>
5. Case of Jalloh v. Germany. Application no. 54810/00. 11 July 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76307>
6. Case of Klass and Others v. Germany. Application no. 5029/71. 6 September 1978. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57510>
7. Case of Kopp v. Switzerland. Application no. 23224/94. 25 March 1998. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58144>
8. Case of Koretskyi and Others v. Ukraine. Application no. 40269/02. 3 April 2008. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85679>
9. Case of Nataliya Mikhaylenko v. Ukraine. Application no. [https://hudoc.echr.coe.int/eng-%7B%22appno%22:\[%2249069/11%22\]%7D49069/11](https://hudoc.echr.coe.int/eng-%7B%22appno%22:[%2249069/11%22]%7D49069/11). 30 May 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-119975>
10. Case of Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine. Application no. 42310/04. 21 April 2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104613>
11. Case of Ramanauskas v. Lithuania. Application no. 74420/01. 5 February 2008. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-84935>
12. Case of Sequeira v. Portugal. Applications no 73557/01. 6 Mai 2003. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67303>
13. Case of Shabelnik v. Ukraine. Application no. 16404/03. 19 February 2009. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91401>
14. Case of Ushakov and Ushakova v. Ukraine. Application no. 10705/12. 18 June 2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-151199>
15. Case of Volokhy v. Ukraine. Application nos 23543/02. 2 November 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77837>
16. Case of Yaremenko v. Ukraine. Application no. 32092/02. 12 June 2008. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-86885>

17. Democracy Index 2020: In sickness and in health? URL: <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2020/>
18. Drug Enforcement handbook. U.S. Department of Justice Drug Enforcement Administration. 2000.
19. Golovin D.V. Peculiarities and Procedure of Using Electronic Documents 116 in the Process of Proving Crimes in the Field of Drug Trafficking. *European Reforms Bulletin*. Grand Duchy of Luxembourg. 2019. № 2. P. 116–124.
20. Report on the Rule of Law Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25–26 March 2011). URL: <http://www.venice.coe.int/docs/2011/CDL-AD%282011%29003rev-e.pdf>
21. Ross Coomber, Leah Moyle & Myesa Knox Mahoney. Symbolic policing: situating targeted police operations/'crackdowns' on street-level drug markets. *Policing and Society*. 2019. № 29(1). P. 1–17. DOI: 10.1080/10439463.2017.1323893
22. Slate Risdon N. The federal Witness Protection Program: its evolution and continuing growing pains. *Criminal Justice Ethics*. 1997. 22 June.
23. United Nations. Objectives. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/drug-trafficking/crimjust/objectives.html>
24. Авдєєв О.Р. Контрольована поставка наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: генеза правового забезпечення та наукових поглядів. *Митна справа*. 2015. № 4(100). С. 29–42.
25. Альошина О.І. Провокація злочину (кримінально-правове дослідження): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2007. 19 с.
26. Антонов Р.К. Особливості оперативно-розшукового забезпечення прав і свобод громадян та їх особистої безпеки у процесі досудового розслідування. *Вісник АМСУ. Серія: Право*. 2015. № 2(15). С. 136–142.
27. Бабенко А.М., Мазуренко О.В. Практика як критерій істини в оцінці ефективності запобігання наркозлочинності (регіональний зріз). *Ефективність кримінального законодавства: доктринальні, законодавчі та правозастосовні проблеми її забезпечення*: матер. міжнарод. наук.-практ. кругл. столу (м. Харків, 17 трав. 2019 р.) / укл.: Л.М. Демидова, К.А. Новікова, Н.В. Шульженко. Харків: Константа, 2019. С. 14–18.
28. Бабіков О., Соколкін В. Використання у кримінальному провадженні як доказів матеріалів, отриманих оперативними підрозділами у здійсненні ОПД. URL: https://khar.gp.gov.ua/ua/intervu_ta_komentari?_m=publications&_t=rec&id=148
29. Баб'як А.В., Гула Л.Ф., Огородник А.П., Рибак О.Г. Дотримання прав і свобод людини та законності в оперативно-розшуковій діяльності ОВС України. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 252 с.
30. Баб'як А.В. Дотримання оперативними підрозділами Національної поліції України принципу законності в оперативно-розшуковій діяльності. *Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики*: мат.-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 18 листоп. 2016 р.): у 2 -х ч. Дніпро: ДДУВС, 2016. Ч. 1. С. 37–43.
31. Баб'як А.В. Забезпечення законності в оперативно-розшуковій діяльності оперативних підрозділів ОВС України. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 листоп. 2013 р.) / МВС України, Харк. нац. ун.-т внутр. справ. Х., 2013. С. 158–160.
32. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність: підручник. Харків: Вид-во Нац. ун.-ту внутр. справ, 2002. 244 с.
33. Берназюк Я. Категорія «якість закону» як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону. *Судебно-юридическая газета*. 2020. 21 жовтня.
34. Білозьоров Є.В. Діяльнісна теорія правознавства як засіб пізнання права. *Правовий дискурс*: мат.-ли І Всеукр. наук.-практ. конф. здоб. та вищої освіти. Черкаси: Видавець Третяков О.М., 2021. С. 4–5.
35. Богунов В. «Негласні слідчі дії для слідчого – «золоте дно», яке адвокат здатен перетворити в пекло». URL: https://zib.com.ua/ua/95954-neglasni_slidchi_dii_dlya_slidchogo_-_zolote_dno_yake_advoka.html
36. Буроменський М. В., Гутник В.В. Правова оцінка «провокації хабаря» як різновиду «провокації злочину» в практиці Європейського суду з прав людини. *Наукові записки НаУКМА. Серія: Юридичні науки*. 2020. Т. 6. С. 18–27.
37. Бюлетень восьмої сесії Верховної Ради України дванадцятого скликання № 48. *Видання Верховної Ради України*. 1993. 134 с.
38. Ведерніков Ю.А., Кучук А.М. Правоохоронна діяльність в Україні: теоретико-правовий аспект. Київ: Знання України, 2009. 219 с.
39. Вирок Кам'янець-Подільського міськрайонного суду від 11 березня 2020 року у справі № 676/6492/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88197877>
40. Вирок Корабельного районного суду м. Миколаєва від 9 вересня 2020 року у справі № 488/1530/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91458247>
41. Вирок Лубенського міськрайонного суду від 23 вересня 2021 року у справі № 539/3064/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99862634>

42. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 5 листопада 2019 року у справі № 521/15229/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85716508>
43. Войчишена М. Спосіб вчинення кримінальних правопорушень за фактами обігу порнографічних предметів. *Jurnalul Juridic Național: Teorie Și Practică*. 2019. Decembrie. P. 178–181.
44. Волобуєва О.О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2006. 241 с.
45. Гладкова Є.О. Кримінологічні засади протидії наркозлочинам в Україні. Харків : ХНУВС, 2018. 48 с.
46. Гладкова Є.О. Кримінологічні засади стратегії й тактики протидії наркозлочинності в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків 2019. 41 с.
47. Гладкова Є.О. Міжнародне співробітництво у протидії наркозлочинності. *Вісник Харків. нац. ун-ту внутр. справ*. 2017. № 4(79). С. 81–90.
48. Гладкова Є.О. Особливості феномену наркозлочинності в Україні в сучасних умовах. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2019. С. 56–65.
49. Гладкова Є.О. Феноменологічний аналіз злочинності. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 223–227.
50. Головін Д.В. Деякі аспекти криміналістичної характеристики злочинів у сфері обігу наркотичних засобів. *Стан та перспективи розвитку адміністративного права України* : мат-ли VIII Міжнар. на наук.-практ. інтернет-конф. Одеса : ОДУВС, 2021. С. 52–55.
51. Головін Д.В. Деякі особливості проведення оперативної закупки наркотичних засобів. *Правовий дискурс* : мат-ли I Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів та викладачів закладів вищої освіти (м. Черкаси, 12 жовтня 2021 року). Черкаси : Черкаський інститут пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України. 2021. С. 119–122.
52. Головін Д.В. Деякі особливості проведення спеціального слідчого експерименту. *Актуальні проблеми національного законодавства* : мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 17 листопада 2021 року). ЦДПУ імені В. Винниченка. 2021. С. 156–159.
53. Головін Д.В. Деякі питання забезпечення безпеки осіб, які залучаються до проведення спеціального слідчого експерименту у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Науковий вісник Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 3. С. 157–163.

54. Головін Д.В. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів: криміналістична характеристика. *Наука, освіта, технології, інновації: актуальні проблеми теорії та практики* : мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми національного законодавства» (м. Полтава, 10 листопада 2021 року). ЦФЕНД, 2021. Ч. 2. С. 7–9.
55. Головін Д.В. Криміналістична характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Вісник Харків. нац. ун-ту внутр. справ*. 2021. № 3. С. 103–111.
56. Головін Д.В. Особливості проведення оперативної закупки наркотичних засобів і психотропних речовин. *Науковий журнал Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 2. С. 138–144.
57. Головін Д.В. Особливості та порядок використання електронних документів у процесі доказування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів. *Економічна та інформаційна безпека: актуальні питання та інновації* : мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 4 листопада 2021 року). Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2021. С. 77–81.
58. Грень Р.Р. Організаційно-правові основи діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України у протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2017. 264 с.
59. Грига М.А. Актуальні проблеми протидії незаконному обігу наркотичних засобів з використанням мережі Інтернет. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 4(117). С. 61–68.
60. Гриньків О.О., Ляш А.О. Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві : монографія. Тернопіль : Астон, 2012. 260 с.
61. Гриньків О.О. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства: становлення і розвиток в окремих зарубіжних країнах. *Право і суспільство*. 2007. № 4. С. 89–92.
62. Гриньків О.О. Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві : монографія. Тернопіль, Астон. 2012. 260 с.
63. Гуменна Н. Особливості використання результатів оперативно-розшукової діяльності у розшуковій роботі слідчого. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2013. Iunie. P. 214–218.
64. Давыдов Я.В. Оперативно-розыскная деятельность. М., 2007. 77 с.
65. Дагаєва Г.Ю. Взаємодія правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2003. Вип. 22. С. 12–15.

66. Демідов І. Стан наукової розробленості проблем прокурорського нагляду за проведенням контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки товарів, предметів і речовин. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 278–283.
67. Дані, розміщеними на сайті Офісу Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
68. Департамент внутрішньої безпеки Національної поліції України. URL: <https://www.facebook.com/959666410789182/posts/2732171876871951/>
69. Дідківська Г.В. Співпраця України в міжнародній системі запобігання злочинності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Ч. 1. С. 98–101.
70. Додін Є.В. Організація боротьби з митними правопорушеннями та контрабандою. 2-е вид., випр. та доповн. Л. : Сполом, 2010. 368 с.
71. Долженков О.Ф. Організаційні форми взаємодії органів внутрішніх справ. *Вісник ЛАВС МВС України*. 2002. № 4. С. 232–239.
72. Дудоров О.О. Про перспективи законодавчого унормування провокаційної поведінки та її правових наслідків. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 2(14). С. 14–56.
73. Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text
74. Заморська Л.І. Системний підхід у дослідженнях правової реальності. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 7. С. 38–44.
75. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2020 році. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2020/npu-zvit-2020.pdf>
76. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2021 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2021/Zvit_NPU_2021_.pdf
77. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: тактика проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій : методичні рекомендації / С.В. Албул, С.В. Андрусенко. Одеса : ОДУВС, 2018. 100 с.
78. Ілляк С. ОРЗ і НСРД: чому важливо врегулювати їх спільні та відмінні риси? *Експертний центр з прав людини*. URL: <https://ecpl.com.ua/news/17401/>

79. Індекс демократії в Україні дещо знизився через посилення напруженості з Росією. URL: <https://www.oporaua.org/news/vybyory/23900-indeks-demokratiyi-v-ukrayini-deshcho-znizivsia-cherez-posilennia-napruzhenosti-z-rosiieiu>
80. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : затверджена наказом МВС України від 7 липня 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>
81. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : затверджена наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>
82. Казаков М. Структурно-функціональний метод верифікації як підхід до демаркації науки і псевдонауки. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Серія: Філософія*. Вип. 779. С. 31–39.
83. Кметик-Подубінська Х. Правове моделювання як метод сучасних конституційно-правових досліджень. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 211–215.
84. Кобзар О.Ф. Основні аспекти забезпечення прав і свобод людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій. *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матер. Міжнар. наук. –практ. конф. (м. Дніпро, 17 бер. 2017 р.). У 2 -х ч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. Ч. 2. С. 16–19.
85. Коваленко А.В. Взаємодія поліції з іншими суб'єктами протидії злочинності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4(2). С. 50–53.
86. Коваль А.А. Актуальні проблеми забезпечення конституційних прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій. *Форум права*. 2014. № 1. С. 238–242.
87. Коломиец В.Я. Теоретические аспекты взаимодействия оперативных аппаратов органов внутренних дел. *Актуальные проблемы взаимодействия оперативных аппаратов органов внутренних дел*. Киев : ВВШ МВД, 1988. С. 12–16.

88. Комарницький В.М., Єрофеев М.І. Правові питання взаємодії правоохоронних органів із громадськістю щодо забезпечення охорони довкілля. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2020. Вип. 3(91). С. 225–238.
89. Комашко В. Доктринальні підходи до визначення поняття контролю за вчиненням злочину. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 96–105.
90. Комашко В.В. Правові та організаційні основи контролю за вчиненням злочину : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 226 с.
91. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text
92. Конвенція про психотропні речовини 1971 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_176#Text
93. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
94. Корнієнко М.В. Сучасна парадигма протидії насильницьким злочинам щодо дітей. Одеса, 2021. 376 с.
95. Костенко К.Г. Контрольна поставка – ефективний метод боротьби з незаконним обігом наркотичних речовин. *Науковий вісник Юридичної академії МВС*. 2003. Спеціальний випуск № 1 (13). С. 277–282.
96. Костицький М.В. Деякі питання методології юридичної науки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 3–11.
97. Крамаренко Ю.М. Правові, організаційні та тактичні аспекти забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04. Харків, 2005. 17 с.
98. Криминалистика / под ред. Р.С. Белкина. М. : Редакционно-издательский отдел, 1978. Т. 1. 384 с.
99. Криміналістика / кол. авт.: В.Ю. Шепітько та ін. ; за ред. В.Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2008. 464 с.
100. Криміналістика : мультимед. підруч. URL: https://arm.naiaiu.kiev.ua/books/kruminalist/lections/lection_4.25.html#3
101. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
102. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 88.
103. Круглий В.М. Забезпечення прав і свобод громадян при використанні їх допомоги в оперативно-розшуковій діяльності. URL: <http://elar.naiaiu.kiev.ua/bitstream.PDF>
104. Кудінов С.С. Використання спеціальних знань під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник академії адвокатури України*. 2014. № 3(2014). С. 154–161.
105. Кучук А.М. Правовий поліцентризм як принцип наукового пізнання правових явищ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2013. Вип. 22. Т. 1. С. 43–46.
106. Кучук А.М. Принципи пізнання правових явищ як елемент методології. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 8–11.
107. Кучук А.М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні : дис. канд. юр. наук : 12.00.01. Київ, 2007. 213 с.
108. Кучук А.М. *Теоретичні основи правового поліцентризму* : монограф. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 312 с.
109. Кучук А.М., Пекарчук В.М. Методологія сучасного правознавства: спроба критичного осмислення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 1(71). С. 27–31.
110. Лекарь А.Г. Предотвращение преступлений органами охраны общественного порядка : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. М., 1967. 308 с.
111. Лоневський Л. Вимоги до результатів оперативно-розшукової діяльності для їх використання під час досудового розслідування ухилень від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). *Підприємництво, господарство та право*. 2020. № 6. С. 237–242.
112. Майданник О.О. Конституційне право України : навч. посіб. Київ : Алерта, 2011. 380 с.
113. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. Київ : Видавничий дім «ІнЮре», 2003. 1231.
114. Митний кодекс України від 13 березня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44–45, № 46–47, № 48. Ст. 552.
115. Мілютін А.Є. Проблеми проведення оперативних закупок наркотичних засобів органами внутрішніх справ та використання їх результатів у кримінальному процесі в світлі прецедентної практики Європейського Суду з прав людини. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_2406
116. Назаренко Д.В. Організаційно-тактичні засади проведення ОВС візуального спостереження. *Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-практичний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Одеса : ОДУВС, 2015. С. 84–85.

117. Назаренко Д.В. Взаємодія оперативних підрозділів органів внутрішніх справ зі спеціальними підрозділами при проведенні візуального спостереження. *Правова держава*. 2015. Вип. 19. С. 136–141.
118. Нор В.Т. Презумпція невинуватості як конституційна засада кримінального судочинства та її застосування в практиці Європейського суду з прав людини. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Право. 2011. № 1(3). С. 1–24.
119. Онищук І.І. Техніка юридичного письма в нормативно-правових актах : монографія. Івано-Франківськ : Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки, 2014. 228 с.
120. Оперативно-розыскная деятельность / под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, А.Ю. Шумилова. М., 2011.
121. Ортинський В. Взаємодія підрозділів правоохоронних органів України у протидії контрабанді наркотичних засобів: теоретичні та прикладні аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 884. С. 4–10.
122. Основы оперативно-розыскной деятельности : учебник / под ред. В.Б. Рушайло. СПб. : Лань, 2000, 720 с.
123. Офіційний вебпортал Київської обласної прокуратури. На Київщині затримано організовану групу наркоторговців та викрито канал постачання наркотиків з окупованої території Донеччини. URL: https://kobl.gp.gov.ua/ua/actual_kobl.html?_m=publications&_t=rec&id=250521&
124. Панова О.О. Взаємодія правоохоронних органів та ЄС у сфері ювенальної превенції. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України*. Х., 2019. С. 191–193.
125. Пеньков С.В., Волошина М.О. Теоретичне підґрунтя здійснення контрольованої поставки як форми контролю за вчиненням злочинів. *Наук. вісник Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ*. 2019. № 2. С. 109–113.
126. Печерський суд розподіляв майданівські справи на користь Кицюка і Царевич. URL: https://zmina.info/news/pecherskij_sud_rozpodiljav_majdanivski_spravi_na_korist_kicjuka_i_carevich-2/
127. Пиріг І.В., Чернецька О.А. Теорія і практика розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом : моногр. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 156 с.
128. Покоłodна М.М. Зарубіжний досвід забезпечення безпеки учасників оперативної розробки. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2016. № 4(76). С. 241–251.

129. Постанова Касаційного кримінального суду ВС від 9 вересня 2021 року у справах № 467/1476/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99613011>
130. Постанова Касаційного кримінального суду ВС від 29 квітня 2020 року у справі № 428/8931/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89082817>
131. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64189
132. Про взаємодію правоохоронних та інших державних органів України у боротьбі із злочинністю : інструкція, прийнята Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, Державним комітетом у справах охорони державного кордону України, Державним митним комітетом України, Національною гвардією України, Міністерством оборони України, Міністерством юстиції України від 10.08.1994 р. 4348/138/151/11-2-2870/172/148-407/2-90-442. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0225-94#Text>
133. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
134. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50.
135. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>
136. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 грудня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 51.
137. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними : Закон України від 15 лютого 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 10. Ст. 62.

138. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 15 лютого 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 10. Ст. 60.
139. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.
140. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 червня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 358.
141. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 26 квітня 2002 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02#Text>
142. Рашевський С.П. Регіональна модель запобігання наркозлочинності (за матеріалами Дніпропетровської області) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро 2017. 20 с.
143. Рішення Конституційного Суду України у справі про тлумачення терміну «законодавство» від 9 липня 1998 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98#Text>
144. Рішення Конституційного Суду України у справі про призначення судом більш м'якого покарання № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v015p710-04>
145. Рішення Конституційного Суду України у справі про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>
146. Ромців О. Організаційно-тактичні заходи забезпечення безпеки осіб під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності в умовах протидії. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 865. С. 489–494.
147. Руденко Т.О. Контрольована поставка як форма контролю за вчиненням злочинів, що пов'язані з переміщенням товарів, предметів та речовин через митний кордон. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 148–161.
148. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підруч. Київ : Кондор, 2005. 419 с.
149. Сачко О.В. Контрольна поставка та контрольна закупка як ефективні методи безпосереднього виявлення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів. *Право і суспільство*. 2013. № 5. С. 144–150.
150. Сергеев Л.А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 1966. 210 с.
151. Скрябін О.М. Проведення негласних слідчих дій: особливості правового регулювання. *Південноукр. правничий часопис*. 2020. № 3. С. 169–173.
152. Скулиш Є. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 2. С. 15–23.
153. Словарь терминов по теории государства и права / под ред. Н.И. Панова. Харьков : Основа, 1997. 180 с.
154. Ступник Я.В. Механізм протидії наркозлочинності: кримінологічні засади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 20 с.
155. Сулейманова З.Р. Оперативна закупівля наркотичних засобів у структурі тактичної операції. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=566
156. Татаров О.Ю. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій: проблеми протидії злочинності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 25–32.
157. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. Ю.А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016; Ліра ЛТД. 480 с.
158. Тертишник В. Концептуальні засади державної політики у сфері кримінальної юстиції. *Юридичний журнал*. 2006. № 8(50). С. 45–47.
159. У Бердичеві викрили групу наркодилерів, серед яких – колишній поліцейський. URL: <https://rio-berdychiv.info/novini/kriminalna-khronika/item/20395-u-berdychevi-vykryly-hrupu-narkodyleriv-sered-iakykh-kolyshnii-politseisky-foto.html>
160. Уваров В.Г. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 266–270.
161. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 27 листопада 2014 року у справі № 5–3626кМ14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/42766501>
162. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12 травня 2016 року у справі 553/1018/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57786990>
163. Ухвала Фрунзенського районного суду м. Харкова від 27 квітня 2015 року у справі № 645/2210/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/45289235>

164. Фаринник В. Коли торг доречний або Переваги та ризики визнання винуватості. *Закон та бізнес*. 2021. Вип. 46. URL: <https://zib.com.ua/ua/149689.html>
165. Фулей Т. Презумпція невинуватості: концептуальні підходи. *Слово національної школи суддів України*. 2012. № 1(1). С. 39–53.
166. Циганюк Ю.В. Доктрина «плодів отруйного дерева» у кримінальному процесуальному законодавстві України. *Вісник кримінального судочинства*. 2009. № 2. С. 54–67.
167. Ципін І. Рука руку миє: прокуратура – суддя – слідчий. URL: <https://ckp.in.ua/ru/investigation/defense/6822>
168. Черепненко О.Я. Взаємодія підрозділів ОВС з іншими силовими структурами, державними та громадськими організаціями при ліквідації масових заворушень. *Форум права*. 2011. № 2. С. 957–962.
169. Чорна В.Г. Специфіка методології дослідження обмежень в адміністративному праві. *Право і суспільство*. 2018. № 5. С. 165–170.
170. Чувилев А.А. Оперативно-розыскное право. М. : НОРМА–ИНФРА, 1999. 80 с.
171. Шевчук В.М. Розслідування незаконного обігу наркотичних засобів. Керівництво з розслідування злочинів : науково-практичний посібник / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. ; за ред. В.Ю. Шепітька. Харків : Одиссей, 2010. С. 355–376.
172. Шевчук О.Ю. Правова характеристика принципів оперативно-розшукової діяльності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 255–262.
173. Шинкаренко І.Р. Правові та організаційні основи здійснення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій (структурно-логічні схеми) підрозділами кримінальної поліції : навчальний посібник / І.Р. Шинкаренко, І.О. Шинкаренко, О.В. Кириченко / за ред. професора І.Р. Шинкаренка. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2016. 224 с.
174. Шинкаренко І.Р., Кириченко О.В. Організаційні засади спеціального слідчого експерименту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 583–593.
175. Шинкаренко І.Р. Теоретико-правові передумови та закономірності формування парадигми оперативно-розшукової діяльності на різних етапах історичного розвитку Української держави. *Науковий вісник Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ*. 2015. № 1. С. 474–483.

ДОДАТКИ

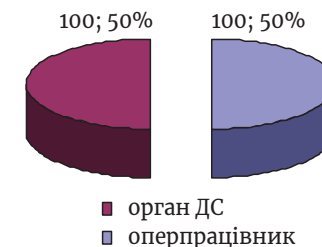
Додаток А

Аналітична довідка за результатами анкетування

Протягом другої половини 2020 року було проведено анкетування 200 працівників органів досудового розслідування і оперативних підрозділів Національної поліції, які працюють, переважно, в східних регіонах України. Загалом анкетуванням охоплено усі 24 області (хоча представництво регіонів не є повною мірою рівномірним).

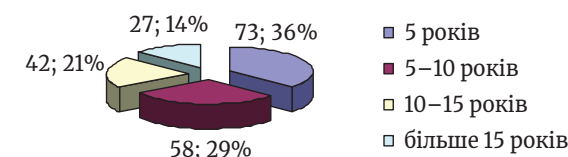
1. Ви працівник:

- органу досудового розслідування;
- оперативного підрозділу Національної поліції.

2. Ваш стаж роботи складає:

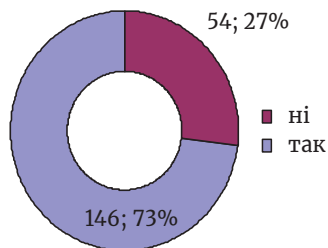
- до 5 років
- від 5 до 10 років
- від 10 до 15 років
- більше 15 років

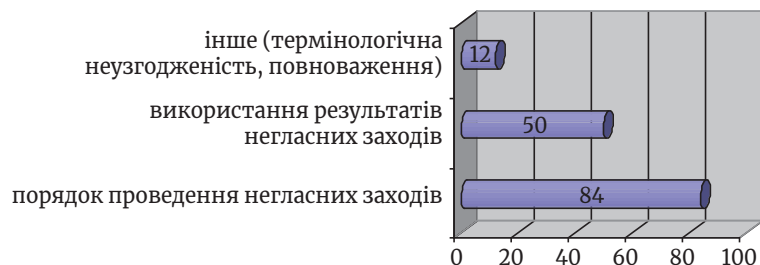
Було опитано однакову кількість працівників органів досудового розслідування і оперативних підрозділів Національної поліції. При цьому 65 % респондентів мають досвід роботи до 10 років і 35 % респондентів – більше 10 років

3. Чи існують, на Вашу думку, колізії між КПК України та Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність»?

- так
- ні

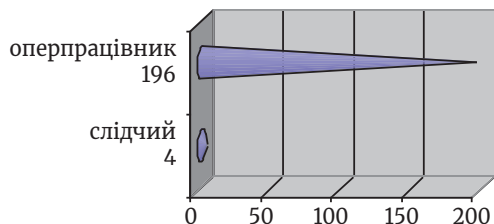
4. Якщо Ви відповіли на попереднє питання «так», то в чому саме Ви вбачаєте колізію?

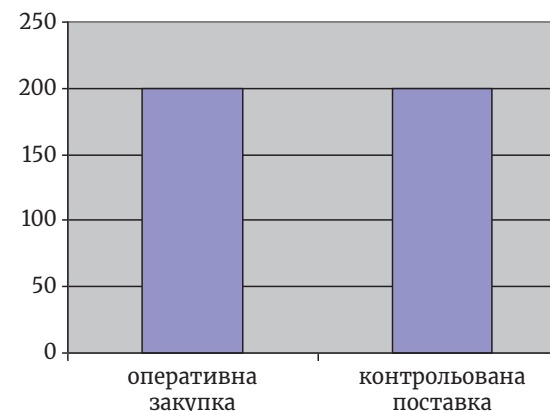
Майже 2/3 респондентів відзначили наявність колізій між КПК України та Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». При цьому на відкрите питання щодо змісту колізій, більшість працівників відзначили порядок проведення негласних заходів та використання результатів негласних заходів (кількісні показники відображено на діаграмі)

5. На Вашу думку, суб'єктом проведення оперативної закупки має бути:

- слідчий;
- оперативний працівник

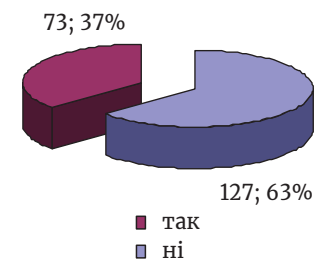
6. Яку з форм контролю за вчиненням злочину доцільно проводити у провадженнях щодо наркозлочинів (залежно від обставин)? Зазначте декілька варіантів.

На думку переважної більшості працівників органів досудового розслідування і оперативних підрозділів Національної поліції, оперативна закупка та контрольована поставка мають проводитись не слідчим, а саме працівником оперативного підрозділу. Усі респонденти на відкрите запитання щодо найбільш доцільних форм контролю за вчиненням злочину (пропонувалось зазначити декілька варіантів) визначили оперативну закупку та контрольовану поставку.

7. Чи траплялись у Вашій практиці випадки, коли, на Вашу думку, відбувався вплив на свідків, потерпілих?

- так
- ні

Наукове видання

**КОРНІЄНКО Максим Вікторович
ГОЛОВІН Дмитро Валерійович**

**КОНТРОЛЬ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНІВ
У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ,
ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН,
ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ:
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

Монографія

Верстання
Дизайн обкладинки

*Ігор Стратій
Анастасія Юдашкіна*

Г Е Л Ї В Е Т И К А
ВИДАВНИЧИЙ ДІМ

WWW.HELVETICA.UA

Підписано до друку 03.06.2022 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Merriweather.
Цифровий друк. Ум. друк. арк. 10,93.
Наклад 300. Замовлення № 0822м-122.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.